

האוכלוסייה החרדית בישראל: מאפיינים, צרכים וחסמים בצריכת שירותי רווחה

דוח מחקר לקראת היערכות
משרד הרווחה והביטחון החברתי
לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית

אלישע בן מאיר

הדר שני

סמדר סומך

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
עיצוב גרפי: אפרת ספיקר

המחקר הוזמן על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועו

הצעה לציטוט (APA):

בן מאיר, א', שני, ה' וסומך, ס' (2026). האוכלוסייה החרדית בישראל: מאפיינים, צרכים
וחסמים בצריכת שירותי רווחה: דוח מחקר לקראת היערכות משרד הרווחה והביטחון
החברתי לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית. דמ-086-26. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאיר-ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

תקציר

רקע

האוכלוסייה החרדית היא הקבוצה הצומחת במהירות הגבוהה ביותר בישראל, וצפויה על פי התחזיות להוות כ-17.9% מן האוכלוסייה עד שנת 2035, עם שיעור גבוה במיוחד של ילדים ובני נוער. מאפייניה הדמוגרפיים, הכלכליים והתרבותיים משפיעים על צורכי הרווחה שלה ועל דפוסי השימוש בשירותים, זאת לצד חסמים תרבותיים ואי-אמון במוסדות המדינה. הגידול המואץ מחדד את הצורך בהתאמת שירותי הרווחה מבחינה כמותית ואיכותית.

עיקרי הממצאים

שיעורי עוני גבוהים

מנתוני המוסד לביטוח לאומי עולה כי בשנת 2023 היו **33%** מן המשפחות החרדיות מתחת לקו העוני לעומת **14%** מן המשפחות היהודיות שאינן חרדיות

◀ **ריבוי ילדים, הכנסה נמוכה ושיעור תעסוקה נמוך בקרב גברים יוצרים עומס כלכלי מתמשך. העוני אינו נתפס בהכרח כמצוקה, אך בפועל הוא מייצר קשיים תפקודיים.**

מאפייני הפונים לשירותי רווחה ודפוסי השימוש בהם

- בשנת 2024 14% מן החרדים היו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים לעומת כ-10% מן היהודים שאינם חרדים. אולם בניכוי הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות פרט, שיעור מקבלי השירות במחלקות כשיעור מן האוכלוסייה היה דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים
- שיעור גבוה מן החרדים עם תיק פעיל הם ילדים (57%) ושיעור נמוך הם זקנים (4%), לעומת 32% ו-25% בקרב יהודים שאינם חרדים
- לשיעור גבוה יותר של חרדים לעומת יהודים שאינם חרדים, נרשמות נזקקויות המבטאות מאפיינים פיזיים או אילוצים חומריים כמו קשיים התפתחותיים, מוגבלות או בעיות כלכליות:
 - בשנת 2024 ל-37% מן החרדים ול-28% מן היהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות משק בגין עוני והדרה
 - שיעור החרדים שנרשמה להם נזקקות משק בית מפורטת 'עוני רב ממדי' מתמשך' היה יותר מפי 1.5 לעומת יהודים שאינם חרדים (11% לעומת 7%, בהתאמה)

▪ נזקקות הפרט המפורטת השכיחה יותר בקרב חרדים היא 'קשיים בהתפתחות הילד' (14% לעומת 7% בקרב יהודים שאינם חרדים, ב-2024), גם כאשר בוחנים את בני 17-0 בלבד (33% לעומת 26%, בהתאמה)

◀ שיעור הפונים לשירותי הרווחה בקרב חרדים דומה לשיעור הפונים בקרב יהודים שאינם חרדים. ואולם בקרב החרדים הוא מושפע יותר משיעור הילדים הגבוה באוכלוסייה ומחשש מחשיפת קשיים במשפחה, וכולל שיעור גבוה של קשיים בהתפתחות הילד, מוגבלות וקשיים כלכליים.

חסמים לפנייה לשירותי הרווחה

◀ חשש מהיטמעות בחברה הכללית ורצון לשמור על צביון החיים החרדי, חשש שחשיפה תפגע בשמה הטוב של המשפחה ובאפשרויות השידוך של ילדי המשפחה לצד אי-אמון במוסדות המדינה, גורמים לכך שחלק גדול מן הפונים מגיעים בשלב מתקדם של מצוקה, מה שמקשה על טיפול מועיל.

הגעה לשירותים רק
במצבים חמורים

העדפה לפתרונות
בתוך הקהילה

חשש לכגיעה באפשרויות
השידוך של ילדי המשפחה
ובשמה הטוב של המשפחה

החברה החילונית הכללית היום تدע שאם אישה לא תספר על אלימות, יש סיכוי גדול שהיא תירצח בסופו של דבר. אבל בחברה החרדית גם אין את המודעות לזה, וגם לא יעשו את זה, כי אישה תגיד 'אני אחטוף מכות. אני אסבול, אבל לא אפגע בשידוכים של הילדים שלי' (איש מקצוע חרדי בתחום הרווחה)

תפקיד ההנהגה החרדית והרשת הקהילתית

◀ ההנהגה הרבנית מתפקדת כסמכות עליונה ומוסדות קהילתיים מתווכים בין הקהילה לשירותי הרווחה ואף מחליפים אותם.

ישנם שירותי רווחה חלופיים
בקהילה אך לעיתים מזומנות הם
אינם עומדים בסטנדרטים מקצועיים

החלטות על פנייה
לשירותי רווחה מתקבלות
פעמים רבות על ידי רבנים

יש מלא מקרים שבהם פונים לרווחה, יש מקרה של עוני, שאין בעיה שהרווחה תדע מזה כי הרווחה בדרך כלל לא תוציא ילדים מהבית על הרקע הזה, ואם יש לרב פחד שהרווחה תוציא מהבית, הרב לא יספר לרווחה, וגם אם הרב יראה שלרווחה אין הרבה מאוד מה לתת, הרב לא יפנה את זה לרווחה כי אין שום טעם

התאמה תרבותית של שירותי הרווחה הכרחית

◀ התאמה תרבותית של שירותי הרווחה היא הכרחית לשיתוף פעולה של האוכלוסייה החרדית.

חשיבות להכרדה
מגדרית ורגישות
לזרמים שונים

צורך בהיכרות עם שפה
וכללי התנהגות הייחודיים
לחברה החרדית

מחסור בעובדים
סוציאליים חרדים
(כ-1%)

” מטפלת ששאלה [נער] מטופל אם צפה במשחק כדורגל שנערך יום קודם לכן איבדה במידה רבה את האמון של המטופל והמשפחה בגלל חוסר ההתאמה התרבותית” (עובדת סוציאלית)

◀ הגידול המהיר באוכלוסייה החרדית מחייב התאמה מערכתית ותרבותית של שירותי הרווחה ושל היקפם, תוך שיתוף פעולה עם הקהילה ומנהיגיה.

כיווני פעולה

3

הגדלת מספר אנשי
המקצוע החרדים
ושימורם

2

הסדרת הכשרות
לכשירות תרבותית לכלל
העובדים

1

הקמת יחידה ייעודית
במשרד הרווחה לנושא
החברה החרדית

5

התאמת השירותים למאפיינים
דמוגרפיים (ריבוי ילדים, מעט זקנים)

4

מיסוד שיתופי פעולה עם ההנהגה
הרבנית ועם גורמים קהילתיים

רקע

האוכלוסייה החרדית היא הקבוצה באוכלוסייה שגדלה בקצב המהיר ביותר מבין הקבוצות באוכלוסייה בישראל. בשנת 2023 מנתה האוכלוסייה החרדית 1,334,909 פרטים, והיוותה 13.3% מכלל אוכלוסיית ישראל, לעומת 750,000 ו-9.9% בשנת 2009. תחזיות לגידול האוכלוסייה מנבאות כי בשנת 2035 האוכלוסייה החרדית כבר תמנה 2,171,113 איש ותהווה 17.9% מכלל אוכלוסיית ישראל, עם יותר מ-50% ילדים ובני נוער עד גיל 18.

לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים, אשר עלולים כשלעצמם להוות גורמי סיכון שיובילו להזדקקות לשירותי הרווחה, והם גם משפיעים על דפוסי הצריכה של שירותי הרווחה ועל אופן העבודה של שירותי הרווחה עם האוכלוסייה. מאפיינים אלו, וכן קצב הגידול המהיר של האוכלוסייה, מצביעים על שינוי דמוגרפי משמעותי, המחייב היערכות של השירותים הציבוריים – ובפרט של שירותי הרווחה – לגידול הצפוי ולהתאמת המענים לאוכלוסייה זו.

משרד הרווחה והביטחון החברתי (להלן: משרד הרווחה) פנה אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לסייע לו לבחון האם וכיצד להתאים את מערך השירותים שהוא מספק לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולמאפייניה הייחודיים.

מטרות המחקר

1. לאפיין את דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה
2. למפות את המאפיינים החברתיים והתרבותיים של החברה החרדית שמשפיעים על דפוסי השימוש בשירותי רווחה
3. לבחון את השימוש שעושה האוכלוסייה החרדית במעני רווחה בלתי פורמליים
4. להמליץ על צעדים להתאמת שירותי משרד הרווחה לצורכי האוכלוסייה החרדית ולהיערכות מבחינת כוח אדם הדרוש לכך

שיטה

מקורות המידע למחקר היו:

1. ניתוח נתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנים 2021-2024 על מקבלי שירות בעלי תיק פעיל יהודים חרדים ושאינם חרדים, מן הקבצים אוכלוסייה, נתוני יסוד, מס"ר ותעסוקה
2. ראיונות עומק עם 14 אנשי מקצוע ובעלי תפקיד נוספים מתחום הרווחה של האוכלוסייה החרדית

3. שתי קבוצות מיקוד עם שש עובדות משתי מחלקות לשירותים חברתיים בערים חרדיות
4. סקירת ספרות מקצועית

בכל שלבי המחקר, לווה צוות המחקר על ידי מומחית לחברה החרדית והיא סייעה בפרשנות הממצאים ובקישורם לתהליכים חברתיים המתרחשים בה.

ממצאים

1. מאפיינים של החברה החרדית שמשפיעים על תחום הרווחה

לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים, שמשפיעים על צורכי הרווחה של האוכלוסייה וכן על הנגישות שלה לשירותי הרווחה.

מאפיינים דמוגרפיים וכלכליים שעלולים לגרום למצבי מצוקה. שיעורי תעסוקה נמוכים של הגברים, שכר נמוך של הנשים העובדות, הכנסה נמוכה למשק בית, גיל נישואין צעיר ופריון ילודה גבוה, וכן משפחות גדולות, גורמים לשיעורי עוני גבוהים בקרב חרדים – בשנת 2024 היה שיעור המשפחות מתחת לקו העוני 33% באוכלוסייה החרדית ו-14% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית. אף שהחרדים אינם תופסים עוני כמצב מצוקה ועל אף מוסדות הסיוע החרדים הרווחים בקהילה (גמ"ח), מן הראיונות עלה כי צירוף הגורמים משפחה גדולה ומצב כלכלי ירוד, עלול להביא למצוקה נפשית בשל הקושי להתמודד עם המחסור ועם ריבוי הצרכים.

הסתגרות, התבדלות וחוסר אמון במוסדות המדינה. מראיונות העומק עלה שהאוכלוסייה החרדית נמנעת מפנייה אל שירותי הרווחה כאשר אחד מחבריה מצוי במצוקה. הסיבות המרכזיות לכך הן חשש מהיטמעות בחברה הכללית ורצון לשמר את צביון החיים החרדי, חוסר אמון במדינה ובמוסדותיה, וחשש שהפנייה לשירותי הרווחה תפגע בשמה הטוב של המשפחה ובמיוחד באפשרויות השידוך של ילדי המשפחה. עוד עלה כי הימנעות לאורך זמן מפנייה לסיוע מחמירה את מצב המצוקה ואת חוסר האמון בשירותי הרווחה, שכן המשפחות מגיעות למחלקות לשירותים חברתיים רק כאשר המצוקה כבר החמירה. בשלב זה שירותי הרווחה מתקשים להעניק טיפול מועיל ומספק ונוצר מעגל שבו חוסר האמון במערכת גדל.

2. מבנה החברה החרדית ומוסדותיה

בראש החברה החרדית עומדת הנהגה רבנית הנתפסת כסמכות עליונה, והציבור נשמע לה בכל תחומי החיים. כדי לשמור על אורח החיים החרדי, ההנהגה פועלת לבידול האוכלוסייה החרדית מן האוכלוסייה הכללית וככל האפשר לצמצום חשיפתה לתכנים שאינם עולים בקנה

אחד עם ערכי הדת ועם התרבות החרדית. מן הראיונות עלה כי השאיפה לבידול ולהסתרה גורמת לכך שלרוב ההנהגה מעדיפה לטפל בבעיות בקהילה על פני פנייה לשירותי הרווחה. ההחלטה אם לפנות לגורמי הרווחה או להותירם לטיפול בקהילה, תלויה במידה שבה ההנהגה סבורה כי התועלת בפנייה לשירותי הרווחה עולה על מחירה. מחיר זה עשוי לכלול חשיפה לאוכלוסייה הכללית, פגיעה באורח החיים החרדי, או חשיפת בעיות המתרחשות בקהילה החרדית בפני מוסדות המדינה.

שירותי רווחה חלופיים של הקהילה החרדית. מן הראיונות עלה שהציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותי רווחה חלופיים, וגם כי ההנהגה הרבנית מעדיפה להפנות את הציבור אליהם. הפנייה לשירותים החלופיים נובעת מרצון הציבור להימנע מן הסטיגמה ומן החשיפה הכרוכות בשימוש בשירותים הפורמליים, אך גם בשל הבירוקרטיה הפחותה בשירותים החלופיים.

עם זאת, מן הראיונות עלה כי חלק מן השירותים החלופיים האלה אינם מספקים חלופה ראויה לשירותים הציבוריים, שכן בחלקם אין הקפדה מספיקה על כללי אתיקה או על סטנדרטים מקצועיים. עוד עלה כי לצד העמותות והמוסדות החרדיים, יש מטפלים חרדים שנותנים שירות במסגרת פרטית עוד בטרם צברו די ניסיון מקצועי במסגרות ציבוריות או בעמותות. לפיכך גם חלק מן השירותים הפרטיים אינם עומדים ברמה המקצועית הנדרשת.

3. התאמה תרבותית של פרקטיקות, שירותים ומסגרות

בשנת 2022, היה שיעור החרדים בדירוג העובדים הסוציאליים בשירות המדינה 1%. המשמעות היא שלמרבית העובדים הסוציאליים שעובדים עם האוכלוסייה החרדית אין רקע חרדי, גם אם כולם או מרביתם דתיים. מן הראיונות עלה כי יש צורך בפעילות מערכתית שיטתית שתדאג להתאים תרבותית את שירותי הרווחה ואת מסגרות הרווחה כך שיהלמו את אורח החיים החרדי ולהדריך את כוח האדם העובד עם האוכלוסייה במאפייניה הייחודיים. התאמה תרבותית היא חיונית לשיתוף הפעולה של הציבור החרדי, עד כדי כך שלעיתים הקפדה על שימוש בשפה מסוימת, על סוג כשרות או על נוהג, תהיה מכריעה אם מצוקה של פרט, בוגר או ילד, תקבל מענה.

■ **היכרות עם השפה וכללי ההתנהגות הייחודיים לחברה החרדית.** החברה החרדית מתאפיינת בשפה ובמנהגים ייחודיים שלרוב אינם מוכרים למי שאינו חרדי. המרואיינים ייחסו חשיבות רבה לכך שאנשי המקצוע שעובדים עם הציבור החרדי יכירו היכרות עמוקה את 'השפה החרדית', ילמדו משמעויות חלופיות שהחברה החרדית מייחסת למילים מוכרות, ויפנימו את כללי ההתנהגות הייחודיים לה. מן הראיונות עלה כי איש מקצוע שאינו בקיא בטרמינולוגיה

ובכללי ההתנהגות החרדיים, עלול לפספס מצבי מצוקה של פונים. עוד עלה כי חוסר היכרות עם השפה ועם כללי ההתנהגות עלול להוביל לניכור ולאובדן אמון של האוכלוסייה החרדית בשירותי הרווחה, ולהימנעות מהסתייעות בשירותים. היו מרואיינים שצינו שיש חרדים שמעדיפים לקבל שירות מאנשי מקצוע המרוחקים מן הקהילה החרדית. חלקם משום שהם סבורים שבדרך זו מידע עליהם לא ידלוף לקהילה, וחלקם משום שהם מרגישים שבפני אנשי מקצוע שאינם חרדים הם יכולים לחשוף תחושות ומעשים שאינם עולים בקנה אחד עם המוסכמות של העולם החרדי. אולם, גם להעדפה זו יש לתת מענה ולהכשיר גם את אנשי המקצוע האלה לזהות את המצוקות של הפונים החרדים.

■ **הפרדה מגדרית של שירותים ומסגרות.** הציבור החרדי מקפיד על הפרדה מגדרית של כל המסגרות, החל מן הילדות המוקדמת. פירוש הדבר הוא שכיום חלק ממסגרות הרווחה וחלק מן השירותים אינם מותאמים להעדפה זו. המרואיינים הדגישו את הצורך בהפרדה מגדרית של השירותים.

■ **התאמה למנהגי זרמים וקבוצות משנה בציבור החרדי.** בקהילה החרדית שלושה זרמים מרכזיים: חסידים, ליטאים וספרדים. לכל זרם פרשנות הלכתית מובחנת, מנהגים ייחודיים, מוסדות חינוך נפרדים והנהגה רבנית משלו. מן הראיונות עלה צורך בהתאמה תרבותית של השירות ושל ההתנהגות נותני השירותים למאפיינים ולצרכים הייחודיים של הזרמים, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד בנוגע לכללי טיפול במזון, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש.

4. פתרונות קהילתיים לעבודת הרווחה עם הקהילה החרדית

אופיה הקהילתי והסגור של החברה החרדית, החשש מחשיפה ומאובדן צביון החיים החרדי, לצד מעמדם של הרבנים מנהיגי הקהילה, משמעותם כי על שירותי הרווחה להתאים את מודל העבודה עם הציבור החרדי, מעבודה עם פרטים ומשפחות לעבודה עם קהילה ובמיוחד עם מנהיגיה. במשך השנים צמחו 'מן השטח' יוזמות מקומיות, שנועדו לתווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית:

■ **רבנים המתווכים בין שירותי הרווחה לקהילה.** רבנים דומיננטיים המשמשים הן גורם להיוועצות עבור עובדים סוציאליים בדרכי העבודה עם הקהילה, הן גורם שמפנה את חברי הקהילה לשירותי הרווחה המתאימים.

■ **מועצת רבנים לענייני רווחה.** מועצת רבנים היא גוף שכולל כמה רבנים ומספק הכשר לשימוש בשירותי הרווחה ומסייע לביסוס האמון בין המטופלים למחלקות לשירותים חברתיים. המועצה דנה בסוגיות הלכתיות הנוגעות לדילמות בענייני רווחה, והיא משמשת גוף מיעץ לרבנים המתווכים ומסייעת לעובדים הסוציאליים בעבודה עם הקהילה. לעיתים

נציגים של ועד הרבנים או מועצת הרבנים משתתפים בדיונים רגישים בוועדות תכנון טיפול והערכה, ומסייעים בתיווך הן לאנשי המקצוע הן למקבלי השירות.

■ **‘זקנים’ או ‘עסקנים’ המקשרים בין שירותי הרווחה לקהילה ולרבנים.** ‘עסקנים’ ו‘זקנים’ הם אנשים דומיננטיים בקהילה שמעורים במתרחש בה, יש להם מעמד בה וגם קשר עם ההנהגה הרבנית. הם יכולים לסייע להגיע אל הרבנים, ולעיתים גם לאנשים שזקוקים לסיוע מקצועי של המחלקות לשירותים חברתיים. היעזרות בהם מעלה את יחסי האמון שבין הקהילה לשירותי הרווחה.

■ **נשים חרדיות מלוות ונשים חרדיות מגשרות.** לנוכח ההקפדה של הציבור החרדי על הפרדה מגדרית, צמחו מודלים הנעזרים בנשים מן הקהילה: מלוות ומגשרות. הנשים נוכחות בממשקים שבין המשפחות לעובדות הסוציאליות, ומסייעות בנושאים שמקובל יותר שנשים תעסוקנה בהם בחברה החרדית. **המלוות** מדריכות אימהות, מסייעות למשפחות המתקשות לתפקד תפקוד בסיסי ומסייעות במיצוי זכויות. **המגשרות** מסייעות לעובדות הסוציאליות בקשר עם מקבלות השירות, ומייעצות בסוגיות של התאמה תרבותית לצרכים, לעולם המושגים ולשפה של הקהילה החרדית.

5. מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים

בשנת 2023 היו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים 190,282 יהודים חרדים (14% מן האוכלוסייה החרדית) ו-639,418 יהודים שאינם חרדים (10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית). בשנת 2024 היו רשומים 201,705 יהודים חרדים (14% מן האוכלוסייה החרדית) ו-658,415 יהודים שאינם חרדים (10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית).

בשנת 2024 ל-65% מן החרדים ול-40% מן היהודים שאינם חרדים שהיו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים לא הוגדרה נזקקות פרט, שכן הם נרשמו כחלק ממשק הבית של מקבל שירות בעל נזקקות. מרבית הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות פרט היו בני 0-17 (שליש מן החרדים ורבע מן היהודים שאינם חרדים). בניקוי הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות פרט, שיעור מקבלי השירות במחלקות כשיעור מן האוכלוסייה היה דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים.

בהלימה למאפיינים הדמוגרפיים באוכלוסייה, החרדים מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים הם צעירים – 57% בני 0-17 ו-4% בני 65+ (לעומת 32% ו-25% בקרב יהודים שאינם חרדים). מרבית החרדים הרשומים במחלקות מעל גיל 25 נשואים ומיעוטם גרושים.

נזקקויות משק בית. התפלגות אשכול נזקקויות משק הבית לפי קבוצות גיל מראה כי ליותר חרדים נרשמת נזקקות משק בית בשל בעיות הנגרמות ממאפיינים, כלומר קשיים שהם יותר

"אובייקטיביים", ופחות בשל קשיים בתוך המשפחה. נזקקות משק הבית השכיחה ביותר בשתי הקבוצות באוכלוסייה היא 'מוגבלות', והיא נרשמה באחוזים גבוהים יותר בקרב חרדים לעומת בקרב יהודים שאינם חרדים – 30% לעומת 22%, בהתאמה. נזקקות משק הבית השנייה בשכיחותה בקרב החרדים היא 'עוני רב ממדי מתמשך' – 11%, והשלישית היא 'קשיים בין הורים לילדיהם' – 8%. נזקקות משק הבית השנייה בשכיחותה שנרשמה ליהודים שאינם חרדים היא 'זקנה – אזרח ותיק' – 14%.

נזקקויות פרט. נזקקות הפרט השכיחה ביותר שנרשמה בקרב החרדים היא 'מצוקה רגשית' – 22%. נזקקות הפרט השנייה בשכיחותה בקרב חרדים היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' – 16%, ולאחריה 'קשיים בהתפתחות הילד' – 14%. נזקקות הפרט השכיחה ביותר שנרשמה ליהודים שאינם חרדים היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' – 20%, ולאחריה 'מצוקה רגשית' ו'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות' – 19% לשתייה.

בקרב בני 0-17 שהוגדרה להם נזקקות פרט, הנזקקות הנפוצה ביותר בקרב חרדים היא 'קשיים בהתפתחות הילד' (33% לעומת 26% בקרב יהודים שאינם חרדים), ובקרב יהודים שאינם חרדים הנזקקות הנפוצה ביותר היא 'מצוקה רגשית' (28% לעומת 23% בקרב חרדים).

בקרב בני 65+ שהוגדרה להם נזקקות פרט, הן לחרדים הן ליהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' בשיעורים הגבוהים ביותר, אך בשיעורים גבוהים יותר לחרדים לעומת שאינם חרדים, 38% לעומת 32%. הנזקקות השנייה בשכיחותה היא 'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות', 17% בקרב חרדים לעומת 29% בקרב יהודים שאינם חרדים. בשתי הקבוצות, ל-14% נרשמה נזקקות 'בדידות ואו היעדר מערכות תמיכה'.

6. מקבלי שירות במסגרות רווחה

על פי נתוני קובץ מס"ר במשרד הרווחה, בשנת 2023 קיבלו שירותים במסגרות הרווחה 59,964 חרדים ו-204,217 יהודים שאינם חרדים, ובשנת 2024 קיבלו שירות במסגרות 63,389 חרדים ו-209,510 יהודים שאינם חרדים (בשנים 2023-2024, מקבלי השירות במסגרות היו כ-4.5% מן האוכלוסייה החרדית וכ-3.2% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית). בשנת 2024, 32% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. נתון זה כולל 14,753 מקבלי שירות ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל רכש, תשתיות ותפעול ששהו כולם בפנימיות, מרביתם בנים חרדים בני 0-17. ללא מי ששהו ב'מוסדות ציבור', 12% מן היהודים החרדים מקבלי השירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 16% מן היהודים שאינם חרדים.

בשנת 2024, 27% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל מוגבלות, לעומת 28% מן היהודים שאינם חרדים; 36% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל שירותים אישיים וחברתיים, לעומת 34% מן היהודים שאינם חרדים; ו-11% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות מטעם מינהל של"מ, לעומת 13% מן היהודים שאינם חרדים. שיעור מקבלי שירותים במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים היה כי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת בקרב חרדים (24%-3% בהתאמה). 23% מן החרדים קיבלו שירות ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל רכש לעומת 1% מן היהודים שאינם חרדים, כאמור, מרביתם בני 0-17 ששהו בפנימיות.¹ הבדלים אלו משקפים את הדמוגרפיה ואת אורח החיים של שתי הקבוצות באוכלוסייה – שיעור גבוה יותר של זקנים באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית לעומת באוכלוסייה החרדית, ונטייה לשלב בני נוערים חרדים במוסדות חינוך הכוללים לינה.

שוהים במסגרות רווחה חוץ-ביתיות. בשנת 2024, 34,879 יהודים שאינם חרדים ו-20,543 יהודים חרדים שהו במסגרות רווחה חוץ-ביתיות. בקרב מי ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 89% הם גברים ו-11% נשים, ובקרב היהודים שאינם חרדים, 61% הם גברים ו-39% נשים.

מתוך החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 71.8% שהו ב'מוסדות ציבור', 11.5% שהו במסגרות מטעם 'ילד ונוער' ו-6.3% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה'. ללא מי ששהו ב'מוסדות ציבור', 31.9% שהו במסגרות מטעם 'ילד ונוער', 19.2% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה' ו-10.2% במסגרות מטעם 'נוער וצעירים'. מתוך היהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, 28% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה', 22% במסגרות מטעם 'ילד ונוער', 10.1% במסגרות מטעם 'שיקום ונכים' ו-8.6% במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים.

מרבית החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות הם בני נוערים בגילי 0-17, שהם 67% מכלל החרדים והחרדיות ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, מרביתם, כאמור, ב'מוסדות ציבור'. בקרב יהודים שאינם חרדים, 34% מן הגברים והנערים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בני 0-17 ו-11% בני 17-65, ו-29% מן הנערות והנשים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בנות 0-17 ו-18% בנות 65+. מרבית בני ובנות 65+ במסגרות חוץ-ביתיות, שהו במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים.

¹ החל משנת 2021 מינהל הרכש מממן את מקבלי השירות ממסגרות 'מוסדות ציבור' שהיו ממומנים עד לשנה זו על ידי מינהל שירותים אישיים וחברתיים.

תחזיות אוכלוסייה לעשורים הבאים מראות כי האוכלוסייה החרדית צפויה לגדול במידה ניכרת, ובתוכה צפויה לגדול במיוחד קבוצת הילדים בני 0-17. ממצאי המחקר מראים כי לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים, שמשפיעים על צורכי הרווחה של האוכלוסייה ועל נגישותה לשירותי הרווחה. שיעור גבוה של משפחות גדולות מאוד, שיעור נמוך של גברים עובדים והכנסה נמוכה למשק בית, תורמים לשיעורי העוני הגבוהים באוכלוסייה החרדית. חשש מחשיפה של הציבור החרדי לאוכלוסייה הכללית, נטייה להתבדלות מתוך רצון לשמור על צביון החיים החרדי וחוסר אמון במוסדות המדינה, הם חסמים מפני פנייה של הציבור החרדי לקבלת סיוע משירותי הרווחה.

ההנהגה הרבנית משפיעה מאוד על הנגישות של הציבור החרדי לשירותי הרווחה. בהיותה מוסד מנהיגותי דומיננטי בחיי הקהילה החרדית, ההנהגה הרבנית פועלת לשימור אורח החיים החרדי באמצעות בידול הקהילה מן האוכלוסייה הכללית ובמקרים רבים תעדיף טיפול פנימי של הקהילה בבעיותיה על פני פנייה לשירותי הרווחה. לכן, הציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותי רווחה חלופיים, זאת אף שלעיתים הם אינם מספקים חלופה מקצועית ראויה לשירותים הציבוריים.

על אף החסמים התרבותיים שבגינם הציבור החרדי נמנע מלפנות לשירותי הרווחה, מספר הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים שהוגדרה להם נזקקות כשיעור מן האוכלוסייה, דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים. לשיעורים גבוהים יותר של חרדים נרשמה נזקקות משק בית 'מוגבלות', וליותר יהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות 'זקנה – אזרח ותיק'. ליותר חרדים נרשמה נזקקות פרט 'קשיים בהתפתחות הילד', וליותר שאינם חרדים נרשמה נזקקות פרט 'מצוקה רגשית'. הבדלים אלו ניכרים כאשר בוחנים את הנזקקויות לפי קבוצות גיל, ובמיוחד הם בולטים בקבוצת הגיל 0-17.

ההבדלים בנזקקויות מוסברים באמצעות אחוז הילדים הגבוה ואחוז הזקנים הנמוך בקרב החרדים, ובאחוז גבוה יותר של זקנים בקרב היהודים שאינם חרדים. אולם הם גם מצביעים על כך שיותר חרדים לעומת יהודים שאינם חרדים מגיעים לשירותי הרווחה בגין קשיים שנתפסים כ"אובייקטיביים", כמו מוגבלות וקשיים בהתפתחות. ייתכן שדפוס זה נובע מהימנעות של הציבור החרדי מדיווח על בעיות במשפחה, כפי שעלה בראיונות העומק, וייתכן שבשל שיעור גבוה של ילדים עם קשיי התפתחות ושל אנשים עם מוגבלות.

ההבדלים בהרכב הגילי של הקבוצות באוכלוסייה ובאורח החיים, מסבירים גם את ההבדלים בין מקבלי השירותים במסגרות הרווחה. בשנת 2024 היה שיעור מקבלי שירותים במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים פי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת בקרב החרדים, רובם במסגרות בקהילה. בשנה זו 32% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה שהו במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. מרבית החרדים ששהו במסגרות

חוץ-ביתיות היו בנינים ונערים בני 0-17 ששהו ב'מוסדות ציבור', וקיבלו תמיכה כנזקקים בפנימיות מטעם מינהל רכש. ללא השוהים ב'מוסדות ציבור', שיעור החרדים והיהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות עמד על 12% ו-16%, בהתאמה.

שיעורי עוני גבוהים, קיומן של משפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים שמתקשות להתמודד עם מצוקות פיזיות ונפשיות של בני המשפחה, הובילו במשך השנים לצמיחה 'מן השטח' של יוזמות מקומיות, שנועדו להתמודד עם אופיה הקהילתי והסגור של החברה החרדית ועם החשש מפני פנייה לשירותי הרווחה. היוזמות מדגישות תיווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית, ובהן מודלים של רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם 'עסקנים' ו'זקנים' ומודלים של נשים מלוות ומגשרות. כאשר הן מצליחות, היוזמות משפרות את האמון של הקהילה החרדית בשירותי הרווחה, מגשרות על פערי התרבות ומסייעות בתיווך נושאי הרווחה הרגישים כל כך.

כיווני פעולה

כדי להיערך לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולהתמודד עם החסמים המונעים מן האוכלוסייה לפנות לשירותי הרווחה, מוצעים כיווני הפעולה שלהלן:

1 להקים יחידה ייעודית במשרד הרווחה להתאמת העבודה עם האוכלוסייה החרדית

- היחידה תכלול תקן או תקנים לאנשי מקצוע חרדים בתפקידי מפתח ביחידה
- היחידה תהיה אחראית לגיבוש תורת עבודה, להכשרות לעובדים ולמנהלים, להתאמה תרבותית של שפה ודרכי התנהגות ולהתאמה תרבותית של השירותים
- היחידה תגבש מנגנון לשילוב מודלים מוצלחים לעבודה עם האוכלוסייה החרדית שצמחו מן השטח, במחלקות לשירותים חברתיים ברחבי הארץ (למשל, רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם עסקנים, נשים מלוות ומגשרות)
- היחידה תמפה באופן שיטתי ומתמשך מודלים חדשים שיצמחו מן השטח, תדע להעריך את מידת הצלחתם ותמליץ על הפצת המודלים המוצלחים

2 להתאים תרבותית את הפרקטיקות המקצועיות של העובדים עם האוכלוסייה החרדית

- להסדיר הכשרה לכשירות תרבותית לעובדים הסוציאליים שאינם חרדים, שתכלול היכרות עם שפה, מונחים, כללי התנהגות והיבטים הלכתיים וקהילתיים של האוכלוסייה החרדית, שהם מפתח לעבודה מוצלחת עימה. ככל האפשר, יש להתנות את ההשתתפות בהכשרה בעבודה במחלקות ובמסגרות שבהן שיעורים גבוהים של חרדים

- לתמרץ עובדים סוציאליים חרדים לעבוד במחלקות לשירותים חברתיים בריכוזי אוכלוסייה חרדית ולפעול לשימורם (לנוכח הנטייה של אנשי טיפול חרדים למהר ולעבור למגזר הפרטי)
- לפעול להגדלת מספר מסגרות הלימוד המותאמות לאוכלוסייה החרדית, או להתאים מסגרות ייעודיות לאוכלוסייה זו בתוך מוסדות הכשרה שמיועדים לכלל האוכלוסייה בישראל

3 להתאים את השירותים למאפיינים הדמוגרפיים של האוכלוסייה החרדית, ובמיוחד לשיעור הגבוה של ילדים, לשיעור הנמוך במיוחד של זקנים ולשיעור העוני הגבוהים, למשל:

- למקד את שירותי הרווחה באזורים חרדיים בעבודה עם משפחות וילדים, לנוכח שיעורם הגבוה באוכלוסייה החרדית בכלל ובקרב בעלי התיקים הפעילים במחלקות לשירותים חברתיים בפרט
- למסד מערך של שיתוף פעולה בין גורמי החינוך והרווחה, לנוכח ריבוי הילדים ובני הנוער באוכלוסייה החרדית, מרכזיותם והשפעתם על המשפחות, ולנוכח תפיסת הנשירה ממערכת החינוך החרדית כגורם סיכון להתרחקות מן הקהילה החרדית
- לשים דגש על אימהות חרדיות ועל זיהוי גורמי סיכון נפשיים, בריאותיים או תעסוקתיים עבורן, כיוון שהן אחראיות להתנהלות המשפחה ולמצב הכלכלי של הבית, במיוחד במשפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים

4 להתאים את השירותים לצרכים ההלכתיים והתרבותיים של האוכלוסייה החרדית

- להפריד את השירותים ואת המסגרות לבנים ולבנות, לגברים ולנשים
- להתאים את השירותים לצרכים הייחודיים של הזרמים בציבור החרדי, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד מהם בנוגע לכשרות, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש

5 לגבש מנגנון עבודה מובנה של המחלקה לשירותים חברתיים עם ההנהגה הרבנית ביישוב

- למנות רב כעובד מן המניין באגף הרווחה העירוני שתפקידו לשמש מנהל קשרי קהילה ורווחה
- לעבוד עם ראשי הקהילה או עם גורמים שמעורים בקהילה כדי שאפשר יהיה לאתר ילדים בסיכון, מבוגרים במצוקה ומשפחות מודרות

6 להתאים את היקף כוח האדם ואת מספר המחלקות לשירותים חברתיים למאפייני היישובים החרדיים

- להתאים את היקף כוח האדם במחלקות לשירותים חברתיים שברכוזי אוכלוסייה חרדית לעומס הייחודי שכרוך בעבודה עם משפחות גדולות ולמספר הגדול יחסית של מקרים מורכבים בציבור החרדי
 - להגדיל את מספר המחלקות לשירותים חברתיים בשכונות חרדיות גדולות או בסמוך להן, כדי להקל את הנגישות אליהן בתוך המרחב הפיזי של היישוב
-

תוכן עניינים

1	1. מבוא
2	2. מטרת המחקר
3	3. שיטה
3	3.1 אוכלוסיית המחקר
3	3.2 מקורות המידע
4	3.3 ייעוץ תרבותי
4	3.4 אתיקה במחקר
5	3.5 תרומת המחקר
6	4. סקירת הספרות
6	4.1 מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים של האוכלוסייה החרדית
10	4.2 מאפייני החברה החרדית הקשורים לצריכת שירותי רווחה
13	4.3 קבוצות סיכון בחברה החרדית
14	4.4 החברה החרדית ושירותי הרווחה
16	5. ממצאי המחקר
16	5.1 מאפיינים של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים
20	5.2 מאפיינים של האוכלוסייה החרדית שמשפיעים על תחום הרווחה
25	5.3 מבנה החברה החרדית ומוסדותיה
29	5.4 התאמה תרבותית של פרקטיקות, שירותים ומסגרות
34	5.5 פתרונות קהילתיים לעבודת הרווחה עם הקהילה החרדית
38	5.6 נזקקויות של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים
47	5.7 מקבלי שירות במסגרות רווחה יהודים חרדים ושאינם חרדים
54	6. סיכום
56	7. כיווני פעולה
58	עוד פרסומים של המכון בנושא
59	מקורות

נספחים	63
נספח א: ראיונות העומק וקבוצות המיקוד	63
נספח ב: לוחות ותרשימים נוספים	64

רשימת לוחות

לוח 1: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה,	17
2024-2021	
לוח 2: מצב משפחתי של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, גילי 25+, בשנת 2024	20
לוח 3: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי סוג נזקקות ומאפיינים, ולפי קבוצה באוכלוסייה, 2024-2021	39
לוח 4: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת וקבוצה באוכלוסייה, 2024	49
לוח 5: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת, יחידה משלמת וקבוצה באוכלוסייה, 2024	52

רשימת לוחות בנספח

לוח ב-1: מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים של החברה החרדית בחלוקה לזרמים	64
לוח ב-2: בעלי תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה,	65
2024	
לוח ב-3: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי מינהל משלם, יחידה משלמת, מגדר וקבוצה באוכלוסייה, 2024	65

רשימת תרשימים

תרשים 1: תחזית אוכלוסייה לשנים 2025-2065, לפי קבוצות באוכלוסייה, חלופה בינונית	6
תרשים 2: בני 0-14 בשנים 2015, 2040 ו-2065, לפי קבוצות באוכלוסייה, חלופה בינונית	7
תרשים 3: שביעות הרצון מן החיים לפי גובה השכר וקבוצה באוכלוסייה, 2022	11
תרשים 4: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024	18
תרשים 5: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל, מין וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024	19

תרשים 6: רשומים ובעלי נזקקות מוגדרת בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	40
תרשים 7: אשכול נזקקויות משק בית שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024-2021	41
תרשים 8: אשכול נזקקויות משק בית שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצת גיל וקבוצה באוכלוסייה, 2024	41
תרשים 9: נזקקויות משק הבית השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	42
תרשים 10: אשכול נזקקויות פרט שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	43
תרשים 11: אשכול נזקקות פרט בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024	44
תרשים 12: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	44
תרשים 12-א: ארבע נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024-2021	45
תרשים 12-ב: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, גילי 0-17, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	46
תרשים 12-ג: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, בני 65+, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024	47
תרשים 13: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי מינהל משלם וקבוצה באוכלוסייה, 2024	48
תרשים 14: מקבלי שירות במסגרות רווחה בסיידור חוץ-בית, לפי קבוצת גיל, מגדר וקבוצה באוכלוסייה, 2024	50
תרשים 15: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסיידור במסגרת, מגדר, גילי 0-17 וקבוצה באוכלוסייה, 2024	50
תרשים 16: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסיידור במסגרת, מינהל משלם וקבוצה באוכלוסייה, 2024	53
תרשים ב-1: רשומים ללא נזקקות מוגדרת בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצת גיל וקבוצה באוכלוסייה, 2024	67

1. מבוא

האוכלוסייה החרדית היא הקבוצה באוכלוסייה שגדלה בקצב המהיר ביותר מבין הקבוצות באוכלוסייה בישראל. בשנת 2023 מנתה האוכלוסייה החרדית 1,334,909 פרטים, והיוותה 13.3% מכלל אוכלוסיית ישראל, לעומת 750,000 ו-9.9% בשנת 2009 – אחוז גידול שנתי ממוצע של 4.2% לעומת 1.9% בכלל האוכלוסייה ו-1.4% בקרב יהודים שאינם חרדים (מלאך וכהנר, 2024). תחזיות לגידול האוכלוסייה מנבאות כי בשנת 2035 האוכלוסייה החרדית כבר תמנה 2,171,113 איש ותהווה 17.9% מכלל אוכלוסיית ישראל (לפי החלופה הבינונית; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [למ"ס], 2019א, לוח סיכום).

מנתוני משרד הרווחה והביטחון החברתי (להלן: משרד הרווחה) על הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים עולה כי יש הבדל בין הסיבות שבגינן חרדים נעזרים בשירותי הרווחה ובין הסיבות שיהודים שאינם חרדים נעזרים בהם. עילת נזקקות הנובעת מתפקוד לקוי של הורים או של ילדים ונוער מצויה בשיעור גבוה יותר בקרב חרדים מבקרב יהודים שאינם חרדים, לעומת זאת עילות נזקקות מהכנסה וזקנה מצויות בשיעורים נמוכים יותר בקרב חרדים מבקרב יהודים שאינם חרדים (הורביץ, 2016).

משרד הרווחה אחראי למתן שירותים למגוון קבוצות באוכלוסייה, בהן אנשים עם מוגבלות, אזרחים ותיקים, דרי רחוב, משפחות שכולות, יתומים, נשים ונערות, בני קהילת הלהט"ב, משפחות שבראשן הורה עצמאי ועוד ([אתר משרד הרווחה והביטחון החברתי](#)). על אף מגוון המענים והקבוצות באוכלוסייה שלהן המשרד מעניק שירותים, נראה כי מרבית השירותים אינם מותאמים התאמה מספקת למאפייניה הדמוגרפיים והתרבותיים של האוכלוסייה החרדית, וכי לא גובשו מענים ייחודיים לה.

לפיכך התבקש מכון ברוקדייל לסייע למשרד הרווחה לבחון האם וכיצד יש להתאים את מערך השירותים של המשרד לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולמאפייניה הייחודיים.

2. מטרת המחקר

מטרות המחקר הן:

1. לאפיין את דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה, לעומת יהודים שאינם חרדים
2. למפות את המאפיינים החברתיים והתרבותיים של החברה החרדית שמשפיעים על היקף השימוש בשירותי רווחה ועל דפוסי השימוש
3. לבחון את דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית במעני רווחה חלופיים, את ההעדפה למענים אלו ואת הסיבות לכך
4. להמליץ על צעדים להתאמת שירותי משרד הרווחה לצורכי האוכלוסייה החרדית ולהיערכות מבחינת כוח אדם הדרוש לכך

3. שיטה

המחקר מבוסס על שילוב של כמה שיטות מחקר ועל מקורות מידע מגוונים (mixed methods). שילוב שיטות כמותיות ואיכותניות מאפשר ניתוח מקיף ושלם יותר של דפוסי השימוש של החברה החרדית בשירותים חברתיים, ושל הקשר בין המאפיינים התרבותיים והחברתיים של החברה החרדית לשימוש בשירותים חברתיים ציבוריים ופנים-קהילתיים (Hay, 2016).

3.1 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה את כלל האוכלוסייה החרדית בישראל, בדגש על חרדים שיש להם רישום במחלקות לשירותים חברתיים.

כדי להסיק על דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה, כלל המחקר גם השוואה ליהודים שאינם חרדים שיש להם רישום במחלקות לשירותים חברתיים.

3.2 מקורות המידע

ספרות מקצועית: כדי לבחון את מאפייניה התרבותיים של האוכלוסייה החרדית ובמיוחד את אלו שמשפיעים על צורכי האוכלוסייה ועל דפוסי הצריכה של שירותים חברתיים, נערכה סקירת ספרות שהדגישה מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים של החברה החרדית, והתמקדה בזרמים השונים ובהבדלים בין גברים לנשים; התאמות שנעשו בשירותים אחרים, שאינם שירותי משרד הרווחה, לאוכלוסייה החרדית; ובחינת תחזיות ה"למ"ס העדכניות בנוגע לגידול באוכלוסייה החרדית לשנים 2040 ו-2065, לפי מין וגיל, שמטרתה לעמוד על ההיקף הצפוי של האוכלוסייה.

חיפוש המאמרים לסקירה זו נעשה במנועי החיפוש Google Scholar ו-Google באמצעות המילים: החברה החרדית; שירותי רווחה; שירותים חברתיים; התאמה תרבותית; נגישות לשירותים; מדיניות חברתית.

נתונים מנהליים של משרד הרווחה: כדי לאפיין את הצרכים של האוכלוסייה החרדית ואת דפוסי השירותים שהאוכלוסייה נהנית מהם, העביר משרד הרווחה מידע מקיף על אודות מקבלי שירות עם תיקים פעילים במחלקות לשירותים חברתיים בשנים 2021-2022. המידע כלל:

■ **קובץ אוכלוסייה** ובו מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל לפי קבוצה באוכלוסייה, גיל ומצב משפחתי

■ **קובץ נתוני יסוד** ובו מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל לפי קבוצה באוכלוסייה, גיל, מצב משפחתי, סוג אשכול נזקקות (נזקקות פרט, נזקקות תיק ומאפיינים) ונזקקות מפורטת

- **קובץ מערכת מסגרות רווחה (מס"ר)** ובו מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל לפי קבוצת גיל, קבוצה באוכלוסייה, מצב משפחתי, מינהל ומחלקה שאחראים למסגרת וסוג המסגרת
- **קובץ תעסוקה** ובו מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל לפי קבוצה באוכלוסייה, גיל ומצב תעסוקה

ראיונות עומק וקבוצות מיקוד: כדי להבין את דפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי הרווחה ערך צוות המחקר ראיונות וקבוצות מיקוד עם 20 בעלי תפקידים הקשורים בהיבטי הרווחה השונים של הציבור החרדי, בעלי תפקידים פורמליים במשרד הרווחה ובמחלקות לשירותים חברתיים ובעלי תפקידים פורמליים ובלתי פורמליים הפועלים באוכלוסייה החרדית. הראיונות התמקדו בדפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי הרווחה, בפתרונות פנים-קהילתיים למצבי מצוקה שאינם עוברים דרך שירותי הרווחה ובפתרונות לשילוב וחיבור טוב יותר בין האוכלוסייה החרדית למחלקות לשירותים חברתיים. הראיונות וקבוצות המיקוד נערכו בחודשים יולי 2023 ועד ינואר 2024.

- **14 ראיונות עומק** עם אנשי מקצוע וגורמים נוספים מתחום הרווחה של האוכלוסייה החרדית, ובהם: מנהל אגף רווחה ברשות חרדית, עובד חרדי במשרד הרווחה, מנהלי ארגוני רווחה קהילתיים ובעלי תפקידים (פורמליים ושאינם פורמליים) המגשרים בין האוכלוסייה ובין רשויות הרווחה

- **2 קבוצות מיקוד** עם שש עובדות משתי מחלקות לשירותים חברתיים העובדות עם האוכלוסייה החרדית

ההגעה למרואיינים התבססה על היוועצות עם אנשי מקצוע, וכן בדרך של 'כדור שלג': מרואיינים הצביעו לבקשתנו על מרואיינים פוטנציאליים נוספים שכדאי לדבר איתם ולקבל מהם נקודות מבט נוספות על נושא המחקר (להרחבה ראו נספח א: ראיונות העומק וקבוצות המיקוד).

3.3 ייעוץ תרבותי

צוות המחקר נעזר במומחית לחברה החרדית. המומחית סייעה בפירוש הממצאים ובקשירתם לתהליכים חברתיים ותרבותיים רחבים המתרחשים בחברה החרדית.

3.4 אתיקה במחקר

הפרוטוקולים לראיונות העומק ולקבוצות המיקוד עם אנשי המקצוע אושרו על ידי ועדת האתיקה של מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

הסכמה מדעת ושמירה על פרטיות בראיונות העומק: בתחילת הראיון קיבל צוות המחקר מן המרואיינת או המרואיין הסכמה מדעת בעל פה וצוין בפניהם כי ככל שדבריהם יובאו בדוח, הם לא יובאו בשם אומנם. צוות המחקר ביקש מן המרואיינים רשות להקליט את דבריהם. אם

מרואינת או מרואיין סירבו להקלטת הריאיון, תומללה השיחה על ידי צוות המחקר בעת הריאיון. למרואינות ולמרואינים הובטח שההקלטות ותמלילי הראיונות יישמרו שמירה מאובטחת במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל, הם לא יימסרו לאף גורם ולא יתפרסם מידע המאפשר את זיהויים.

3.5 תרומת המחקר

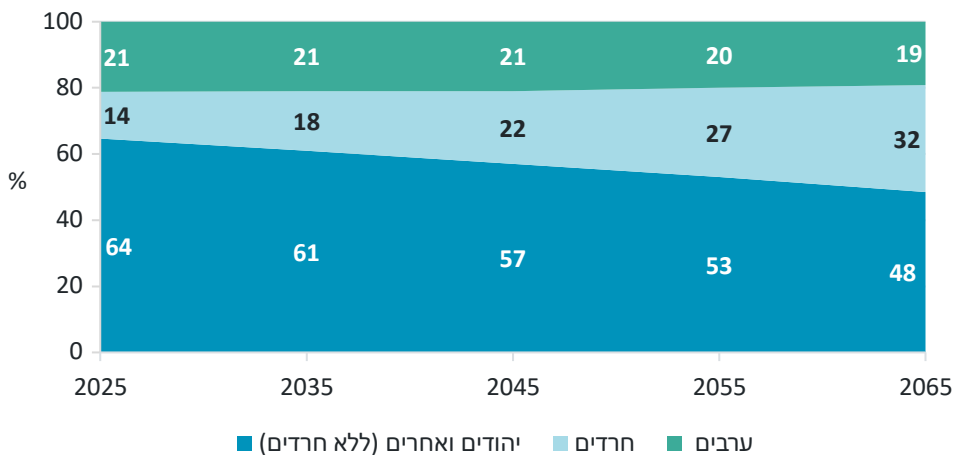
החל משנת 2021 משרד הרווחה מסווג את היהודים מקבלי השירות על פי שיוך לקבוצה באוכלוסייה (חרדים ושאינים חרדים). מחקר זה הוא אחד הראשונים שמשמש בסיווג זה ולא מסתמך על החלוקה שבין רשויות חרדיות לאלו שאינן חרדיות. הסימון של כל פרט על פי קבוצה באוכלוסייה מאפשר לקבל תמונה מדויקת יותר על מצבה של האוכלוסייה החרדית, גם זו המתגוררת ביישובים ובערים מעורבות (כאלה שכוללות אוכלוסייה חרדית ושאינה חרדית). לשם השוואה, במחקרו של פינקלשטיין (2022) למשל, שהוא אחד מן המחקרים המעודכנים ביותר בהקשר של שימוש בשירותי הרווחה באוכלוסייה החרדית, נבחנו רק רשויות חרדיות שתושביהן מהווים כ-40 אחוזים בלבד מן האוכלוסייה החרדית. לעומתו המחקר הנוכחי כולל את כלל מקבלי השירות החרדים. מחקר זה כולל נתונים על כלל האוכלוסייה היהודית כך שהחלוקה לפי קבוצות באוכלוסייה אינה מתבססת על פי מקום מגורים, אלא על פי מידע פרטני שנאסף על ידי המחלקות לשירותים חברתיים.

4. סקירת הספרות

4.1 מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים של האוכלוסייה החרדית

האוכלוסייה החרדית היא הקבוצה באוכלוסייה שגדלה בקצב המהיר ביותר מבין הקבוצות באוכלוסייה בישראל. בשנת 2023 מנתה האוכלוסייה החרדית 1,334,909 פרטים, והיוותה 13.3% מכלל אוכלוסיית ישראל, לעומת 750,000 ו-9.9% בשנת 2009 – אחוז גידול שנתי ממוצע של 4.2% לעומת 1.9% בכלל האוכלוסייה ו-1.4% בקרב יהודים שאינם חרדים (מלאך וכהנר, 2023). תחזיות לגידול האוכלוסייה מנבאות כי בשנת 2035 האוכלוסייה החרדית כבר תמנה 2,171,113 איש ותהווה 17.9% מכלל אוכלוסיית ישראל (לפי החלופה הבינונית; הלמ"ס, 2019א) (ר' תרשים 1).

תרשים 1: תחזית אוכלוסייה לשנים 2025-2065, לפי קבוצות באוכלוסייה, חלופה בינונית (שנת בסיס 2015; באחוזים)

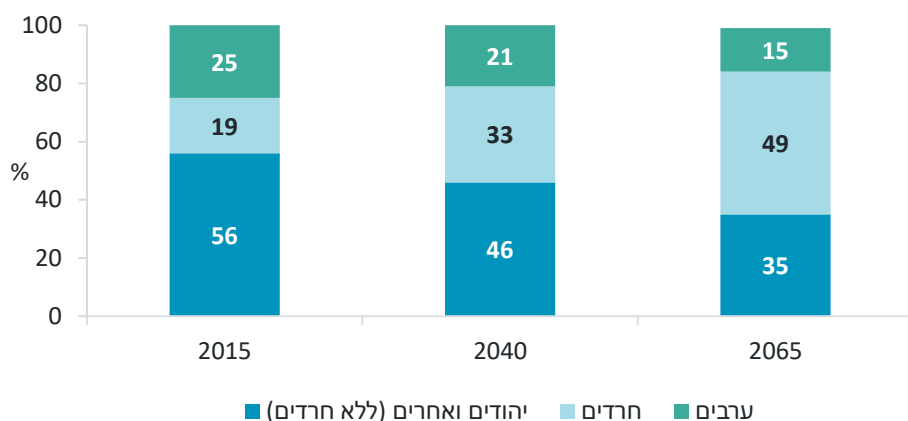

מקור: הלמ"ס, 2019א

קצב הגידול המהיר גם גורם לכך ששיעור הצעירים באוכלוסייה החרדית גבוה בהרבה משיעור הצעירים בכלל האוכלוסייה; אחוז הילדים ובני הנוער עד גיל 18 היה בשנת 2022 57% באוכלוסייה החרדית, לעומת 31% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית (מלאך וכהנר, 2022). תחזית אוכלוסיות של הלמ"ס מראה כי אף שעד שנת 2065 חלקם של בני 0-14 מכלל אוכלוסיית ישראל צפוי להישאר 28% לאורך השנים, הרכבה של אוכלוסיית בני 0-14 צפוי להשתנות,

כך שבשנת 2040 33% מן הילדים בגילים אלו יהיו חרדים ובשנת 2065 כמחצית מבני 0-14 בישראל יהיו חרדים (ר' תרשים 2).

תרשים 2: בני 0-14 בשנים 2015, 2040 ו-2065, לפי קבוצות באוכלוסייה, חלופה בינונית (תחזית אוכלוסיות, שנת בסיס 2015; באחוזים)

מקור: למ"ס, 2019

קצב הגידול המהיר של האוכלוסייה החרדית מושפע מהעדפות תרבותיות של בני הקהילה, שכוללות גיל נישואין צעיר, גיל לידה צעיר ומספר ילדים גבוה במשפחה (ממוצע של 6.5 ילדים לאישה בשנת 2021) (מלאך וכהנר, 2022). ההעדפות התרבותיות של החברה החרדית משפיעות לא רק על כריון הילודה, אלא על מכלול מערכות החיים של בני הקהילה. החרדים בישראל חיים בחברה קולקטיבית דתית שבה ההלכה מבנה את החוקים, את הנורמות ואת הערכים (כהנר, 2020). כדי לשמר את הערכים החשובים לה, האוכלוסייה החרדית נוטה לקיים אורח חיים נבדל מכלל האוכלוסייה בישראל ועל כן רובה (74%) מרוכז בשבע ערים: ירושלים, בני ברק, מודיעין עילית, אלעד, אשדוד, ביתר עילית ובית שמש (קלינר-קסיר, 2020). למרות הבידול, האוכלוסייה החרדית אינה מקשה אחת ויש בה שלושה זרמים עיקריים – ליטאי, חסידי וספרדי. הזרמים שונים אלה מאלה במגוון רבדים, כולל פתיחות לכלל האוכלוסייה, תעסוקה והשכלה (קלי ואח', 2019), ועם השנים חלו שינויים בתחומים אלו באופן המקשה לאפיין את האוכלוסייה החרדית כמכלול (כהנר, 2020).

4.1.1 הזרמים בחברה החרדית

החלוקה לשלושה זרמים היא גם היום בסיס לזרמים השונים בחברה החרדית, אך יחד עם זאת, ישנן התייחסויות נוספות בקרב חוקרים לתת-זרמים נוספים כגון עולים, בעלי תשובה, חרדים מודרניים, או ירושלמים והחוגים הקיצוניים (בראון, 2017; כהנר, 2020; קלי ואח', 2019; קלעג'י

ובראון-לבינסון, 2017). זרמים אלו נבדלים זה מזה באופן החינוך, בלבד, באזור המגורים, ביחס לעבודה, ברמת הקהילתיות, ברמת הפתיחות לחברה הכללית וביחס למדינת ישראל (בראון, 2021; פרידמן, 1991; קלי ואח', 2019). בסקר שנערך בשנת 2020 בקרב מדגם מייצג של 1,010 משיבים מן האוכלוסייה החרדית נמצא כי 35% מן המשיבים שייכו עצמם לזרם הליטאי, 31% הגדירו עצמם חסידים, 26% לזרם הספרדי ו-8% כ"אחר" (כהנר, 2020).

הזרם הליטאי

הזרם הליטאי מתאפיין בתפיסה הרואה את לימוד התורה כדרך החיים המועדפת עבור גברים, לכן בין היתר, הם מתנגדים לשירות צבאי (קלי ואח', 2019). שיעור הליטאים הלומדים בישיבה או כולל גבוה משיעור הלומדים בזרמים האחרים, ושיעור התעסוקה שלהם נמוך יותר (זוסמן וזופניק, 2022). למשל, בשנת 2019, שיעור הגברים הליטאים שהתמידו בלימוד תורה בישיבה או כולל, 22 שנים לאחר הלימודים בישיבה בגיל 18, היה 60% בקרב ליטאים, 41% בקרב ספרדים ו-32% בקרב החסידים (זוסמן וזופניק, 2022). כדי לאפשר זאת מבחינה כלכלית, נשים ליטאיות הן נשים עובדות ובכך מאפשרות לבעליהן להקדיש את זמנם ללימוד התורה (גורדון, 2022; זוסמן וזופניק, 2022). ואכן, שיעור התעסוקה של נשים ליטאיות הוא הגבוה ביותר לעומת שאר הזרמים והיה בשנת 2020 75.3% לעומת 64.1% בקרב נשים חסידיות ו-73.7% בקרב נשים ספרדיות (גורדון, 2022). גם השכלתן האקדמית של נשים ליטאיות היא הגבוהה ביותר לעומת שאר הזרמים. שיעור הלומדות לתואר אקדמי בקרב ליטאיות הוא 15% לעומת 14% בקרב ספרדיות, אף שאחוז בעלות תעודת בגרות בקרב הספרדיות הוא כמעט פי שניים משל הליטאיות (19% לעומת 11%) (רגב, 2016). נוסף על כך שיעור הנשירה של ליטאיות בשנת 2014 (כאלה שהחלו ללמוד לפני 2010) היה נמוך מן השיעור בשאר הזרמים ועמד על 29% לעומת 41% בקרב הספרדיות ו-39% בקרב החסידיות (רגב, 2016).

חברי הזרם הליטאי מתגוררים בעיקר במחוז ירושלים (41%), במחוז תל אביב (22%) ובמחוז יהודה ושומרון (19%), והמפלגה שמייצגת את הזרם הליטאי בכנסת היא מפלגת דגל התורה (המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2023; קלינר-קסיר, 2019).

הזרם החסידי

הזרם החסידי מתאפיין באדיקות דתית ובקהילתיות הדוקה, והוא מחולק לחצרות בראשות אדמו"ר אשר מספקות לחבריהן את כל צורכיהם החברתיים והדתיים (קלי ואח', 2019). זרם זה כולל חסידויות גדולות כגון: גור, בלז, ויז'ניץ, סאטמר, חב"ד וברסלב, וכן חסידויות נוספות בינוניות וקטנות (בראון, 2017). אף שכל החצרות משתייכות לזרם החסידי, יש הבדלים גם בין חצרות, וחוקרים שונים נוהגים להפריד בין חסידות חב"ד לשאר החסידויות (המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2023; רגב, 2016), אולם במסגרת עבודה זו לא נכנס להבדלים אלו.

מרבית הגברים החסידים מתחילים לעבוד לאחר כמה שנות לימוד בישיבה, לעיתים קרובות בעבודות בעלות אופי דתי, ואילו נשים רבות מתמקדות בטיפול במשפחה (קלי ואח', 2019).

שיעור התעסוקה של גברים חסידים הוא הגבוה ביותר לעומת שאר הזרמים והיה בשנת 2020 54.7% לעומת 37.1% בקרב גברים ליטאים ו-53.5% בקרב גברים ספרדים (גורדון, 2022). שיעור התעסוקה של נשים חסידיות הוא הנמוך ביותר מבין שאר הזרמים, אך עדיין גבוה יותר מזה של גברים חסידים, והיה בשנת 2020 64.1% לעומת 73.7% בקרב נשים ספרדיות ו-75.3% בקרב נשים ליטאיות (גורדון, 2022). שיעור התעסוקה הנמוך של הנשים החסידיות יכול להיות מוסבר גם על ידי ההשכלה של נשים חסידיות. לעומת שאר הזרמים, לנשים החסידיות יש את ההשכלה הנמוכה ביותר (רגב, 2016). למשל, בשנת 2014 רק לשיעור אפסי (0%) מן הנשים החסידיות (ללא חב"ד) בגילי 19–35 הייתה תעודת בגרות לעומת 11% מן הנשים הליטאיות ו-19% מן הנשים הספרדיות, וכן, רק 3% מן הנשים החסידיות (ללא חב"ד) השתלבו בלימודים אקדמיים לעומת 14% מן הנשים הספרדיות ו-15% מן הנשים הליטאיות (רגב, 2016). נשים חסידיות טענו שהסיבה לכך היא שהמסגרות האקדמיות אינן הדוקות במידה מספקת (הכנסת – ועדת החינוך, התרבות והספורט, 2017).

גילי הנישואין והלידה הראשונה בזרם החסידי נמוכים מאלו שביתר הזרמים, ושיעור הפרייון הכולל גבוה יותר (גורדון, 2022). למשל, בשנים 2017–2019, מספר הילדים הממוצע לאישה חסידית בת 45 עמד על 6.8 לעומת 5.0 לאישה מן הזרם הספרדי ו-6.3 לאישה מן הזרם הליטאי (גורדון, 2022).

הפיזור הגאוגרפי של הזרם החסידי גדול יחסית כאשר 34% מן החסידים מתגוררים במחוז ירושלים, 18% במחוז תל אביב, 15% במחוז יהודה ושומרון, 14% במחוז דרום, 11% במחוז מרכז, 5% במחוז הצפון ו-3% במחוז חיפה (המכון החרדי למחקרי מדיניות, 2023). המפלגה שמייצגת את הזרם החסידי בכנסת היא מפלגת אגודת ישראל (קלינר-קסיר, 2019).

הזרם הספרדי

הזרם הספרדי מבוסס על קהילות יוצאי ארצות האסלאם ומתאפיין בחרדיות "רכה" שמתבטאת במעורבות רבה יותר בחברה הכללית (ליאון, 2014). גיל הנישואין והלידה הראשונה מאוחרים לעומת הזרמים האחרים ושיעור הפרייון נמוך יותר (גורדון, 2022). כך למשל, בשנת 2020, גיל הנישואין הממוצע עבור נשים וגברים ספרדים (בהתאמה) היה 22.7 ו-23.8 לעומת 22.1 ו-23.3 בזרם הליטאי ו-20.8 ו-21.3 בזרם החסידי (גורדון, 2022). כמו כן בשנת 2016 הגיל הממוצע של האם בלידה הראשונה בזרם הספרדי היה 23.5 לעומת 21.8 בזרם החסידי ו-23.0 בזרם הליטאי (גורדון, 2022). באופן כללי, ההפרדה הקהילתית בין חרדים לדתיים ומסורתיים בולטת פחות בזרם הספרדי (כהנר, 2020) והקהילה הספרדית נתפסת בחלקים מן החברה החרדית כבעלת מעמד נמוך יחסית לקהילות האשכנזיות (קלי ואח', 2019).

הפיזור הגאוגרפי של הזרם הספרדי הוא הגדול ביותר מבין שאר הזרמים כאשר 26% מן הספרדים מתגוררים במחוז ירושלים, 21% במחוז תל אביב, 16% במחוז מרכז, 14% במחוז דרום, 11% במחוז יהודה ושומרון, 6% במחוז הצפון ו-6% במחוז חיפה (המכון החרדי למחקרי

מדיניות, 2023). המפלגה שמייצגת את הזרם הספרדי בכנסת היא מפלגת ש"ס (קלינר-קסיר, 2019). **לוח ב-1 בנספח** מציג את המאפיינים הדמוגרפיים, החברתיים והתרבותיים של הזרמים השונים בחברה החרדית שהוצגו לעיל.

4.1.2 מגדר בחברה החרדית

על מורכבות זו יש להוסיף מאפיין בולט נוסף של החברה החרדית והוא השוני בין המגדרים, כך שלמעשה אפשר לזהות בה שתי חברות מובחנות, חברת גברים וחברת נשים (איבנבויס וכהנר, 2015; פינקלשטיין, 2022). לכל אחת מן החברות מאפיינים ותפקידים חברתיים מובחנים: ילדים וילדות מתחנכים במוסדות חינוך נפרדים בעלי מאפיינים שונים ואשר נלמדים בהם תכנים אחרים, וכפועל יוצא לגברים ולנשים רמות השכלה שונות (שיעור הנשים החרדיות הלומדות לתואר ראשון כפול משל הגברים החרדים) (איבנבויס וכהנר, 2015; פינקלשטיין, 2022). דוגמה בולטת לאופן שבו עקרונות הדת והנורמות של החברה החרדית מתווים התנהגות שונה לנשים ולגברים הוא עולם התעסוקה. בקרב הגברים, העדפת דמות האבך העוסק בתורה על פני הגבר העובד, ובמיוחד הסדר "תורתו אומנותו"¹, מובילה גברים רבים להמשיך וללמוד תורה ולא לצאת לעבוד (מלאך ואח', 2016; פינקלשטיין, 2022). בקרב הנשים, החשש מפני חשיפתן לעולם החילוני מצמצם מאוד את אפשרויות התעסוקה שלהן (כהנר ומלאך, 2018; מלאך ואח', 2016). אפשר לשער כי הבדלים כאלה ואחרים בין גברים לנשים מקבלים ביטוי הן בצרכים הייחודיים של הגברים ושל הנשים, הן במידת הפתיחות לקבלת סיוע מגופים ממשלתיים ואחרים ובדרכים המקובלות לכך.

4.2 מאפייני החברה החרדית הקשורים לצריכת שירותי רווחה

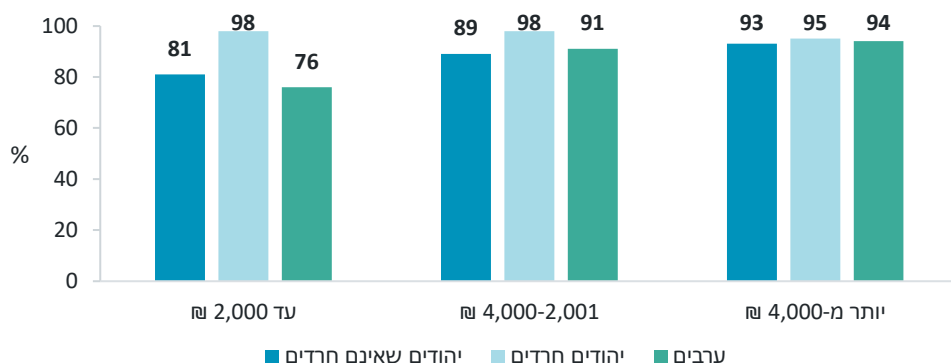
שיעור העוני בחברה החרדית גבוה ומושפע משיעורי התעסוקה הנמוכים של הגברים וממספר הילדים הגבוה – תחולת העוני לפי ההכנסה הכלכלית בקרב משפחות חרדיות בשנת 2022 הייתה 52.1% לעומת 28.1% בקרב משפחות יהודיות שאינן חרדיות ו-49.0% בקרב משפחות ערביות (קלינר-קסיר ואח', 2023). לכן, נצפה כי צריכת שירותי הרווחה של האוכלוסייה החרדית תגדל במשך השנים, בשל שיעור הגידול הגבוה באוכלוסייה מחד גיסא, ושיעור העוני הגבוה מאידך גיסא.

עם זאת, ואף שהכנסת הפרטים באוכלוסייה החרדית נמוכה, שיעור הפרטים החרדים שחשים עניים נמוך, והיה בשנת 2022 12.0% לעומת 42.9% באוכלוסייה הערבית ו-6.5% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית (הלמ"ס, א"ת). כמו כן שיעור החרדים המרוצים ממצבם הכלכלי היה

¹ לפי הסדר זה צעירים שעיסוקם היחיד הוא לימוד בישיבה, מקבלים דחייה של חובת השירות בצהל עד לאחר סיום לימודיהם.

בשנת 2022 68.8% לעומת 65.3% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית ו-50.7% באוכלוסייה הערבית (הלמ"ס, א"ת). בפילוח לפי גובה ההכנסה למשק בית בקרב החרדים, לא נמצא קשר בין שביעות הרצון מן החיים לרמת ההכנסה, בשונה מן הקשר הקיים בין רמת ההכנסה לשביעות הרצון מן החיים באוכלוסייה הערבית ובאוכלוסייה היהודית שאינה חרדית (קלינר-קסיר וצחור-שי, 2017). ממצא זה מחדד את ההבדלים בתפיסת העוני בין האוכלוסייה החרדית לאוכלוסייה הכללית (תרשים 3).

תרשים 3: שביעות הרצון מן החיים לפי גובה השכר וקבוצה באוכלוסייה, 2022 (באחוזים)

מקור: עיבוד מכון ברוקדייל לנתוני הסקר החברתי של הלמ"ס, 2022

כאשר מודדים עוני בתוך האוכלוסייה החרדית בלבד, עולה כי 15.7% מן המשפחות חיות בעוני (קלינר-קסיר, 2019). משפחות אלו, החיות בעוני ביחס לאוכלוסייה החרדית בכללותה, מתמודדות עם תנאי מחיה קשים, כיוון שבסיס השוואה הוא אוכלוסייה שרמת הכנסתה נמוכה מלכתחילה. כך למשל, בשנת 2022 היה קו העוני הכללי 3,076 ש"ח לנפש תקנית (קלינר-קסיר, 2023), ואילו קו העוני המחושב ביחס לאוכלוסייה החרדית היה 1,634 ש"ח לנפש תקנית.² תחולת העוני לפי הכנסה כלכלית היא מדד יחסי. כאשר האוכלוסייה החרדית בוחרת באורח חיים נבדל מן האוכלוסייה הכללית, ייתכן כי השוואה זו אינה משקפת נאמנה את מצבם של הפרטים בה.

עוני היא תופעה רב ממדית הקשורה לרווחת הפרט וליכולת שלו לספק את צרכיו הבסיסיים (קלינר-קסיר, 2019). אחד המנגנונים של החברה החרדית, להתמודדות עם רמת ההכנסה הנמוכה היא מעטפת קהילתית והתנדבותית המסייעת לחברי הקהילה בכל צוריהם. למשל, בכך הכלכלי, ישנן התארגנויות לרכישות קולקטיביות מאורגנות המנצלות את כוח הקנייה ומורידות את המחירים (אתר משנת יוסף; קלינר-קסיר, 2019), וכן גמ"חים (גמילות חסדים)

² ניתוח מכון ברוקדייל לנתוני סקר הכנסות והוצאות של הלמ"ס, 2022.

המלווים כספים ללא ריבית ובפריסה נוחה של החזרים וארגוני צדקה המחלקים סלי מזון לנזקקים (קלינר-קסיר, 2019; שניאור, 2023).

מלבד סיוע כספי, יש מנעד רחב של גמ"חים (בין עשרות למאות בכל שכונה חרדית) בנושאים שונים כמו תרופות, שמלות כלה ואף מוצצים (קלינר-קסיר ואח', 2017). העזרה ההדדית והסיוע ההתנדבותי הם חלק אינטגרלי מחיי היום-יום בחברה החרדית, הנובעים מרצון לקיום מצוות גמילות חסדים וכן ממחויבות לקהילה (קלינר-קסיר ואח', 2017). למשל, יש מערך הסעות של מתנדבים לבתי חולים עבור אנשים הזקוקים לטיפול רפואי או עבור מי שרוצה לבקר חולים; אנשים מסייעים לשכניהם המבוגרים או ליולדות בביקורים, בבישול ארוחות או בשמירה על הילדים הצעירים; אל משפחות מרובות ילדים בעלות הכנסה נמוכה, מגיעות נערות מתנדבות המסייעות לילדים בשיעורי בית; ישנם מיזמים חברתיים קהילתיים לתמיכה נפשית-רוחנית של אברכים בבני נוער הנמצאים בהתמודדות רוחנית או נפשית, כדי למנוע מהם להתדרדר ולסייע להם להשתלב מחדש בקהילה; ועוד (קלינר-קסיר ואח', 2017; שניאור, 2023). סיוע פנים קהילתי זה חוסך עלויות למשקי הבית החרדיים, שמקבלים את הסיוע בלי תשלום (קלינר-קסיר ואח', 2017). נוסף על כך שיעור החרדים המתנדבים היה בשנת 2022 39.4% לעומת 22.9% בקרב הציבור היהודי שאינו חרדי (הלמ"ס, א"ת). נתון זה משקף אף הוא את הסיוע החברתי הניתן באוכלוסייה החרדית.

גם בהקשר של שירותי רווחה, האוכלוסייה החרדית מסתמכת יותר על גורמים פנים קהילתיים מעל גורמי הרווחה הרשמיים. על פי הערכות מומחים, צריכת שירותי רווחה על ידי האוכלוסייה החרדית נמוכה מן הצורך שלה, בשל תת-דיווח ורצון למצוא פתרונות בתוך הקהילה (פאס ואח', 2011; קלי ואח', 2019). תת-הדיווח נובע מחוסר אמון במערכת ומחששות שונים: שהמפגש עם מטפלים מן החברה החיצונית ישפיע תרבותית באופן שלילי על המטופל; שמטפלים שאינם משתייכים לקהילה החרדית לא יצליחו להבין את מקומם של המטופלים; שיהיו ביקורות שליליות על החברה החרדית; שמקומה של המשפחה בקהילה ישפיע בעתיד על קבלה למוסדות חינוך או על שידוכים (פאס ואח', 2011; קלי ואח', 2019; שניאור, 2023). גם ההימנעות משימוש בטכנולוגיה ובאינטרנט, המאפיינת את האוכלוסייה החרדית, היא מכשול במיצוי זכויות באוכלוסייה זו (מושקוביץ, 2023).

לצד זאת, כפי שצוין, בחברה החרדית יש מנגנונים שונים שמסייעים ואף מחליפים את שירותי הרווחה הרשמיים, כאשר לעיתים, גורמי הטיפול והסיוע אינם בעלי ההסמכה הנדרשת (פאס ואח', 2011; שניאור, 2023). חזון משרד הרווחה הוא "שהחברה הישראלית תתאפיין בחוסן ובליכודות חברתית בשגרה ובשעת חירום, בחברה אזרחית פעילה השותפה לתהליכים של קביעת מדיניות..." ([אתר משרד הרווחה](#)). נראה כי עבור מקרים "קלים" כמו עוני או חולי, החברה החרדית המאופיינת בקהילתיות ובעזרה הדדית מצליחה לשמש תחליף (מוצלח) למערכת הרווחה הרשמית ועומדת בחזון המשרד. עם זאת עבור מקרים קשים כמו אלימות במשפחה, התמודדויות נפשיות או פגיעות מיניות, יש חוסר אמון בין האוכלוסייה החרדית למשרד הרווחה,

המונע מן הפרטים באוכלוסייה זו להיעזר בשירותי הרווחה הרשמיים, והם בוחרים לפתור את הבעיות בתוך הקהילה (פאס ואח', 2011; שניאור, 2023). הגורמים המטפלים בקהילה הם לרוב רבנים, עמותות או אנשי ציבור המוכרים בחברה החרדית כמומחים בתחומם (שניאור, 2023).

4.3 קבוצות סיכון בחברה החרדית

נוסף על מאפייני החברה החרדית הקשורים לצריכת שירותי רווחה, ישנן קבוצות מובחנות בתוך החברה החרדית הנתונות בסיכון מוגבר להזדקקות לשירותי רווחה, וכדאי לתת עליהן את הדעת כאשר קובעים מדיניות בהקשר זה.

4.3.1 גרושים וילדים להורים גרושים

החברה החרדית היא חברה קולקטיבית, התופסת את ערך חיי המשפחה כערך עליון. לכן, פירוק התא המשפחתי אינו מקובל ונתפס כצעד שלילי מבחינה תרבותית-נורמטיבית (בארט ובן ארי, 2014). גרושים וילדיהם מתמודדים עם תופעות של דחייה חברתית ותיגו שלילי, המשפיעות בין היתר על היחסים עם הסביבה הקרובה ועל הקבלה למוסדות חינוך ולמקומות עבודה (בארט ובן ארי, 2014). תופעות אלו עלולות לדחוק את הגרושים וילדיהם לשולי החברה ובכך להוות גורם סיכון לצריכת שירותי רווחה. למשל, במחקר מיפוי של בני נוער חרדים בסיכון בירושלים נמצא כי 25% מן הילדים בסיכון במדגם היו ילדים להורים שאינם נשואים, זאת לעומת מדגם מייצג של הורים חרדים, שבהם רק 7% לא היו נשואים (שהינו-קסלר ואח', 2021).

4.3.2 יוצאים בשאלה

מדי שנה עוזבים את החברה החרדית כ-3,500 איש ואישה. מספר זה צפוי לגדול עם הגידול באוכלוסייה החרדית, ובתוך עשור צפוי כי יעלה ל-5,000 בשנה (דויטש, 2022). יוצאים בשאלה חווים לעיתים קרובות קשיים הקשורים במעבר מן החברה החרדית לחברה החילונית, כולל משאבים חברתיים מוגבלים ומחסור בתמיכה משפחתית לאחר היציאה בשאלה (פרקש, 2022). קבוצה זו, שכאמור צפויה לגדול בעשור הקרוב, נתפסת חלק מן החברה החילונית אף שיש לה מאפיינים תרבותיים, חברתיים ואישיים של החברה החרדית. אפשר לשער כי שירותי הרווחה יידרשו לתת מענה במידה הולכת וגדלה לקבוצה ייחודית זו.

בתוך קבוצת היוצאים בשאלה, יש לתת את הדעת במיוחד לבני ובנות נוער שרמת הדתיות שלהם פוחתת כבר בתקופות מוקדמות בחייהם. נמצא כי מידת הדתיות של בני נוער בסיכון היא משתנה מפתח בניבוי ובהבנת מצב הסיכון שלהם – ככל שרמת הדתיות פוחתת כך גוברת רמת הסיכון ההתנהגותי (שהינו-קסלר ואח', 2021). אחד הגורמים לכך הוא החפיפה בין גבולות ההלכה לגבולות ההתנהגות הנורמטיבית, כאשר פריצה של האחד עלולה לגרור גם פריצה של האחר (שהינו-קסלר ואח', 2021). זאת גם בשל העובדה שמערכת החינוך החרדית

אינה מקבלת חריגה מן הנורמות הדתיות המקובלות ובני הנוער הנפגעים מן המסגרות נותרים במקרים רבים ללא מענה מתאים; לעיתים הנשירה מן המסגרת היא תחילתו של ניתוק הקשר עם המשפחה והקהילה (דויטש, 2022; פאס ואח', 2011).

4.3.3 ילדים של בעלי תשובה

לילדיהם של בעלי תשובה זהות המורכבת מרבדים חילוניים ומסורתיים לצד רכיב חרדי (בראון, 2021; קלי ואח', 2019). משפחות רבות של בעלי תשובה מתקשות להשתלב בקהילות של חרדים מלידה, ועם השנים הן מתהוות לעיתים לכדי קהילה נפרדת בעולם החרדי. קשייהם של בעלי התשובה נובעים מהיעדר ייחוס משפחתי ומחוסר היכרות עם כללי ההתנהגות והלבוש. כמו כן חלקם שומרים על קשר עם משפחתם שאינה חרדית ומשמרים היבטים בזהותם מן התקופה שלפני החזרה בתשובה, באופן המפחית את תחושת השייכות של ילדיהם לחברה החרדית (בראון, 2021). במחקר מיפוי של בני נוער חרדים בסיכון בירושלים, 63% מן הילדים בסיכון במדגם היו ילדים להורים בעלי תשובה. באותו מחקר, מדגם מייצג של הורים חרדים כלל רק 17% שהיו בעלי תשובה (שהינו-קסלר ואח', 2021). ישנה השערה במחקר שגודלן של המשפחות החרדיות מלידה גדול משל המשפחות בעלות תשובה בשל הכניסה המאוחרת של בעלות תשובה לחברה החרדית (זטקובצקי, 2013), ניתן לשער כי שיעור הילדים בעלי תשובה בקרב הילדים בסיכון גדול מחלקם באוכלוסייה.

4.3.4 אנשים עם לקויות למידה המתקשים לתפקד בסביבה האוריינית המאפיינת את חברת הלומדים החרדית

החברה החרדית שמה לה כאידיאל את לימוד התורה עבור גברים. כחלק מכך, ילדים ונערים מגיל צעיר נדרשים ללמוד שעות ארוכות ספרי יהדות מורכבים אשר חלקם כתובים בארמית ולא בעברית, ללא ניקוד או תרגום (גמרא). לימוד זה דורש מיומנויות התמדה, הבנה וריכוז לאורך זמן. לכן, צעירים מן החברה החרדית המתקשים בלימוד או צעירים עם לקויות למידה עשויים למצוא עצמם מחוץ למסלול הנורמטיבי של בני גילם (פאס ואח', 2011; קלי ואח', 2019). במחקר מיפוי של בני נוער חרדים בסיכון בירושלים נמצא כי קשיי קשב וריכוז הם מן הגורמים המנבאים סיכון התנהגותי (שהינו-קסלר ואח', 2021).

4.4 החברה החרדית ושירותי הרווחה

לחלקים נרחבים מן האוכלוסייה החרדית יש יחס מורכב כלפי המדינה כישות שממנו נגזר יחס מורכב לשירותי המדינה ובהם שירותי הרווחה (ענבי, 2020). האוכלוסייה החרדית נסמכת על ערוצים פנימיים להעברת מידע (בראון, 2021), ממעטת לפנות לרשויות לקבלת סיוע כאשר חבריה נתקלים בקשיים ונוטה להסתמך על כוחות פנימיים (דיין, 2015; וייסבלאי, 2019). נראה אם כן כי פנייה לסיוע של המחלקות לשירותים חברתיים, שנכללת בה חשיפה של נושאים

רגישים, היא מאתגרת במיוחד לאוכלוסייה החרדית, אף יותר מלקבוצות אחרות באוכלוסייה. אולם, מחקרים מראים כי יש נכונות של חרדים לפנות לרשויות לטיפול מקצועי (וייסבלאי, 2019). מנתוני משרד הרווחה עולה כי בשנת 2019 ל-15% מתושבי הערים החרדיות ביתר עילית, מודיעין עילית, בני ברק ואלעד היה רישום במחלקות לשירותים חברתיים, לעומת ל-11% מכלל האוכלוסייה בישראל (פינקלשטיין, 2022).

מנתוני משרד הרווחה על הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים עולה כי יש הבדל בין הסיבות שבגינן חרדים נעזרים בשירותי הרווחה ובין הסיבות שבגינן יהודים שאינם חרדים נעזרים בהם. עילת נזקקות הנובעת מתפקוד לקוי של הורים או של ילדים ונוער מצויה בשיעור גבוה יותר בקרב חרדים מבקרב יהודים שאינם חרדים, לעומת זאת עילות נזקקות מהכנסה וזקנה מצויות בשיעורים נמוכים יותר בקרב חרדים מבקרב יהודים שאינם חרדים (הורביץ, 2016). יש לציין כי נתונים אלו מתבססים על הגדרה עצמית של מידת הדתיות של הפרט בעת הרישום במחלקה לשירותים חברתיים, ולכן עלולה להיות בהם הטיה. בשנת 2021 החל משרד הרווחה להגדיר פרט כחרדי בהתבסס על אלגוריתם המשקלל פרטים דמוגרפיים והגדרה עצמית, כדי לדייק את הנתונים על אוכלוסייה זו. המחקר הנוכחי מתבסס על הגדרה חדשה זו. כך או כך, ההבדלים העולים מן הנתונים עשויים לשקף צרכים ייחודיים של הציבור החרדי שקשורים לשיעור הגבוה של ילדים ונוער באוכלוסייה זו או למבנה המשפחה הייחודי, אולם בד בבד הם עשויים לנבוע מהבדלים תרבותיים-חברתיים שמשפיעים על הגדרת תופעה כבעיה, על דפוס השימוש בשירותי רווחה ועל היקפו או ממידת האמון שרוכשת האוכלוסייה החרדית לשירותי הרווחה.

משרד הרווחה אחראי למתן שירותים למגוון קבוצות באוכלוסייה, ובהן אנשים עם מוגבלות, אזרחים ותיקים, דרי רחוב, משפחות שכולות, יתומים, נשים ונערות, בני קהילת הלהט"ב, משפחות שבראשן הורה עצמאי ועוד ([אתר משרד הרווחה והביטחון החברתי](#)). בכלל זה המשרד מפעיל תוכניות ייעודיות לאוכלוסייה החרדית, למשל [תוכנית נוח"מ](#) לנוער חרדי שמטרתה לאתר בני נוער בסיכון באוכלוסייה החרדית ולטפל בהם; תוכנית עד"י (מרכזי יום לצעירות ונערות מן האוכלוסייה החרדית) שמיועדת לנערות וצעירות חרדיות שנשרו ממערכת החינוך; [תוכנית הלל](#) (שירותי טיפול ומסגרות דיור לחוזרים בשאלה) שנועדה לסייע לצעירים וצעירות במצבי סיכון, חוזרים בשאלה מרקע חרדי; תוכנית דירות מעבר ליוצאים בשאלה מרקע חרדי או דתי; תוכנית מרכזי אור לליווי צעירות חרדיות בתחומי השכלה, תעסוקה, דיור, מיומנויות משפחה ועוד; מסגרות הכנה לחיים בהפרדה מגדרית; תוכנית ניצוץ לנצח לחיילים מרקע חרדי ([השירות לבני נוער וצעירים](#)). **אף על פי כן נראה כי מרבית השירותים אינם מותאמים התאמה מספקת למאפיינייה הדמוגרפיים והתרבותיים של האוכלוסייה החרדית**, וכי אין היום במשרד אגף או יחידה שייעודם טיפול באוכלוסייה החרדית (משרד הרווחה והביטחון החברתי, 2024).

5. ממצאי המחקר

5.1 מאפיינים של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים

בחלק זה מוצגים מאפיינים דמוגרפיים של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, יהודים חרדים ושאנים חרדים, בשנים 2021-2024 הבנת המאפיינים הדמוגרפיים של הפונים החרדים למחלקות לשירותים חברתיים יכולה לסייע להתאים את המענים לא רק למאפייניה התרבותיים של החברה החרדית בכלל, אלא גם להרכב הדמוגרפי של הפונים בפועל.

5.1.1 היקף מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים

לוח 1 מציג את היקף מקבלי השירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים. מן הלוח עולה כי בשנת 2021 היו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים 151,901 יהודים חרדים ו-582,234 יהודים שאנים חרדים, וב-2024 היו רשומים 201,705 יהודים חרדים ו-658,415 יהודים שאנים חרדים. עוד עולה מן הלוח כי בשנים אלו כ-9%-10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית היו מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים לעומת 12%-14% מן האוכלוסייה החרדית. כמו כן בשנים 2021-2024 אחוז החרדים מכלל האוכלוסייה היהודית היה 16%-18%, אך חלקם מקרב היהודים מקבלי שירות עם תיק פעיל היה 21%-23%.

נתונים אלו תואמים מחקרים עדכניים המצביעים על שיעור גבוה יותר של מטופלים בשירותי הרווחה ברשויות החרדיות לעומת ברשויות היהודיות שאינן חרדיות (פינקלשטיין, 2022). ייתכן שהשיעור הגבוה של מקבלי שירות חרדים לעומת מקבלי שירות שאנים חרדים, נובע משיעור גבוה של משפחות מתחת לקו העוני באוכלוסייה החרדית – 34% באוכלוסייה החרדית לעומת 15% באוכלוסייה שאינה חרדית (קלינר-קסיר ואח', 2023; כהנר ומלאך, 2023). הסבר נוסף עשוי לנבוע משיעור הילודה הגבוה בקרב חרדים שגורם לכך שמספר האחאים הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים בגלל מצוקה או נזקקות של אחד מבני המשפחה האחרים גבוה יותר בקרב חרדים לעומת בקרב יהודים שאינם חרדים (ר' גם אצל פינקלשטיין, 2022).

לוח 1: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2021-2024 (במספרים ובאחוזים)

היקף אוכלוסייה		מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל ^א		אחוז מקבלי שירות מקבוצת האוכלוסייה	
יהודים חרדים	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים	יהודים שאינם חרדים
2021	6,249,000	1,226,000	582,234	151,901	9%
2022	6,329,714	1,279,528	616,348	168,769	10%
2023	6,409,601	1,334,904	639,418	190,282	10%
2024	6,488,980	1,392,469	658,415	201,705	10%

מקור: ניתוח של מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנים 2021-2024; היקף האוכלוסייה לפי נתוני אוכלוסייה של למ"ס, 2021-2024 (היקפי האוכלוסייה שמהם חושבו שיעורי בעלי תיק פעיל הם נתוני אוכלוסייה מנהליים של הלמ"ס. עשוי להיות פער בין גודלה של האוכלוסייה החרדית על פי שיטות הסיווג השונות)

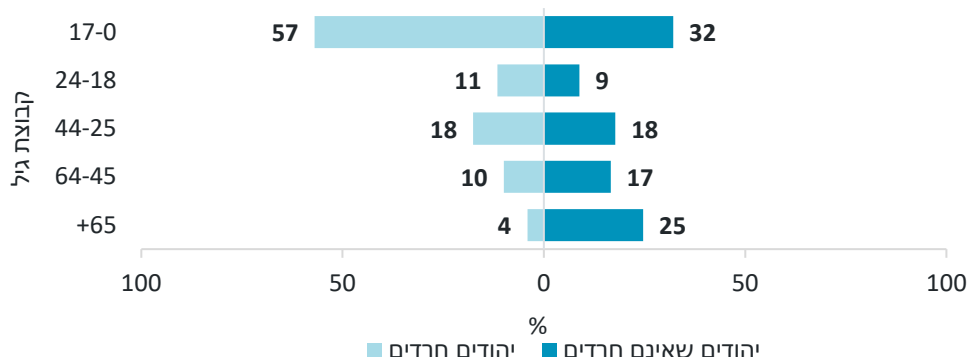
^א בהתבסס על קובץ נתוני אוכלוסייה בלמ"ס

5.1.2 מאפייני רקע דמוגרפיים

קבוצת גיל. לפי נתוני תחזית האוכלוסייה של הלמ"ס לשנת 2023 (למ"ס, 2019) התפלגות הגילים באוכלוסייה כולה מראה כי 31.0% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית מצויה בטווח הגילים 0-15, לעומת 57.0% באוכלוסייה החרדית. ככל שמתמקדים בגילים הצעירים יותר, הפערים משמעותיים יותר – 19.4% מן החרדים הם בגילי 0-4 לעומת 8.2% בקרב יהודים שאינם חרדים. מנגד, שיעור הזקנים בגילי 65+ גבוה בקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית מבקרב האוכלוסייה החרדית – 16.0% לעומת 3.5%.

אחוז מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים לפי קבוצת גיל נמצא בהלימה להתפלגות הגילים באוכלוסייה. למשל, שיעור הילדים בגילי 0-17 בקרב אוכלוסיית מקבלי שירות עם תיק פעיל גבוה יותר בקרב האוכלוסייה החרדית מבקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית – 57% לעומת 32%. לעומת זאת, שיעור בני 65+ מתוך מקבלי שירות עם תיק פעיל נמוך באוכלוסייה החרדית לעומת באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית, 4% לעומת 25% (**תרשים 4**).

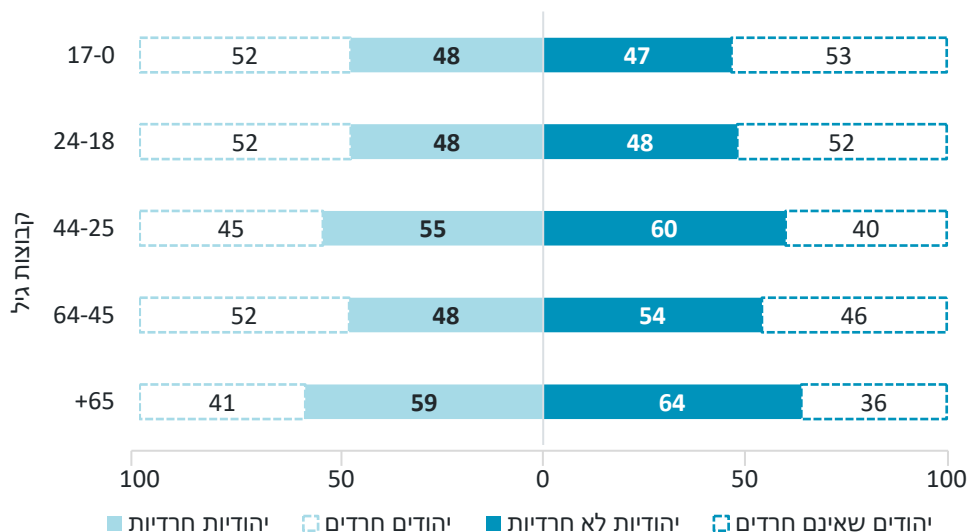
תרשים 4: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024 (באחוז מתוך אוכלוסיית מקבלי השירות)

מקור: ניתוח של מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנת 2024 (ר' **לוח א-1 בנספח**, לפירוט לפי מספרים)

מגדר. שיעור הנשים מתוך מקבלי השירות עם תיק פעיל נמוך מעט באוכלוסייה החרדית מבאוכלוסייה היהודית שאינה חרדית – 50% לעומת 55%, ולהפך, שיעור הגברים גבוה יותר – 50% לעומת 45% (ניתוח של מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנת 2021). את ההבדל אפשר להסביר כמעט במלואו בהתפלגות הגילים. כאמור, שיעור החרדים מקבלי השירות גבוה במיוחד בקבוצת הגיל 17-0 (פי שניים מן האוכלוסייה שאינה חרדית) והולך ויורד עם העלייה בגיל, עד לשיעור של פי חמישה בקבוצת הגיל +65 בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת בקרב יהודים חרדים (ר' **תרשים 4 לעיל**). בקבוצת הגיל המבוגרת הסיכוי להיות אישה גבוה יותר גם אם מסתכלים על התפלגות הגילים בכלל האוכלוסייה (בשנת 2023, למשל, בקבוצת הגיל 65-69, שיעור הגברים היה 47% לעומת 53% נשים, למ"ס, 2019). התפלגות המגדר לפי קבוצות הגיל מראה שבקבוצת הגיל המבוגרת יש שיעור גבוה יותר של נשים גם בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל בשתי קבוצות המחקר. ולכן השיעור הגבוה יותר של נשים בקרב היהודים שאינם חרדים מבין בעלי התיק הפעיל, נובע בעיקר מן השיעור הגבוה יותר של מקבלי שירות עם תיק פעיל בני +65, שבהם שיעור גבוה של נשים (**תרשים 5**).

תרשים 5: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל, מין וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024 (באחוז מתוך אוכלוסיית מקבלי השירות)

מקור: ניתוח של מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנת 2024

מצב משפחתי. האוכלוסייה החרדית מתאפיינת בגיל נישואין צעיר ובשיעור נמוך של גירושין לעומת האוכלוסייה שאינה חרדית. בשנת 2020 ממוצע גיל הנישואים (בקרוב מי שנישאו לראשונה) בקרב חרדים היה 21.5 לנשים ו-22.5 לגברים, לעומת 27.0 לנשים ו-28.9 לגברים, בקרב יהודים שאינם חרדים (למ"ס, 2021). 55% מן הנשים החרדיות תהיינה נשואות כבר בגיל 21 לעומת 6% מן הנשים היהודיות שאינן חרדיות. באופן דומה, 62% מן הגברים החרדים יהיו נשואים כבר בגיל 23 לעומת 5% מן הגברים שאינם חרדים (פינקלשטיין, 2022).

נוסף על כך שיעור הגירושין בקרב ילידי השנים 1973-1990 היה 20% בקרב זוגות יהודים חילוניים, 11% בקרב יהודים דתיים וכ-7% בקרב חרדים (פינקלשטיין, 2022). פירוש הדבר ששיעור האנשים שאינם חיים במסגרת זוגית גבוה בהרבה בקרב האוכלוסייה שאינה חרדית, גם אם נביא בחשבון שיש זוגות המתגוררים יחד ללא נישואין ושיש אנשים שנישאים כמה פעמים במשך חייהם.

לוח 2 מציג את נתוני משרד הרווחה על המצב המשפחתי של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים בשנת 2024: 80% מן החרדים בגילי +25 חיו עם בן/בת זוג (רובם נשואים), לעומת 49% מן היהודים שאינם חרדים. ההבדל אינו נובע רק מכך שחרדים נישאים בשיעור גבוה יותר ובגיל צעיר לעומת יהודים שאינם חרדים (19% רווקים בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת 9% בקרב חרדים), אלא גם משיעור גבוה יותר של גרושים בקרב יהודים שאינם חרדים לעומת חרדים (16% לעומת 6%, בהתאמה), ומשיעור האלמנים והאלמנות הגבוה יותר בקרב יהודים שאינם חרדים (17% לעומת 6% בקרב חרדים).

לוח 2: מצב משפחתי של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, גילי 25+, בשנת 2024 (באחוזים)

יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים	
388,664	63,723	מספר תצפיות
49.4%	80.0%	סך הכול חיים עם בן זוג
48.7%	79.9%	נשוי/נשואה
0.6%	0.0%	ידוע/ידועה בציבור
50.4%	19.9%	סך הכול חיים בנפרד
18.5%	9.0%	רווק/רווקה
13.4%	3.6%	אלמן/אלמנה
16.6%	5.8%	גרש/גרשה
2.1%	1.4%	חי/חיה בנפרד

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתוני אוכלוסייה, נתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנת 2024

מן הממצאים לעיל עולה כי ההבדלים הדמוגרפיים הקיימים בין האוכלוסייה החרדית לאוכלוסייה היהודית שאינה חרדית משתקפים גם במאפייני הרקע של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים. **כמו כלל האוכלוסייה החרדית גם החרדים עם תיק פעיל מתאפיינים בשיעור גבוה של צעירים ושל נשואים (הנישאים בגיל צעיר לעומת היהודים שאינם חרדים), ובשיעור נמוך מאוד של גירושין.** נתונים דמוגרפיים אלו לבדם כבר יכולים לסייע בהתאמת המענים לאוכלוסייה החרדית, זאת אף בטרם נבחנו סוגיות תרבותיות ואחרות המשפיעות על סוג המצוקות והמענים הנדרשים – שיעור גבוה יותר של מענים מותאמים לילדים, נוער ומשפחות לעומת שיעור נמוך יותר של מענים מותאמים לאוכלוסייה המבוגרת. בפרקים הבאים נבחן אילו מצוקות בחברה החרדית נובעות ממאפייני הרקע הדמוגרפיים ואילו מן ההיבטים התרבותיים והחברתיים הייחודיים לאוכלוסייה החרדית.

5.2 מאפיינים של האוכלוסייה החרדית שמשפיעים על תחום הרווחה

פרק זה מציג מאפיינים של האוכלוסייה החרדית שעלולים לגרום למצבי מצוקה, דפוסי שימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה וחסמים אשר מונעים שימוש מיטבי בשירותים אלו, כפי שעלו במחקר.

5.2.1 מאפיינים דמוגרפיים וכלכליים שמשפיעים על תחום הרווחה

לאורח החיים החרדי כמה מאפיינים אשר יחד עלולים לגרום למצבי מצוקה: ריחוק משוק העבודה, פריון ילודה גבוה ואורח חיים של צמצום חומרי. כאמור בפרק הרקע, העדפת דמות האברך העוסק בתורה על פני הגבר העובד מובילה גברים רבים להמשיך וללמוד תורה ולא לצאת לעבוד, ואכן על אף העלייה בשנים האחרונות בשיעור התעסוקה של גברים חרדים, שיעור זה ממשיך להיות נמוך במידה ניכרת מן השיעור בקרב יהודים לא חרדים (54% לעומת 86% בשנת 2024, למ"ס 2024). שלא כמו גברים, שיעור התעסוקה של נשים חרדיות גבוה (81% לעומת 83% בקרב יהודיות לא חרדיות בשנת 2024; נתוני סכ"א, למ"ס 2024), אולם החשש של האוכלוסייה החרדית מפני חשיפתן לעולם החילוני מצמצם את אפשרויות התעסוקה שלהן (מלאך ואח', 2016), ובשל פריון הילודה הגבוה המאפיין את האוכלוסייה החרדית קשה להן לקיים רצף תעסוקתי – בשנים 2020-2022 פריון הילודה של אישה חרדית היה 6.4 לידות לעומת 2.5 בקרב נשים יהודיות שאינן חרדיות (כהנר ומלאך, 2018; למ"ס, 2023א). המשמעות היא שלמרות שיעור התעסוקה הגבוה ממוצע שכן החודשי נמוך מזה של נשים יהודיות שאינן חרדיות (8,617 ש"ח לעומת 13,057 ש"ח בקרב שכירות בשנת 2022; מלאך וכהנר, 2024), ובהלימה לכך גם ההכנסה הכספית החודשית הממוצעת למשק בית חרדי נמוכה מן ההכנסה של משק בית יהודי שאינו חרדי – 14,978 ש"ח לעומת 22,031 ש"ח בשנת 2021 (נתוני סקר הוצאות משקי בית 2021, למ"ס, 2023ב).

5.2.2 שיעור גבוה של משפחות בעוני

הכנסה נמוכה למשק בית ופריון ילודה גבוה משמעותם לא רק שהכנסותיהן של משפחות חרדיות נמוכות יותר, אלא שאותה הכנסה אמורה לכלכל מספר רב יותר של נפשות. ואכן, על פי נתוני המוסד לביטוח לאומי, שיעורי העוני באוכלוסייה החרדית גבוהים במידה ניכרת משיעורי העוני באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית – שיעור המשפחות שהכנסותיהן נטו נמוכות מקו העוני היה בשנת 2021 34% באוכלוסייה החרדית ו-15% באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית (קסיר ואח', 2023; כהנר ומלאך, 2023), ובשנת 2023 היה 33% ו-14%, בהתאמה (קסיר ואח', 2024). עוני כשלעצמו הוא גורם סיכון ומשפיע על יכולת הפרט להתמודד עם מצוקות שיש להן השפעות כלכליות, אולם נוסף על כך עוני קשור לצרכים במגוון תחומים נוספים, ובהם בריאות ירודה, לחץ נפשי והדרה חברתית, ומשפיע על דפוסי השימוש בשירותים (למשל, אצל Halleröd & Larsson, 2008), וייתכן שאף על היכולת של המערכות הציבוריות לספק שירותים ברמה מספקת בשל עומס שנוצר על המערכת.

מן הספרות ומראיונות העומק עלה שוב ושוב כי העוני בציבור החרדי הוא עוני מבחירה ומשקף העדפות תרבותיות של לימוד תורה, חיים בצניעות והקמת משפחה גדולה (פרל, 2003). עם זאת, מאפיינים אלו של החברה החרדית עלולים להיות גורמי סיכון ולהביא למצבי מצוקה הדורשים התערבות של אנשי מקצוע:

” אז נכון שזה לא עוני כמו בערים אחרות – זו תפיסה אחרת של עוני – אבל עדיין, [אם] בסוף המשפחה שצריכה לעשות לילד אבחון, אין לה כסף לאבחון, או כל מיני דברים מאוד בסיסיים שהם פונים אלינו בשבילם... משפחות יגידו אין לי כסף לשלם, אין לנו יכולת להשתתף [לשלם דמי השתתפות עצמית במעון לילד, לדוגמה]. אני מדברת על 500 שקל, לא מדברת על 3,000 שקל” (עובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים)

מן הראינות עלה כי צירוף הגורמים – משפחה גדולה והיעדר הכנסה מספיקה – עלול להביא לתנאי מחיה ירודים, ולמצוקה נפשית בשל הקושי להתמודד עם המחסור ועם ריבוי הצרכים של המשפחה הגדולה. זאת, למרות תפיסתו התרבותית-חברתית של הציבור החרדי את העוני לא כמקור למצוקה:

” יש הרבה הורים עם בעיות נפשיות, לעיתים שני ההורים; הרבה דיכאונות אחרי לידה. אימא שלא מתפקדת, חשבתי שראיתי הכול [עד שנכנסתי לעבודה בשכונות חרדיות]... לא רק שאין אוכל על השולחן, ישנים על הרצפה, על מזרן בלי מצעים; בתים ריקים ודלים. כמה כבר אנחנו יכולים לתת?” (עובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים)

חלק מן המרואיינים ציינו כי עוני משפיע לא רק על פרטים או משפחות, אלא גם על רשויות מקומיות שבהן מתגורר רוב חרדי. בשל הקושי לגבות מיסים עירוניים ובשל הצורך הרב בשירותי רווחה, המבנים והשירותים של המחלקות לשירותים חברתיים אינם תואמים את הצורך וכך נוצר מעגל: אוכלוסייה ענייה מגדילה את העומס על רשות דלת אמצעים, המספקת משאבים מצומצמים למחלקות לשירותים חברתיים המתקשות לתת מענה מספק בשל העומס והמחסור, באופן שמחמיר את הבעיות.

לכן הדגישו המרואיינים את הצורך בגיוס כוח אדם איכותי המסוגל להתמודד הן עם ייחודה של האוכלוסייה החרדית הן עם מצבים מורכבים יותר. כך לדוגמה:

” יש כאן פריפריה חברתית, וצריך לקחת את זה בחשבון. אנחנו גם צריכים לסנן יותר את העובדים שמתאימים לעבוד אצלנו, שיכולים לעבוד עם האוכלוסייה החרדית, וגם להבין שכל עובד כאן עומד בעומסים בלתי רגילים... בדרך כלל הבעיה היא לא הילד. יש כאן משהו יותר רחב ומשפחתי. מאוד קשה לעשות את זה כשיש כל כך הרבה משפחות גדולות, וזה דורש המון תשומות של זמן, שהרבה פעמים אין לעובדת... **העובדים שם במשרה מלאה, יש להם מאה משפחות שהם מטפלים בהן. עכשיו, תכפיל את זה כפול תשע, שזה הממוצע של נפשות במשפחה. זה מספרים לא הגיוניים, באמת לא הגיוניים, ולא מתחשבים בזה**” (עובדת סוציאלית במחלקת רווחה)

5.2.3 משפחות גדולות וחיים בצמצום מטילים עומס על האימהות

מן הראינות עלה כי מבנה המשפחה החרדית מטיל עול כבד על הנשים ובמיוחד על האימהות, שמצופות גם לדאוג לפרנסה (לעיתים לבדן) וגם לדאוג למשק הבית ולמשפחה הגדולה:

” להיות אימא חרדית, זה כמו מנהל מפעל. היא צריכה להיות בו זמנית עסוקה בכל כך הרבה זירות – כל ילד עם הצרכים שלו... אם היה להן ילד אחד או שניים, הן היו מתמודדות. אבל היות שיש להן שמונה או עשרה ילדים, הן לא מצליחות להתמודד...” (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים)

בתוך מערך משפחתי לחוץ ומשאבים מוגבלים, ההתמודדות האישית הנדרשת מאם במשפחה חרדית גדולה עם משאבים מוגבלים מועצמת כאשר המשפחה מודרת מן הקהילה:

” אם אין להן את מערכת התמיכה החיצונית או הקהילתית – אם הם מודרים בקהילה, או המערכת המשפחתית – זאת אומרת, שיש משפחה מדולדלת כוחות ואין עורף משפחתי... הם מתמוטטים מזה... אפילו הסבא והסבתא, שהרבה פעמים יכולים להיות מקורות של תמיכה; בקהילה החרדית, אם יש עשרה ילדים, הסבא והסבתא לא יכולים להתחלק לעשר...” (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים)

כאשר מצטרף מקור קושי נוסף (מחלה של האם או מוגבלות של אחד הילדים), משפחות בעלות מערך תמיכה מצומצם מתקשות להתמודד עם האתגרים הרבים והן עלולות להגיע למצבי מצוקה קיצוניים:

”...מחלות אונקולוגיות, כשמשפחה רגילה מתמודדת איתן – זה לא קל, אבל הרבה מהם לא נזקקים לשירותי הרווחה – ואלינו פונים ומבקשים המון עזרה של טיפול בילדים, המון המון עזרה, של טיפול בבית, כי אין להם משאבים רזרביים. ואם האימא היא זו המפרנסת, ואם האימא היא זו שחס ושלום חולה, אז הם לא עומדים במעמסות האלה. הם לא מצליחים. זה מאוד שונה, באמת, ממשפחות אחרות... גם הנושא של ריבוי המוגבלויות בקהילה החרדית. יש ילודה יותר גדולה ויש פחות בדיקות בהיריון ובוודאי שפחות הפלות; נולדים יותר ילדים פגועים... משפחה עם ילד אוטיסט בתפקוד נמוך, כשיש שמונה ילדים נוספים בתוך הבית או ילד אוטיסט בתפקוד נמוך כשיש עוד ילד או שניים בתוך הבית... [זה לא אותו הדבר]” (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים)

5.2.4 הסתגרות, התבדלות וחוסר אמון במוסדות המדינה

אף שהנתונים המנהליים של משרד הרווחה מלמדים על שיעור גבוה יותר של חרדים בעלי תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים מיהודים שאינם חרדים, מראיונות העומק וקבוצות המיקוד עולה שבאוכלוסייה החרדית עדיין יש, והיה ביתר שאת בעבר, חשש מלהסתייע בשירותי הרווחה שרשויות המדינה מספקות. בבסיס ההימנעות משירותי הרווחה עומד החשש מהשתלבות בחברה הכללית ומאיבוד הצביון הייחודי של החברה החרדית, המתבטא במאמציה של החברה החרדית ושל מנהיגיה לשמור על בידול מן החברה הכללית:

” כל הנושא של לא להיות שייך וכן להיות שייך [לחברה הכללית] וכמה להתחבר וכמה זה ממוסס את הייחודיות, וכמה זה מסכן את הקיום הקהילתי ואת אורח החיים” (עובדת סוציאלית בעיר חרדית)

בחלק מן הראיונות עלה כי החשש מפני שירותי הרווחה נובע מחוסר אמון של הציבור החרדי במדינה ובמוסדותיה ושל מוסדות המדינה בציבור החרדי, ובמיוחד בנושאים רגישים דוגמת רווחה:

” יש פער עצום של אמון בין הממשלה לבין הציבור החרדי. אפשר להגיד שפערי האמון הם הדדיים... גם משרדי הממשלה לא נותנים אמון בציבור, בדרך שבה הוא פועל” (איש מקצוע חרדי במשרד ממשלתי)

בראיונות רבים, ההימנעות מפנייה לשירותי הרווחה הוסברה באמצעות חשש מפני כגיעה אפשרית בשמם הטוב של האחים שאינם סיבת הפנייה ושל המשפחה כולה, בשל חשיפה של מידע ששירותי הרווחה עלולים לדרוש מן המשפחה:

” כגשתי מישהי ברחוב שפנתה עבור חברה, שהבת שלה באמת זקוקה לאיזושהי מסגרת לא חרדית... והיא אומרת לי 'תגידי, רק רציתי לשאול אותך איך זה? זה משהו פורמלי כזה [או שרק] אגיד איפה אני רוצה והעובדת הסוציאלית תאשר לי?'. ואמרתי לה שלא, וזה כן [כולל] איסוף מידע מהמסגרות של האחים... של שאר בני המשפחה. וברור לי שהיא לא תפנה. היא תעשה הכול כדי שהיא לא תזדקק לשירותינו” (עובדת סוציאלית בשכונה חרדית)

בהמשך לכך, עלה כי יש משפחות שעלולות לוותר על הפנייה לשירותי רווחה גם במחיר אישי כבד, כדי לא לפגוע בשידוך של הילדים במשפחה. חשש מפגיעה בשידוך הילדים במשפחה עלה בכל הראיונות כאחד החסמים הבולטים להימנעות מפנייה לקבלת סיוע של שירותי הרווחה:

” החברה החילונית הכללית היום תדע שאם אישה לא תספר על אלימות, יש סיכוי גדול שהיא תירצח בסופו של דבר. אבל בחברה החרדית גם אין את המודעות לזה, וגם לא יעשו את זה, כי אישה תגיד 'אני אחטוף מכות. אני אסבול, אבל לא אפגע בשידוכים של הילדים שלי'” (איש מקצוע חרדי בתחום הרווחה)

5.2.5 הימנעות מפנייה לסייע מחמירה את מצב המצוקה ואת חוסר האמון בשירותי הרווחה

הכנסה נמוכה ופריזון ילודה גבוה, יחד עם חוסר אמון במוסדות המדינה והימנעות מפנייה לשירותי הרווחה, מביאים לכך שמשפחות מגיעות למחלקות לשירותים חברתיים רק כאשר המצוקה מחמירה. הפנייה בשלב זה לעיתים יעילה פחות ונוצר מעגל שבו חוסר האמון במערכת גדל. **מצוקות שאפשר היה לתת להן מענה פשוט עם הופעתן, דורשות טיפול אינטנסיבי יותר לנוכח ההחמרה שנוצרה בהיעדר טיפול. משום כך, חלק מן המצוקות הופכות מורכבות עד כדי כך שהתערבות שירותי הרווחה לא מועילה דיה.** תהליך זה, מחזק הן את התפיסה של האוכלוסייה החרדית של מחלקות אין את הכלים לסייע, הן את המשך ההימנעות מפנייה לשירותי הרווחה:

... הרבה פעמים, המקרים מגיעים אלינו כשהם כבר מאוד מסובכים: ילדים עם בעיות מאוד קשות; כי הקהילה עם הרבנים, עם בתי הספר, בעצם מנסים לא לכנות אלינו... ולפעמים יכולות לעבור שנתיים שילד לא במסגרת, לא הולך שנתיים לבית ספר, ומהמקום הזה – כשכבר קורים דברים קשים – ואז מגישים לנו איזו 'חבילה' – 'קחו ותפתרו'. ואז הרבה פעמים בתקופה הזו [המצב] נהיה יותר גרוע; ואז הם אומרים 'למה פנינו אליכם? ... הנה, גם אתם לא יכולים' (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים)

5.3 מבנה החברה החרדית ומוסדותיה

5.3.1 מעמדה של ההנהגה הרבנית

בראש החברה החרדית עומדת הנהגה רבנית שלה מעמד של סמכות עליונה והציבור מציית לה בכל תחומי החיים. כדי לשמור על אורח החיים החרדי, ההנהגה פועלת לבידול האוכלוסייה החרדית מן האוכלוסייה הכללית וככל האפשר מונעת חשיפתה לתכנים שאינם מתיישבים עם ערכי הדת ואורח החיים החרדי. רוב הציבור החרדי מקבל עליו ללא עוררין את סמכותם של "גדולי הדור" ומציית להנהגה הרבנית בכל תחומי החיים. החרדים כופרים במידה רבה בסמכות המדינה בעניינים שנוגעים לחברה החרדית (שטרן ואח', 2021):

כל הנושא של חוקים וכללים, הוא נתפס אחרת. העובדים הלא-חרדים, הנושא של ציות לחוק, הוא יותר מוטבע ומושרש כאיזושהי נורמה חברתית... [למשל] חלק מהאוכלוסייה [החרדית] התייחסה לקורונה שזה לא חל עלינו כל כך" (עובדת סוציאלית)

ולעיתים לפסיקת הרבנים מעמד גבוה יותר מן החוק:

” אני אומרת בהסתייגות, הציות לחוקים [מתקיים רק] אם הוא לא מנוגד לציות לרבנים” (עובדת סוציאלית)

מן הראיונות עלה כי לרוב, הרבנים, מנהיגי הקהילה, הם המחליטים אם המשפחה או הפרט יכנו לקבלת סיוע משירותי הרווחה, או אם הקהילה תטפל במצב בכוחותיה הפנימיים. ההחלטה אילו מקרים להפנות לגורמי הרווחה ואילו להשאיר לטיפול פנימי בקהילה אינה תלויה בחומרת הבעיה של הפרט או המשפחה, אלא במידה שבה הרב סבור כי התועלת שבפנייה לשירותי הרווחה עולה על המחיר האפשרי שלה. מחיר זה עלול לכלול הרחקה של ילדים מן המשפחה ומאורח החיים הדתי, או חשיפה של בעיות המתרחשות בקהילה החרדית בפני מוסדות המדינה:

” יש מלא מקרים שבהם פונים לרווחה, יש מקרה של עוני, שאין בעיה שהרווחה תדע מזה כי הרווחה בדרך כלל לא תוציא ילדים מהבית על הרקע הזה, ואם יש לרב פחד שהרווחה תוציא מהבית, הרב לא יספר לרווחה, וגם אם הרב יראה שלרווחה אין הרבה מאוד מה לתת, הרב לא יפנה את זה לרווחה כי אין שום טעם. אבל אם זה מקרה שאפשר להפנות את המקרה הזה ל”נושמים לרווחה”, מרכזי עוצמה וכאלה דברים, אז הרב יעביר את זה לרווחה. אם זה פגיעות מיניות, ואנחנו עוד צריכים להגיע לזה, אז יכול להיות שהרב יגיד 'אני לא רוצה להעביר את זה לרווחה כי יש פה שמד משפחתי, כי זה ישבור את מטה לחמם של הילדים, כי יטפלו בזה בצורה לא כרופורציונלית לדעתי...'” (איש מקצוע חרדי בשירות המדינה)

מראיינת אחרת תיארה מקרה שבו ההנהגה הרבנית עצרה שירות משום שסברה כי הוא חושף את מקבלות השירות למידע שאינו תואם את נורמות הקהילה ועלול לערער על אורח החיים החרדי:

” רצו לפתוח קבוצת תמיכה לנשים גרושות מהציבור החרדי. היה כבר מימון, אבל עצרנו את זה. (הרבנים אמרו): 'אנחנו מוכנים לתת להן את כל סוגי התמיכה, אבל באופן פרטני, ולא כקבוצה, כי אחת לומדת מרעותה...' [בהשאלה:] אם ניתן 'כשרות בד"ץ' [לשירות], כולם יוכלו לאכול. אם תיתן 'כשרות של רבני צוהר', משם ואילך אף אחד לא יאכל. כך גם בשירותי הרווחה. **לכן צריך לקבל כשרות מהגישה המחמירה ביותר, ואז כולם יוכלו להיכנס**” (עובדת סוציאלית מתוך שיח עם רבנים)

מן הראיונות עלה כי השאיפה לבידול של הציבור החרדי ולהסתרה של בעיות מפני מוסדות המדינה, גורמת לכך שההנהגה החרדית מונעת מחברי הקהילה שירותים חיוניים, עקב חוסר הבנה של ההשפעות שעלולות להיות למעשיה. במיוחד עלו דוגמאות מתחום הפגיעות המיניות:

יש כוח לרבנים להחליט על ענישה מסוימת. אנחנו רואים את זה הרבה פעמים בפגיעות מיניות לגבי הוצאה לגלות, שאני חושב שזה מזעזע בעיניי... להוציא בן אדם לגלות אומר אוקיי, אל תגור פה כי אתה גר ליד הנפגעת/ת ואנחנו לא רוצים שתהיה להם איזושהי פגיעה משנית (לא קוראים לזה פגיעה משנית כי הם לא מספיק מבינים מושגים פסיכולוגיים), אבל אנחנו לא רוצים שתהיה פגיעה וגם אנחנו רוצים איזושהי ענישה מסוימת. אבל הם לא מבינים שהאדם שהוא פוגע הוא גם יפגע במקום אחר, ואנחנו עכשיו גורמים שבמקום אחר תהיה פגיעה ויכול להיות שהם אפילו לא יודעים מי זה הפוגע" (איש מקצוע במשרד הרווחה)

נדגיש כי סוגיית הפגיעות המיניות, החשש מפני דיווח עליהן והטיפול בהן, היא סוגיה בולטת בספרות על האוכלוסייה החרדית ועל גישתה לאלימות במשפחה ולפגיעות מיניות. מחקרים מראים שיש תת-דיווח על התופעה באוכלוסייה החרדית (סבן, 2020; פאס ואח', 2011), הן כיוון שהחברה מעדיפה לפתור בעיות אלו במסגרת גופים פנים-קהילתיים (אשר פעמים רבות חסרים בהכשרה הנדרשת לטיפול בפגיעה מינית), הן בשל מחסור במסגרות טיפול ייחודיות למגזר הציבורי בנושאים אלו (מבקר המדינה, 2021). בספרו "חרדים לעירם, פוליטיקה ומינהל ברשויות המקומיות החרדיות", פינקלשטיין מצטט פסיקות רבנים בנוגע לדיווח לרשויות על מקרי אלימות או על פגיעה מינית. חלקן מתירות או אף מחייבות דיווח, אחרות אוסרות על דיווח (פינקלשטיין, 2022). כך או כך, הנימוקים לפסיקות מתייחסים לאפשרות שהדיווח יפגע באורח החיים הדתי של המשפחה או של הקהילה (ופחות לפגיעה עצמה, למעט במקרים של פיקוח נפש).

השאיפה לבידול של האוכלוסייה והחשש מפני חשיפה לאוכלוסייה הכללית מצמצמים גם את החשיפה של ההנהגה הרבנית עצמה לתכנים שנתפסים כלא ראויים או לא שייכים לאורח החיים החרדי. לכן, הרבנים עצמם, שמנווטים את חיי הקהילה גם בחיי היום-יום, לא יכולים לזהות את הבעיות ובכך עלולים למנוע טיפול:

ואני אומר לך בפירוש חשיפה זה דבר שמאוד מפחיד את החברה החרדית... ולכן הרבנים תמיד, יש [להם] איזשהו חשש להביא איש מקצוע לדבר... לפעמים אנחנו מגיעים לרב ואנחנו מספרים על פגיעה מינית, הרב אפילו לא מבין על מה מדובר, הוא לא יודע שקיים כזה דבר פגיעה מינית. הרב לא מבין שיש כזה דבר מישהו שעשה עבירה פלילית. כאילו זה נראה לו, זה עולם רחוק, זה לא מהעולם שהרב מכיר" (איש מקצוע במשרד הרווחה)

המשמעות היא שכדי להעלות את הסיכוי שהאוכלוסייה תקבל שירות, על נותני השירותים לעצבו על פי אמות המידה המחמירות של ההתנהגות המקובלת בקהילה החרדית, כך שלא יהיה חשש או מראית עין, שהשירות מערער על אורח החיים החרדי וחושף את מקבלי השירות

למידע שאינו תואם את נורמות הקהילה. נקודה זו מדגישה גם עד כמה חשוב לרתום את שיתוף הפעולה של מנהיגות הקהילה כדי לאפשר את מתן השירותים.

5.3.2 שירותי רווחה חלופיים של הקהילה החרדית

מן הראינות עלה כי היחס של הציבור החרדי כלפי שירותי הרווחה הפורמליים הולך ומשתפר בהדרגה וכי הסטיגמות השליליות כלפי המחלקות לשירותים חברתיים וכלפי הפונים אליהן הולכות ומצטמצמות. אולם, הציבור החרדי עדיין מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותים חלופיים לשירותי הרווחה, וההנהגה הרבנית עדיין מעדיפה להפנות אליהם.

דוגמאות שעלו מן הראינות הן עמותות חרדיות שמספקות הכוונה בתחומי הבריאות, כולל הכוונה לשירותי בריאות הנפש וצרכים של אנשים עם מוגבלות. שירותי סיוע אחרים בתחום הבריאות, שהחלו כיוזמות מקומיות בחברה החרדית, הפכו למוסדות מוכרים גם מחוץ לחברה זו, כגון 'איחוד הצלה' או 'יד שרה'. עוד עלה בראינות כי ישנן 'קופות צדקה' או 'קופות חסד' – קרנות לתמיכה כלכלית הממומנות גם על ידי תרומות של חברי הקהילה – המספקות מענה כלכלי לאוכלוסייה החרדית הענייה, מענה כספי ששירותי הרווחה אינם מסוגלים לתת בהיקף דומה. חלק מקופות אלו פועלות גם כמעין ביטוח קהילתי לטיפול בתופעות מצוקה: חברי הקהילה מממנים את הקופה בתשלום בסיסי, והקופה מספקת סיוע לחברי הקהילה הנזקקים. למשל תמיכה ב'תחילת החיים' ביתומים שאחד מהוריהם נפטר בהיותם צעירים מאוד.

מרבית המרואיינים ציינו כי הפנייה לשירותים החלופיים נובעת מן הרצון להימנע מן הסטיגמה ומן החשיפה הכרוכות בשימוש בשירותי הרווחה הפורמליים, וכן מן הבירוקרטיה המצומצמת יותר הכרוכה בהם:

אני לא מתעלם מהחסרונות של השירות הציבורי, כן יש איזשהו משהו קצת בירוקרטי, קצת מלאה לפעמים. צריך לקחת מודלים שקיימים ולעשות להם אדפטציה והתאמה לאוכלוסיות. ויש כמובן בטח את הנושא של הסטיגמה שאתם בוודאי יודעים שלהיות מוכר בשירותי הרווחה ולפתוח תיק בשירותי הרווחה זה איזשהו משהו, אף אחד לא יודע להסביר מה הבעיה בו אבל זו בעיה וזהו" (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

עוד עלה שלא רק שהציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים כדי לקבל שירותי רווחה חלופיים, אלא שחלק מן הציבור החרדי מעדיף לפנות לשירותי טיפול פרטיים בתשלום אף שהוא חי במחסור. נטייה זו קיימת במיוחד כאשר מדובר בילדים, אף שאפשר לקבל שירותים עבורם במחלקות לשירותים חברתיים, בחינם או בתשלום מופחת, ולא פעם גם באיכות גבוהה יותר. וכל זאת, בשל החשש מסטיגמה:

”
מרבית הציבור החרדי אין לו בעיה עקרונית לצרוך שירות שהוא שירות רווחה, אין לו בעיה עקרונית, האם הוא יצרוך בפועל? פה זה כבר מצטמצם יותר, לא כל מי שחושב שאין לו בעיה עם זה ילך ויצרוך בפועל. זה כן פוגש את הנושא של סטיגמה, והנושא של סטיגמה הוא אחד הנושאים... המה יגידו המיתולוגי, זה משהו שמאוד מנהל את הציבור החרדי, החשש מפני הפגיעה בשידוכי הילדים” (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

על אף ההעדפה לשירותים החלופיים, מיעוט מן המרואיינים ציינו שבחלק מן השירותים לא מקפידים מספיק על סטנדרטים מקצועיים. אחד המרואיינים סיפר שחלק מן העמותות החרדיות בתחום הרווחה אינן מקפידות על רגולציה ומינהל תקין, על כללים של שמירת סודיות ועל רמה מקצועית מספקת:

”
בעמותה שאולי נותנת לו יותר שכר אבל העסק שמה מתנהל עם קצת יותר עיגולי פינות וכיכופים, קצת פחות שמירה על סודיות ואתיקה מקצועית, קצת המסמכים מונחים יותר על השולחן, קצת הדברים נאמרים בדלתות פתוחות” (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

עוד עלה שיש מטפלים חרדים שנותנים שירות במסגרת פרטית עוד בטרם צברו די ניסיון מקצועי במסגרות ציבוריות או בעמותות. משום כך חלק מן השירותים הפרטיים שהם מספקים אינם עומדים ברמה המקצועית הנדרשת:

”
אנשי הטיפול שהוכשרו, הם לא דווקא מוזנים למערכות הציבוריות בתוך הקהילה, אנשי טיפול חרדים מעדיפים לפתוח קליניקות... זה כמו משהו שיש לו רישיון נהיגה והוא רוצה כבר להיות נהג של סמיטריילר, אין לך שום הכשרה לזה, אין לך ניסיון, זה מסוכן...” (עובדת סוציאלית בעיר חרדית)

5.4 התאמה תרבותית של פרקטיקות, שירותים ומסגרות

5.4.1 היכרות של אנשי המקצוע עם השפה, המנהגים והתכנים הייחודיים לחברה החרדית

בשנת 2022 היה שיעור החרדים בדירוג העובדים הסוציאליים בשירות המדינה 1% (אדיסו ואח', 2023), כלומר למרבית העובדים הסוציאליים שעובדים עם האוכלוסייה החרדית אין רקע חרדי. מן הראינות עלה כי אנשי המקצוע שעובדים עם האוכלוסייה החרדית לומדים את עולם המושגים של האוכלוסייה תוך כדי העבודה ובהיוועצות באנשי קשר מתוך הציבור החרדי, כמעין תורה שבעל פה. אולם בשל תחלופה רבה של עובדים סוציאליים במחלקות לשירותים חברתיים, הידע הזה אינו נשמר.

כל המרואיינים, חרדים ושאינם חרדים, דיווחו על צורך בהתאמה תרבותית שיטתית של שירותי הרווחה לאוכלוסייה החרדית. המרואיינים ציינו שלא נעשית כמעט עבודה מערכתית שיטתית כדי לסייע לעובדים הסוציאליים להכיר לעומק את התרבות החרדית וגם לא פעולה שיטתית שנועדה להתאים את השירות עבודה, ומה שכן נעשה, הוא לרוב תוצאה של יוזמות מקומיות. חלק מן המרואיינים הזכירו שבשנים שבהן היו העליות הגדולות מאתיופיה, ערך משרד הרווחה השתלמויות לעובדים והתאים תרבותית את שירותיו למאפיינים הייחודיים של בני העדה האתיופית, ולכן הביעו אופטימיות ואמון במשרד לנוכח הידע הארגוני שנצבר.

היכרות עם שפה ומושגים ייחודיים לחברה החרדית

החברה החרדית מתאפיינת בשפה ובמנהגים ייחודיים שלרוב אינם מוכרים למי שאינו חרדי. מרבית המרואיינים ייחסו חשיבות רבה לכך שאנשי המקצוע שעובדים עם הציבור החרדי יכירו היכרות עמוקה את 'השפה החרדית', שכן שימוש לא נכון במילה או מושג עלול לגרום לריחוק ולחוסר אמון של המטופל במטפל. המרואיינים ציינו שמצד אחד יש ללמוד ולהכיר קודים לשוניים ייחודיים, למשל, כאלה המתארים תיאור מרומז מאוד היבטים של מיניות, פגיעות מיניות או אלימות במשפחה. מן הצד האחר, המרואיינים ציינו כי יש מונחים שעשויים להיתפס על ידי אדם שאינו בקיא בתרבות החרדית כיום-יומיים או כניטרלים, אולם יש להם משמעות ייחודית בתרבות החרדית, והם עלולים לגרום למצוקה אצל המטופל מבלי שהמטפל יהיה ער לכך. למשל, המילים לימודים והשכלה: המרואיינים הדגישו שיש להימנע משימוש במונח 'השכלה', שנתפס כקשור לחילוניות ולפריצת גבולות, ובמקומה להשתמש במונח 'לימודים'. דוגמה נוספת היא צירוף המילים "אישה בהיריון", שהמרואיינים הדגישו שאין להשתמש בו ובמקומו הציעו ביטוי כמו "אישה לפני שמחה".

שימוש במילים ובמונחים שאינם מקובלים בחברה החרדית, או לחלופין חוסר היכרות עם מונחים וקודים שמקובל להשתמש בהם, עלולים להשפיע לרעה על הסיכוי של פרט מן החברה החרדית לקבל טיפול מתאים ובמועד. מן הראיונות עלה כי חוסר היכרות עם השפה עלול להוביל לניכור ולאובדן אמון של האוכלוסייה החרדית בשירותי הרווחה, ולעיתים אף להימנעות מהסתייעות בשירותים. עובד סוציאלי שאינו בקיא בטרמינולוגיה ובקודים התרבותיים של החברה החרדית, עלול לפספס מצב מצוקה שאדם מן החברה החרדית שרוי בו. אחת מן המרואיינות הדגימה:

קיבלנו דיווח מאחד הסמינרים על נערה 'תוססת' שמפזרת את השיער שלה. אלה ניואנסים שעבור החברה החרדית מצביעים על סיכון – נערה שלא הולכת בדרך המקובלת. יש לכך מחיר מאוד כבד. גם אם לא יענישו אותה ויקבלו אותה, יש מחיר למשפחה כולה. ילדה כזו, ש'יורדת מהדרך', פוגעת בגורל של האחים שלה, בטח אם היא ילדה בכורה" (עובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים שעובדת עם אוכלוסייה חרדית)

היכרות עם "השפה החרדית" עשויה להיות מפתח לרכישת אמון של המטופלים באנשי המקצוע, אולם, לא מדובר רק בבחירת מילים, אלא גם בתחומי השיח. המרואיינים הדגישו גם את חשיבות ההיכרות עם עולמות התוכן המקובלים בחיי היום-יום של החברה החרדית, כדי שלא לשוחח עם הפרט על תכנים שאינם מעולמו ובכך לאבד את אמונו. מרואינת הדגימה:

” מטפלת שאלה [נער] מטופל אם צפה במשחק כדורגל שנערך יום קודם לכן, איבדה במידה רבה את האמון של המטופל והמשפחה בגלל חוסר ההתאמה התרבותית” (עובדת סוציאלית במחלקה לשירותים חברתיים שעובדת עם אוכלוסייה חרדית)

מן הראיונות עלה שהצורך בהתאמה חיוני במיוחד בעת טיפול בבני נוער וצעירים, שעדיין מצויים בתהליך של גיבוש הזהות:

” יש חוסר אמון שצריך לגשר עליו... ככל שהאדם החרדי חשוף יותר [לעולם שמחוץ לחברה החרדית], בוגר יותר, הקושי מצטמצם. הקושי הוא בעיקר אצל נוער. **בעיקר אצל נוער יש יותר חוסר אמון... כשאני יושב עם הורים, הם בדרך כלל יותר חוששים לילדים שלהם [בהקשר של חשיפה אפשרית לעולם מושגים שזר להם], וכחות לגבי עצמם**” (איש מקצוע חרדי, מנהל מרכז הכוון לנוער)

היכרות עם כללי ההתנהגות הייחודיים של החברה החרדית

לאוכלוסייה החרדית כללי התנהגות וקודים תרבותיים בעלי משמעות חברתית ייחודית שלרוב אינה מוכרת למי שאינו חרדי, ממש בדומה לנורמות התנהגות של אזרחי מדינה אחרת. מן הראיונות עלה כי על נותני השירות להכירם ולהתנהג לפיהם, שכן לולא כן הקהילה עלולה להתרחק מנותני השירות ולסכן את הפרט או המשפחה הנמצאים במצוקה וזקוקים לסיוע.

דוגמה בולטת עלתה בראיונות העומק ובקבוצות המיקוד והיא עוסקת בחשיבותה של הנראות הציבורית בחברה החרדית: בשל האופי הקהילתי של החברה החרדית, חשיפת מתן השירות או המצוקה של פרט, עלולה לצבוע בצבע שלילי את כל המשפחה ולהרחיקה מן הקהילה. הסכנה היא כפולה, האחת היא כאמור, הרחקה של המשפחה מן הקהילה ובידודה מכל מקורות התמיכה שלה, והאחרת עלולה להיות הימנעות של הקהילה מנותני השירות מתוך חשש שגם בפעמים הבאות שיגיע איש מקצוע לקהילה, תהיה לכך נראות ציבורית.

אחת הדוגמאות שעלתה בראיונות התייחסה לביצוע מעצר של אדם מול חברי הקהילה בערב שבת, בשעה שבה הם כולם נוכחים בסביבה. דוגמה נוספת התייחסה להגעת חוקרת במדים לחקור ילדים בשטח בית הספר. מן הראיונות עלה כי שתי הדוגמאות מדגימות כי נציגי השירותים אינם מבינים את ההשפעה השלילית שעלולה להיות לחשיפת המעשים של הפרט על משפחתו ועל סביבתו הקרובה. עוד הם ציינו כי התנהגות כזו של נותני שירות מעודדת הסתגרות של הקהילה והסתרה של מצבי מצוקה מפני נציגי השירותים.

על אף האמור לעיל, היו מרואיינים שציינו שיש חרדים שמעדיפים לקבל שירות מעובדים סוציאליים המרוחקים מן הקהילה החרדית, ומרגישים נוח יותר להיפתח בפני אנשים שאינם חרדים. חלקם משום שהם חוששים כחות שמידע עליהם ידלוף לקהילה, וחלקם משום שהם מרגישים שבפני אנשי מקצוע שאינם חרדים הם יכולים לחשוף בקלות רבה יותר תחושות ומעשים שאינם עולים בקנה אחד עם המוסכמות והציפיות של העולם החרדי. גם להעדפה זו יש לתת מענה ולהכשיר גם את אנשי המקצוע האלה לזהות את המצוקות של הפונים החרדים. נראה שקיום שתי האפשרויות, זו לצד זו, במחלקות המשרתות אוכלוסייה חרדית, יש בה משום יתרון:

” יש לקוחות חרדים שמבקשים, מעדיפים שיהיה להם מטפל לא דתי... הוא יסתכל עליי במבט אובייקטיבי יותר ואני לא אצטרך, אני לא יודע, המגזר החרדי הוא קטן, הרבה מכירים את הרבה, אז ככה אני פוגש איזשהו מישור מתל אביב נאמר וטוב לי עם זה” (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

5.4.2 התאמת שירותים ומסגרות רווחה למגדר ולתת-קבוצות בחברה החרדית

הפרדה מגדרית

הציבור החרדי מקפיד על הפרדה מגדרית של כל המסגרות, החל מן הילדות המוקדמת. כלומר, חלק ממסגרות הרווחה וחלק מן השירותים שמספקות המחלקות לשירותים חברתיים אינם מותאמים לחברה החרדית, במיוחד אם יש בהם עירוב של גברים ונשים או בנים ובנות. **המרואיינים הדגישו את הצורך בהפרדה מגדרית של השירותים – שירותים מקבילים לבנים ולבנות, לנשים ולגברים. הפרדה מגדרית של שירותים הופכת מאתגרת יותר בקהילות קטנות ובשירותים ייחודיים, ויש לה גם השפעות כלכליות.** מנגד, יש להניח שללא הפרדה כזו, הסיכוי שהציבור החרדי יצרוך שירותים פחות:

” רוב ככל התוכניות אפשר להפעיל ברשויות חרדיות בלי שום בעיה, הדבר היחיד שאתה צריך, כדאי, רצוי, זה הפרדה מגדרית, זה נכון גם לגילאי 3 וזה נכון גם לגילאי 80. פה ב[שם היישוב] יש לי מועדון לאזרחים ותיקים, יש רק אזרחיות ותיקות, לא יכול להיות מצב שיהיו שם גם אזרחים ותיקים. מתוך זה הלכתי ופתחתי איזשהו מועדון חברתי כדי לתת מענה נפרד מבחינה מגדרית. זה הנושא שיחזור על עצמו בכל השירותים, זאת אומרת, שלפעמים ההקצאה צריכה להיות כפולה. אם אתה רוצה לתת מועדון תצטרך לתת שני מועדונים, אם אתה רוצה לתת מועדון לילדים אז אתה צריך שניים, אחד לילדים ואחד לילדות, הנושא של הפרדה מגדרית הוא בבסיס” (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

התאמה למנהגי זרמים וקבוצות משנה בציבור החרדי

כאמור בסקירת הספרות, בקהילה החרדית שלושה זרמים מרכזיים: חסידים, ליטאים וספרדים. לכל זרם פרשנות הלכתית מובחנת, מנהגים ייחודיים, מוסדות חינוך נפרדים והנהגה רבנית משלו (זיכרמן וכהנר, 2012). מן הראיונות עלה צורך בהתאמה תרבותית של השירות ושל התנהגות נותני השירותים למאפיינים ולצרכים הייחודיים של הזרמים, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד מהם בנוגע לכללי טיפול במזון, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש:

”אני זוכר שאני מגיע ככה עם נער בן 14 מאוד חרדי, כן? עם חליפה ארוכה, זה מאוד חרדי, עם כובע עגול, זה קודים של לבוש אולטרה-חרדי, והוא פוגש עובדת סוציאלית לחוק הנוער שהיא לא דתית והיא באותו יום גם לא הייתה, זה לא היה לבוש חורפי, ואתה אומר לעצמך: הוא בסדר עם זה?”
(מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

מראיין אחר תיאר כיצד בעיר גדולה נפתחו מרכזים מקבילים שנתנו שירותי ייעוץ למשפחה, מרכז 'אשכנזי' ולצדו מרכז 'ספרדי'. אף שלא מגבילים את יכולתו של אדם להיעזר במרכז על בסיס מוצאו, תואר כיצד מי שאינו מקפיד על קוד הלבוש הנוקשה יותר שמקובל במרכז ה'אשכנזי' מופנה בעדינות למרכז ה'ספרדי', הפשרן יותר בהיבטים אלו, כדי שלא ליצור במרכז הקפדן יותר תחושה של חריגה מן הנורמות וכדי שלא להרתיע את יתר באי המרכז.

מראיין אחר הדגיש עד כמה התאמה תרבותית של המענה או השירות היא חיונית לשיתוף הפעולה של הציבור החרדי, עד כדי כך שלעיתים הקפדה על סוג הכשרות או הנהגת תכריע אם מצוקה של פרט, בוגר או ילד, תקבל מענה; במיוחד נכון הדבר כאשר מדובר במסגרות חוץ-ביתיות:

”אין עדיין מסגרות רווחה עבורם, כי כשאתה מגיע לרווחה כולם שווים, כולם אותו דבר... אבל כן, זה שייך למסגרות רווחה במסגרות חוץ ביתיות, ואני אתן כמה דוגמאות. זה שייך גם באומנה ואימוץ. להוציא ילד מהבית, אז בדרך כלל הדרישה של ההורים הביולוגיים היא שהוא ייכנס למסגרת או למשפחה שמתאימה לו באורח החיים החרדי החסידי, מישוה מהקהילה שלו. וגם במסגרות חוץ-ביתיות אתה רואה הרבה פעמים בדיקה לגבי הכשרויות, לגבי האם אפשר להוציא אותו לאירועים שהקהילה עושה כמו חתונות, טישים, יורצהייטים וכל מיני כאלה דברים. ולכן שם באמת אפשר לראות את החברה החרדית כן דורשת שיהיה לה שירות מותאם” (איש מקצוע במשרד הרווחה)

ולעיתים הקפדה על סוג הכשרות או הנהגת תכריע אם תהיה ענישה:

ברור שמבחינה רבנית אני הייתי רוצה שהענישה תהיה בצורה שמתאימה. כי לדוגמא אנחנו לוקחים אנשים, מכניסים אותם לכלא, אולי כלא מעשיהו, אוקיי? אבל יכול להיות שכשרות של העדה החרדית לא תהיה לו או יציאה לסליחות... זאת אומרת הייתי רוצה להתאים לו תרבותית את כל המענים גם לאסיר" (איש מקצוע במשרד הרווחה)

5.5 פתרונות קהילתיים לעבודת הרווחה עם הקהילה החרדית

אופייה הקהילתי והסגור של החברה החרדית, החשש מחשיפה ומאובדן צביון החיים החרדי, לצד מעמד הרבנים כמנהיגי הקהילה, משמעותם כי על שירותי הרווחה להתאים את מודל העבודה עם האוכלוסייה החרדית, מעבודה עם פרטים ומשפחות לעבודה עם הקהילה ובמיוחד עם מנהיגיה. מן הראיונות עלה שבמשך השנים צמחו 'מן השטח' יוזמות מקומיות, שנועדו לתווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית. יש חשיבות רבה לזיהוי הדגמים המקומיים הללו, להכרתם וללמידה מהם, כדי שאפשר יהיה ליישם את המוצלחים גם במקומות אחרים.

5.5.1 רבנים כמתווכים בין שירותי הרווחה לקהילה

כאמור לעיל, לרבני הקהילה מעמד מיוחד בקהילה החרדית, הם פוסקים גם בנושאים שברומו של עולם וגם בחיי היום-יום. הציבור החרדי מציית לרבניו ולעיתים מעדיף את פסיקתם על פני חוק המדינה. הרבנים מצידם פועלים כדי לשמר את אורח החיים החרדי, למנוע חשיפה לאוכלוסייה הכללית ולתכנים שנתפסים כלא מותאמים לאורח החיים החרדי, ולכן לעיתים מכוונים את הזקוקים לעזרה לשירותים שאינם מותאמים או מקשים על היעזרות בשירותים מותאמים. לפיכך, יש חשיבות רבה לחשוף את הרבנים למידע שיסייע להם בהכוונת האוכלוסייה הנזקקת ולרתום אותם לשתף פעולה עם פעילות המחלקות לשירותים חברתיים:

הנושא של קשר עם רבנים, זה צריך להתקיים, זה חייב להתקיים, זה חייב להיות, זה צריך מזל טוב שיהיה פה רב עם אוריינטציה של רווחה, שיאמין במערכת הזו, שיראה את העובדים, שיהיה מעורה, שלא יבוא ויגיד רק תעשה ככה וככה כי ככה אני אמרתי, אלא שבאמת תהיה פה איזושהי עבודה דיאלוגית כזאת בין העובד הסוציאלי לבין הרב ואיזושהי מחשבה משותפת" (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

מן הראיונות עלה שבחלק מן הערים שבהן שיעור גבוה של חרדים צמחו **מערכי תיווך רבניים בין הקהילות החרדיות לשירותי הרווחה**. המודל התפתח לראשונה בעיר חרדית גדולה מתוך פניות של חברי הקהילה אל רב שהיה דמות חינוך בולטת, והוא יצר קשר עם מחלקת הרווחה

בעירייה. הקשר הלך והתבסס עד שהרב הפך כתובת להיוועצות לעובדים הסוציאליים באשר לדרכי העבודה עם הציבור החרדי.

עם הזמן הוקמה בעיר גם **מועצת רבנים לענייני רווחה**, מודל שצמח מן השטח ונועד להתמודד עם חשש המשפחות מהשפעות פנייה למחלקות לשירותים חברתיים על שמן הטוב. מועצת הרבנים נותנת הכשר לשימוש בשירותי הרווחה ומסייעת לביסוס האמון בין המטופלים למחלקות. המועצה דנה בסוגיות הלכתיות הנוגעות לדילמות בענייני רווחה, והיא משמשת גוף מייעץ לרבנים המתווכים ומסייעת לעובדים הסוציאליים בעבודתם עם הקהילה. אחד המרואיינים סיפר על משפחה שלא הבינה את הדחיפות של טיפול רפואי לבנם, והחליטה לדחות אותו עד צאת השבת:

”קיבלתי טלפון ביום שישי מעובדת סוציאלית, שיש משפחה עם תינוק, שב'טיפת חלב' הצביעו על סיכון [בשל דחיית טיפול רפואי דחוף]... מבחינת העובדת הסוציאלית, הכי פשוט זה להפעיל משטרה... במקום זה, היא התייעצה עם ועד הרבנים... קישרו את המשפחה לרב שהיא בקשר איתו, הסבירו, והילד ניצל [בזכות אשפוז מידי בערב שבת]” (רב שעוסק בתיווך בין שירותי הרווחה לקהילה)

מנגנון היוועצות זה סייע לבסס מידה רבה יותר של אמון הדדי בין הקהילה לשירותי הרווחה. כיום ועדת הרבנים בעיר מתכנסת פחות מבעבר, הן משום שהעובדים הסוציאליים למדו את הקודים התרבותיים של החברה החרדית, הפנימו את דרכי העבודה עם הקהילה והפכו את ההיוועצות עם הרבנים לשגרת עבודה, הן משום שהרבנים למדו את דרישות החוק ואת אופן פעולתן של רשויות הרווחה. עם הזמן קמו ועדות רבנים גם בערים גדולות אחרות בעלות רוב חרדי או בעלות אוכלוסייה מעורבת. בריאיון עם מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים באחת מן הערים החרדיות, היא הדגימה את החשיבות של שילוב נציג של ועד או מועצת רבנים בדיון רגיש בוועדה לתכנון טיפול:

”המגמה של להכניס רב לוועדות תכנון טיפול, יש לו תפקיד שהוא רב-משמעות. מצד אחד, הוא בעצם מתווך את הוועדה מבחינה תרבותית-דתית למשפחה. זאת אומרת, שאם תהיה החלטה – לפעמים יש נערים או נערות שצריכים לצאת, למשל למסגרת שהיא לא בהתאמה לרוח המשפחה, אפילו מסגרת שהיא לא דתית ולא חרדית, מי שבעצם מתווך את זה למשפחה ומי שמסביר להם שבגלל המצוקה, בגלל הבעיות הקשות שהנער מתמודד איתן, קודם כל 'שיהיה בן אדם', שיהיה בריא בגופו ובנפשו ואחר כך הוא יוכל לשמור מצוות – זה פן אחד של הרב [בוועדה]... [ומן הצד השני] זה לקבל 'תו תקן של כשרות', כדי שלא נהיה כל הזמן במצב לעומתי, כי אנחנו מייצגים עולם תוכן זר לקהילה” (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים בעיר חרדית)

על אף היתרונות הבולטים שמרבית המרואיינים ייחסו לשיתוף הפעולה עם רבני הקהילה, אחד המרואיינים ציין כי רתימת שיתוף הפעולה של רבני הקהילה מתבצעת כיוזמה אישית של מנהל המחלקה, וכי היא תהליך מאתגר הכרוך בזמן ומשאבים. הוא הדגיש כי על משרד הרווחה להסדיר מודל מובנה ופורמלי של שיתוף פעולה עם הרבנים ולהבנות מערכתית במחלקות לשירותים חברתיים:

” אני חושב שהמשרד צריך להשקיע, אני חושב שהמשרד לא יכול לצפות שמנהלים, גם כמוני כחרדי, אבל גם מנהלים לא חרדים, המשרד לא יכול להישען רק על זה שטוב ליבו והנכונות והפניות של המנהל ייצור את הקשר עם הרב. אלא המשרד צריך גם ליזום יותר בהקשר הזה, כנסים לרבנים, לספר מה זה רווחה, ממש להיכנס לכל מיני מיזמים, חלקם קיימים דרך אגב, ולספר את הסיפור של הרווחה. מאוד-מאוד חשוב” (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

5.5.2 גורמים מקשרים ומגשרים מתוך הקהילה

כאמור לעיל, החברה החרדית היא חברה מתבדלת החוששת מחשיפה לאוכלוסייה הכללית, חברה שיש לה שפה מובחנת, מונחים ותחומים שנתפסים כמקובלים לשיחה, קוד לבוש, מנהגים, דרכי התנהגות ועוד. מן הראיונות עלה שמן השטח צמחו מודלים שנועדו לגשר על פערי הידע ועל פערי התרבות בין האוכלוסייה החרדית לאוכלוסייה הכללית. מודלים אלו, מזכירים בחלקם מודלים של תיווך וגישור תרבותי שבהם נעזרו נותני שירותים במדינה בחלק מן העליות. למשל, עם העליות הגדולות מאתיוכיה, אומץ מוסד ה”שמגלה” בשירותי הרווחה בישראל, שהוא מוסד ותיק בקרב אוכלוסיית ביתא-ישראל. השמגלות שימשו מתווכות ומתווכים תרבותיים בין בני העדה האתיופית ובין נותני השירותים הוותיקים בישראל (קסן וקידר, 2006).

‘זקנים’ או ‘עסקנים’ – דמויות מוכרות בקהילה המקשרות בין הקהילה ובין גורמי הרווחה

מן הראיונות עלה כי בכמה יישובים היה ניסיון מוצלח של היעזרות בגורמי תיווך מתוך הקהילה. בין הגורמים המתווכים הוזכרו ‘ועדי שכונות’, ‘זקנים’ או ‘עסקנים’ – אנשים דומיננטיים בקהילה שמעורים במתרחש בה. חלקם מפעילים ‘קופות בסתר’ לסיוע לנזקקים ומכירים מקרוב אנשים שלהם צרכים מורכבים בתחום הרווחה. קשר עם אנשים אלו עשוי לסיוע להגיע אל הרבנים, ולעיתים גם לאנשים שזקוקים לסיוע מקצועי של המחלקות לשירותים חברתיים. אך המרואיינים הדגישו כי חרף היתרונות הבולטים של גורמים אלו בהגעה אל הרבנים ובקידום תהליכים בקהילה החרדית, יש לעבוד מולם בזהירות שכן יש חשש שהישענות בלעדית על שירותיהם תייתר את המערכת הפורמלית:

”
הזקנים יביאו את הרבנים כי בדרך כלל קשה מאוד להגיע לרבנים עצמם... אני אומר יש פה את הקונקשן האישי שלפעמים הוא דבר מבורך. בדרך כלל [אלה] אנשים שיש להם אמירה או דעה בקהילה ושהם מובילים את הקהילה, שהם מורידים את התקנות של הרב ומניחים את זה... מישוהו שהוא עוזר לך במקומות שבהם אתה נתקע מול הבירוקרטיה שהיא מאוד חסומה.. [אבל] אני אומר לכם בפירוש, עסקונה זה דבר מכוער, לא טוב. בגלל שאם כך לא צריך שירותי ממשל. יעשו הכל דרך הזקנים. [אבל] לפעמים חייבים אותם, זה משהו שאי אפשר בלי ואי אפשר עם. לפעמים יש עוולות בירוקרטיות, לפעמים יש [בעיה של] מיצוי זכויות, שהם לא קיימים ללא העסקנים..." (מנהל מחלקה לשירותים חברתיים ביישוב חרדי)

נשים חרדיות, מלוות ומגשרות

כאמור, הציבור החרדי מקפיד על הפרדה מגדרית של כל המסגרות ובכל התחומים. לכן חשוב לשים זרקור גם על מודלים הנעזרים בנשים מרכזיות בקהילה המחברות בין הקהילה ושירותי הרווחה. כך לדוגמה אחת המרואיינות סיפרה על 'דמות של אישה' מן הקהילה "שלפעמים נכנסת לוועדה של נערות", בדומה למעורבות של רב, כפי שתוארה בחלק הקודם. שני מודלים מרכזיים עלו מן הראיונות – מלוות ומגשרות.

(1) מודל המלוות, מתייחס לדמויות נשיות מתוך הקהילה, לא נשות מקצוע אלא נשים בעלות רגישות חברתית ואנושית, אשר נשכרו לעבודה בשכונות מסוימות וקיבלו הכשרה קצרה במחלקה לשירותים חברתיים וליווי של העובדות הסוציאליות. נשים אלו מסייעות לאימהות במשפחות שמתקשות לתפקד ברמה בסיסית או להתמודד עם קידום ענייניהן. אישה כזו משמשת מנטורית של משפחות אחדות, מסייעת בגישור תרבותי, ובמקרה הצורך גם מלווה את המשפחות – ליווי פיזי של ממש – לסידורים בירוקרטיים שונים, שלמשפחות אין כוחות פנימיים לגשת אליהם, ומסייעת להן במיצוי זכויותיהן:

” [מלווה כזו] נכנסת לבית. עובד סוציאלי אמר לעשות ביקור בית, אבל הוא לא מגיע לזה, כי הוא עוסק בהישרדות שלו, עם הרבה משפחות [תחת טיפול] ו'כיבי שריפות' על ימין ועל שמאל. אז המלווה, שהיא באמת באה מתוך האוכלוסייה, היא מאוד מקובלת והיא נכנסת למשפחות והיא מלווה אותן בתוך הבית. היא מדריכה אותם... איך להתייחס לילדים, עוזרת לאישה לארגן את הבית בצורה קצת אחרת, נותנת לאישה קצת הדרכה, לאבא, לילדים, מלווה אותה [את האם] בטיפולים בילדים, שהרבה פעמים היא לא מספיקה להגיע אליהם... עושה לה קצת סדר, עושה לה תוכנית עבודה ומתלווה אליה לפעולות האלה, וזה עושה את זה יותר קל... ניצול זכויות אקטיבי..." (מנהלת מחלקה לשירותים חברתיים בעיר חרדית)

(2) מודל המגשרות כולל נשים מתוך הקהילה אשר מסייעות לעובדות הסוציאליות בקשר שלהן עם מקבלי ומקבלות השירות ומייעצות בסוגיות של התאמה תרבותית לצרכים, לעולם המושגים ולשפה של הקהילה החרדית. לעיתים המגשרות יהיו מתוך קבוצת משנה מסוימת בחברה החרדית, שאיתה מנסים נותני השירות לבסס אמון.

מן הראיות עלה כי דגמים אלו של מלוות ומגשרות מתוך הקהילה קיימים ככל הנראה רק בקנה מידה קטן, בשכונות ובקהילות מסוימות. על אף המקרים המועטים יחסית, ניכר כי יש חשיבות לנוכחותן של דמויות נשיות בממשקים שבין המשפחות לעובדות הסוציאליות, גם כדי ללוות מקרוב את האימהות המתקשות וכן כדי לסייע בנושאים שמקובל יותר שנשים תעסוקנה בהם בחברה החרדית.

5.6 נזקקויות של מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים

בפרק זה מוצגות הנזקקויות של יהודים חרדים ושאינם חרדים, מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים. נזקקות מוגדרת קושי או בעיה עבור הפרט או סביבתו, שעשויים להיות מוקד להתערבות. נוסף להן, מוגדרים למקבלי השירות גם מאפיינים שהם נתונים המתארים את האדם ונסיבות חייו ועלולים לגרום לנזקקות; הם אינם מגדירים את מוקד ההתערבות, אך בדרך כלל יהיה להביאם בחשבון בתכנון ההתערבות (משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2014).

'נזקקויות משק הבית' מאוגדות לשלושה אשכולות: עוני והדרה, קשיים ביחסים בתוך המשפחה ובעיות הנגרמות ממאפיינים; 'נזקקויות הפרט' מאוגדות לשלושה אשכולות: חסמים תפקודיים אישיים וחברתיים, התנהגויות סיכוניות, שוליות חברתית ועבריינות, ואליומות, ניצול והזנחה. המאפיינים מאוגדים לאשכולות: מוגבלות גופנית, חושית, קוגניטיבית או נפשית, מצבי חיים מיוחדים ושעת חירום. בפרק זה נתמקד בנזקקויות משק הבית ובנזקקויות הפרט.

בשנת 2021 החל משרד הרווחה להשתמש במערכת 'נתוני יסוד' חדשה. במערכת החדשה חל שינוי באשכולות נזקקות משק הבית והפרט ובשיטת ספירתם של הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים ושל בעלי נזקקות מוגדרת. למשק בית או לפרט יכולים להיפתח יותר מתיק טיפול אחד או להירשם יותר מנזקקות אחת, והם ייספרו בכל אחד מהם (למ"ס, 2023). לפיכך, עלולים להיות פערים בין מספר מקבלי השירות עם תיק פעיל ובין מספר מקבלי השירות שסומנה להם נזקקות משק בית ומספר מקבלי השירות שסומנה להם נזקקות פרט. ומאפיין פרט.

בלוח 3 מפורטים מספרי היהודים החרדים ושאינם חרדים עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי סוג נזקקות ומאפיינים. בשנת 2024, למשל, מספר מקבלי השירות עם תיק פעיל

שנרשמה להם נזקקות משק בית היה 232,257 בקרב החרדים ו-739,000 בקרב היהודים הלא חרדים, ומספר מקבלי השירות עם תיק פעיל שנרשמה להם נזקקות פרט, כולל מקבלי שירות שנרשם שלא זוהתה להם נזקקות פרט, היה 192,238 בקרב החרדים ו-660,341 בקרב היהודים שאינם חרדים.

לוח 3: מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי סוג נזקקות ומאפיינים, ולפי קבוצה באוכלוסייה, 2021-2024 (במספר)

שנה	יהודים שאינם חרדים				יהודים חרדים			
	מקבלי שירות עם תיק פעיל	נזקקות משק בית	נזקקות פרט [^]	מאפייני נזקקות פרט [^]	מקבלי שירות עם תיק פעיל	נזקקות משק בית	נזקקות פרט [^]	מאפייני נזקקות פרט [^]
2021	582,234	614,134	573,784	603,691	151,901	151,113	141,758	143,331
2022	616,348	666,883	615,458	496,299	168,769	181,537	163,674	165,108
2023	639,418	699,923	642,744	671,153	190,282	207,441	181,431	182,505
2024	658,415	739,000	660,341	688,975	201,705	232,257	192,238	192,774

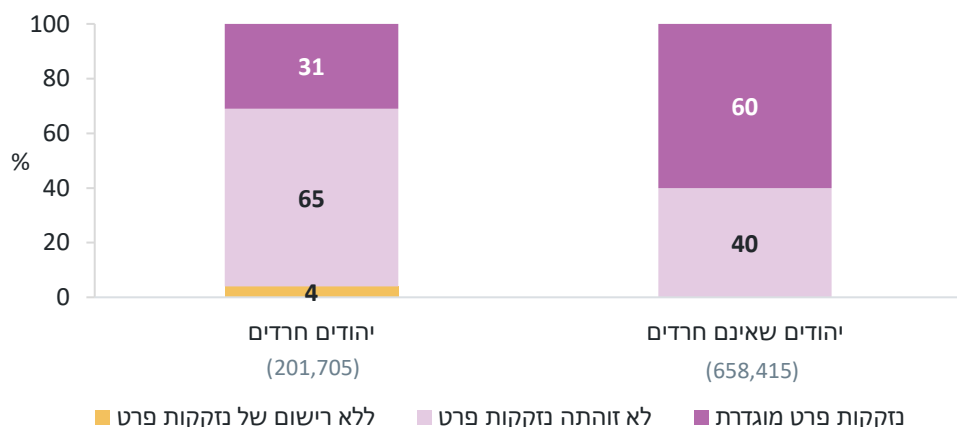
מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה
[^] כולל פרטים שסומן להם "לא זוהתה נזקקות" ו"לא זוהה מאפיין"

5.6.1 מקבלי שירות בעלי תיק פעיל, רשומים ובעלי נזקקות מוגדרת

בשנת 2024 היו רשומים במחלקות לשירותים חברתיים 201,705 יהודים חרדים ו-658,415 יהודים שאינם חרדים (לוח 3 לעיל), שהיוו 14% מן האוכלוסייה החרדית ו-10% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית. אולם, לא לכל אדם הרשום במחלקה לשירותים חברתיים מוגדרת נזקקות פרט. יש מקרים שבהם בני המשפחה של הפרט המטופל רשומים בתיק אך הם אינם בעלי נזקקות. במקרים אלו יירשם שלא זוהתה להם נזקקות. בניקוי הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים שלא זוהתה להם נזקקות פרט, שיעור הרשומים במחלקות דומה בשתי הקבוצות: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים. לפיכך, נבחין בין מקבלי שירות בעלי נזקקות מוגדרת ובין מקבלי שירות, או רשומים במחלקה, שלא זוהתה להם נזקקות.

בשנת 2024 ל-65% מ-201,705 החרדים הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים לא הוגדרה נזקקות פרט לעומת ל-40% מ-658,415 היהודים שאינם חרדים (תרשים 6). מרבית הרשומים ללא נזקקות מוגדרת הם ילדים וילדות בני 0-17 – 32% מן החרדים ללא נזקקות מוגדרת הם ילדים ו-32% ילדות, 26% מן היהודים שאינם חרדים ללא נזקקות מוגדרת הם ילדים ו-26% ילדות (ר' תרשים ב-1 בנספח). השיעור הגבוה יותר של מקבלי שירות חרדים ללא נזקקות מוגדרת תואם מחקרים קודמים (פינקלשטיין, 2022). הסבר מקובל לכך הוא שנהוג לרשום בתיק את כל בני המשפחה של מי שהוגדרה להם נזקקות, וכיוון שהמשפחות החרדיות גדולות מן המשפחות שאינן חרדיות, מספר הרשומים שלא הוגדרה להם נזקקות גבוה יותר בקרב חרדים.

תרשים 6: רשומים ובעלי נזקקות מוגדרת בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקה)

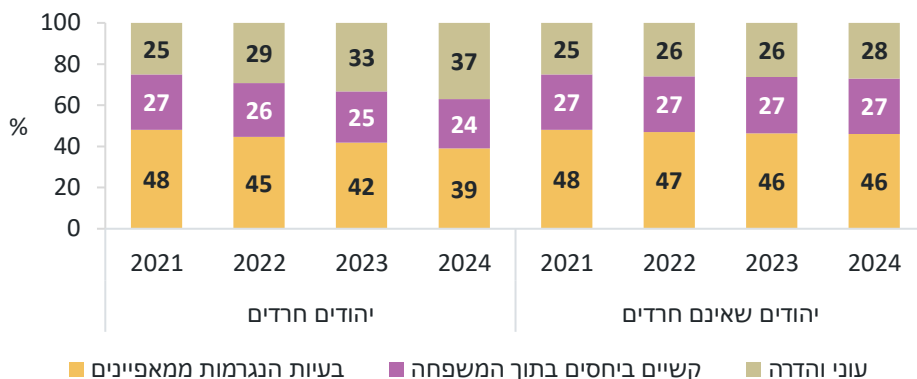
מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה
 ^ בסוגריים מספר מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקה

לנוכח מבנה הנתונים במערכת 'תיק התערבות', לפיו למשק בית או לפרט יכולים להיפתח יותר מתיק טיפול אחד או להירשם יותר מנזקקות אחת והם ייספרו בכל אחד מהם, ולנוכח הפער בין מספר מקבלי שירות בעלי נזקקות מוגדרת ובין מספר מקבלי שירות שלא זוהתה להם נזקקות, מעתה ואילך נציג את התפלגות נזקקויות משק הבית ונזקקויות הפרט כאחוז מתוך כלל הנזקקויות הרשומות ולא מסך מקבלי השירות עם תיק פעיל.

5.6.2 נזקקויות משק בית

מתרשים 7 להלן עולה כי התפלגות אשכול נזקקויות משק הבית בקרב יהודים חרדים ושאינם חרדים דומה. בשתי הקבוצות באוכלוסייה כמחצית מנזקקויות משק הבית נרשמו בגין בעיות הנגרמות ממאפיינים. עם זאת, בקרב האוכלוסייה החרדית חלה ירידה ניכרת מ-47% בשנת 2021 ל-39% בשנת 2024, לעומת ירידה מתונה יותר בקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית – מ-48% בשנת 2021 ל-46% בשנת 2024. בנזקקויות משק בית בגין קשיים ביחסים בתוך המשפחה נרשמה התפלגות דומה בקרב שתי הקבוצות באוכלוסייה: בקרב היהודים החרדים חלה ירידה מ-27% בשנת 2021 ל-24% בשנת 2024, ואילו בקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית לא חל שינוי והשיעור היה 27% בכל התקופה. נוסף על כך בנזקקויות משק בית בגין עוני והדרה נרשמה בקרב האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית עלייה מתונה מ-26% בשנת 2021 ל-28% בשנת 2024. לעומת זאת, בקרב האוכלוסייה החרדית ניכרת מגמת עלייה משמעותית יותר כאשר השיעור עלה מ-25% בשנת 2021 ל-37% בשנת 2024.

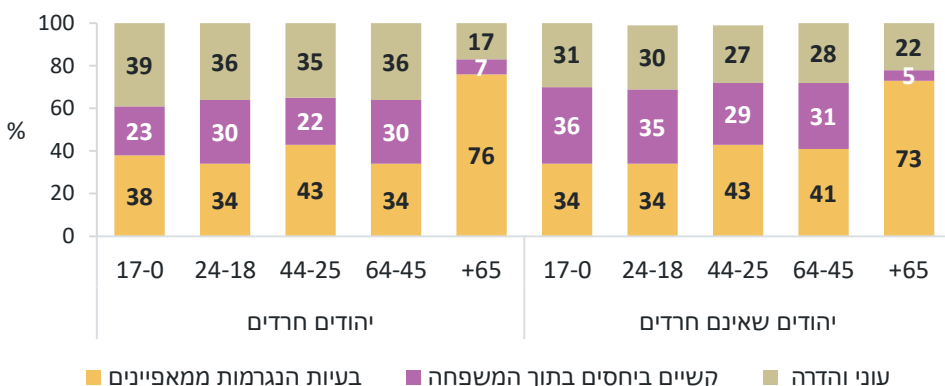
תרשים 7: אשכול נזקקויות משק בית שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2021-2024 (באחוזים מתוך נזקקויות משק הבית)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

לנוכח השיעור הגבוה של בני 17-0 באוכלוסייה החרדית לעומת באוכלוסייה שאינה חרדית, ולנוכח השיעור הגבוה של בני 65+ באוכלוסייה שאינה חרדית לעומת באוכלוסייה החרדית, חשוב לבחון את נזקקויות משק הבית לפי קבוצות גיל. **מתרשים 8** עולה כי ליותר חרדים נרשמת נזקקות משק בית בגין בעיות הנגרמות ממאפיינים, כלומר קשיים שהם יותר "אובייקטיביים" וכחות בשל קשיים בתוך המשפחה. אפשר לראות את ההבדלים בין הקבוצות באוכלוסייה בכל קבוצות הגיל, אך בעיקר בקבוצת הילדים בגילי 17-0 – ל-38% מן החרדים ול-34% מן היהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות משק בית בגין בעיות הנגרמות ממאפיינים.

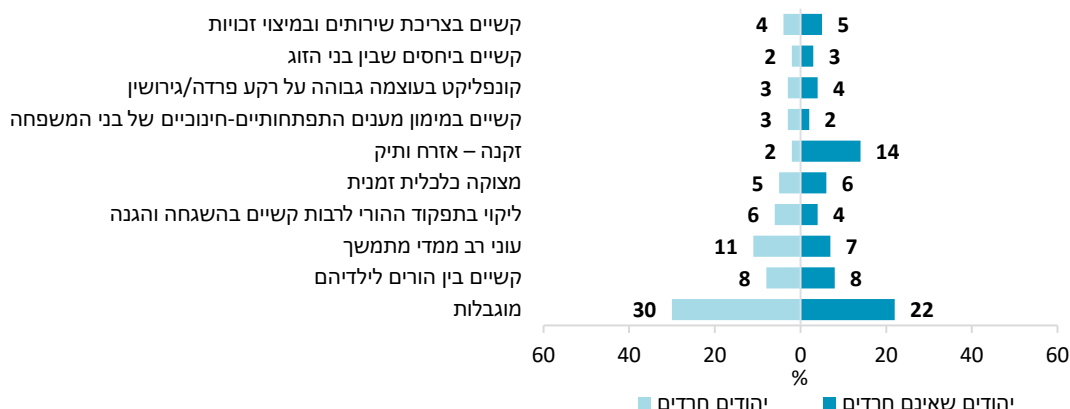
תרשים 8: אשכול נזקקויות משק בית שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצת גיל וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך נזקקויות משק הבית)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

מתרשים 9 עולה כי נזקקות משק הבית השכיחה ביותר בשתי הקבוצות באוכלוסייה היא 'מוגבלות', אולם היא נרשמה באחוזים גבוהים יותר לחרדים מליהודים שאינם חרדים – 30% לעומת 22%, בהתאמה. מתוך נזקקויות משק הבית שנרשמו לחרדים, השניות בשכיחותן, ובשיעורים נמוכים בהרבה מ'מוגבלות', הן הנזקקויות 'קשיים בין הורים לילדיהם' – 8% ו'עוני רב ממדי מתמשך' – 11%. לעומת זאת, מתוך נזקקויות משק הבית שנרשמו ליהודים שאינם חרדים, השנייה בשכיחותה היא 'זקנה – אזרח ותיק', שנרשמה בשיעור גבוה יחסית – 14%. השכיחות של נזקקות זו בקרב היהודים שאינם חרדים אינה מפתיעה לנוכח השיעור הגבוה של בני 65+ שאינם חרדים מתוך מקבלי שירות עם תיק פעיל – 25% לעומת 4% בקרב החרדים (ר' **תרשים 3**).

תרשים 9: נזקקויות משק הבית השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך נזקקויות משק הבית)

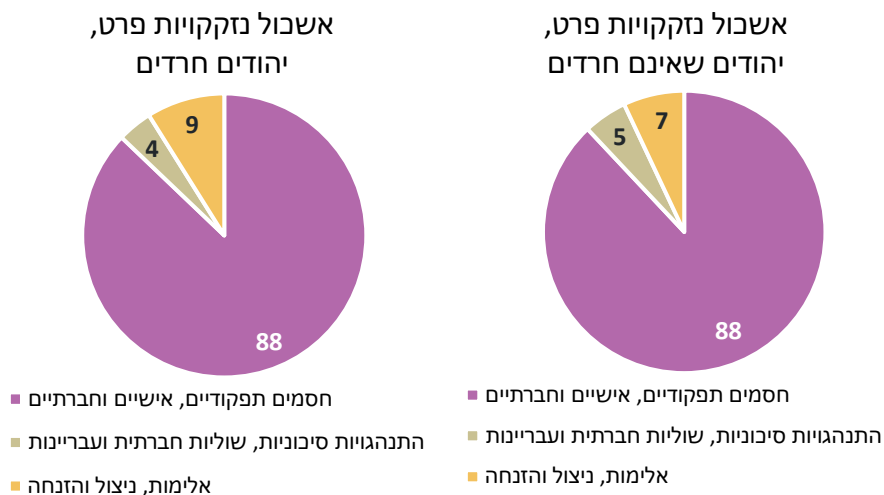

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

5.6.3 נזקקויות פרט

בשנת 2024 ל-61,647 מן החרדים הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים ול-398,600 מן היהודים שאינם חרדים הוגדרה נזקקות פרט – 4% מן האוכלוסייה החרדית ו-6% מן האוכלוסייה היהודית שאינה חרדית. **תרשים 10** מציג את התפלגות אשכול נזקקויות פרט בקרב יהודים חרדים ושאינם חרדים שהוגדרה להם נזקקות פרט. רובן המכריע של נזקקויות הפרט שנרשמו למקבלי השירות שהוגדרה להם נזקקות פרט הן מאשכול חסמים תפקודיים, אישיים וחברתיים – 88% מן הנזקקויות שנרשמו בשתי הקבוצות באוכלוסייה. 9% מנזקקויות הפרט שנרשמו לחרדים ו-7% מנזקקויות הפרט שנרשמו ליהודים שאינם חרדים הן מאשכול אלימות, ניצול והזנחה, ו-4% מנזקקויות הפרט שנרשמו לחרדים ו-5% מנזקקויות הפרט שנרשמו ליהודים שאינם חרדים הן מאשכול התנהגויות סיכוניות, שוליות חברתית ועבריינות.

תרשים 10: אשכול נזקקויות פרט שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך סך נזקקויות הפרט המוגדרות[^])

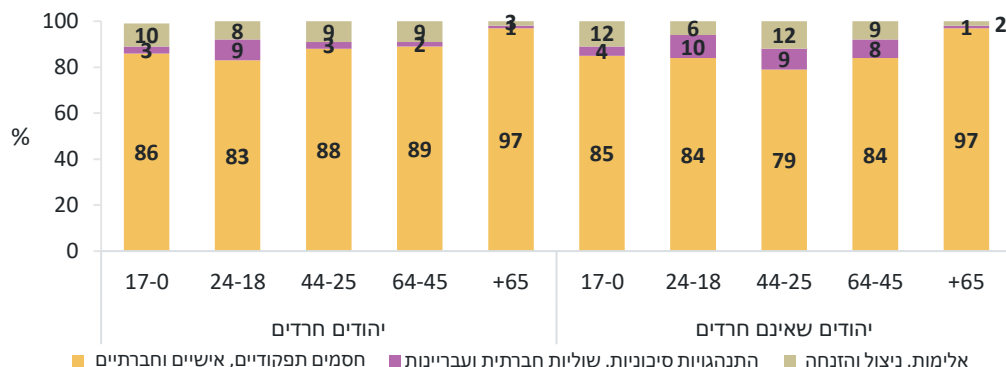

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

[^] ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

גם כאשר בוחנים את התפלגות אשכולות נזקקויות הפרט לפי קבוצות גיל, ההתפלגויות דומות בין יהודים חרדים ליהודים שאינם חרדים, למעט בקבוצת הגיל 25-44. בקבוצת גיל זו שיעור נמוך יותר של נזקקויות פרט מאשכול 'התנהגויות סיכוניות, שוליות חברתית ועבריינות', שנרשמו ליהודים החרדים לעומת יהודים שאינם חרדים (3% לעומת 9%). ככלל אחוז נזקקויות הפרט מאשכול הנזקקויות 'התנהגויות סיכוניות, שוליות חברתית ועבריינות', גבוה יותר בקרב יהודים שאינם חרדים בכל קבוצות הגיל (להוציא את קבוצת הגיל של בני 65+) (**תרשים 11**).

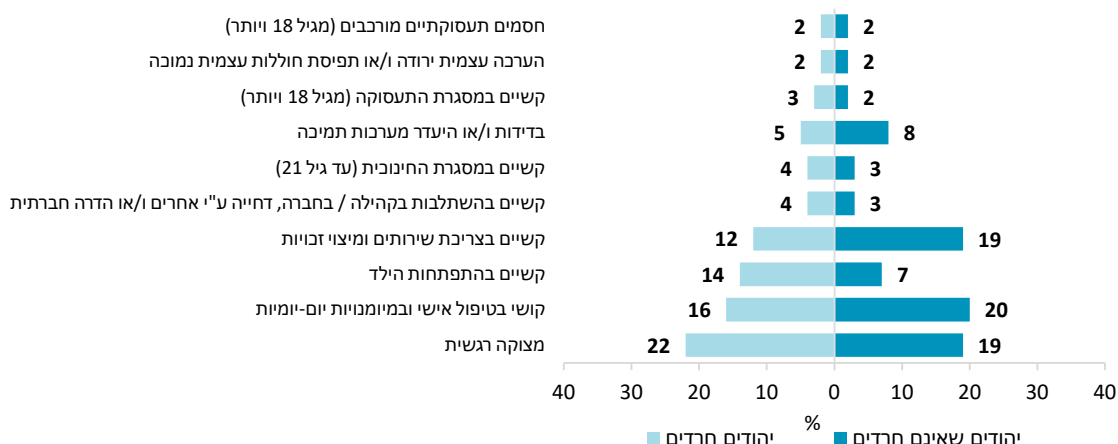
תרשים 11: אשכול נזקקות פרט בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה, שנת 2024 (באחוזים מתוך סך נזקקיות הפרט המוגדרות^)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה
^ ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

מתרשים 12 עולה כי נזקקות הפרט השכיחה בקרב האוכלוסייה החרדית היא 'מצוקה רגשית', והיא מהווה 22% מנזקקויות הפרט שנרשמו לחרדים. בקרב יהודים שאינם חרדים, נזקקות הפרט השכיחה ביותר היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות', והיא מהווה 20% מנזקקויות הפרט שנרשמו לקבוצה זו. בקרב חרדים, נזקקות הפרט השנייה בשכיחותה היא 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' (16%), ולאחריה 'קשיים בהתפתחות הילד' (14%). בקרב יהודים שאינם חרדים, הנזקקויות השניות בשכיחותן הן 'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות' ו'מצוקה רגשית' (19% כל אחת).

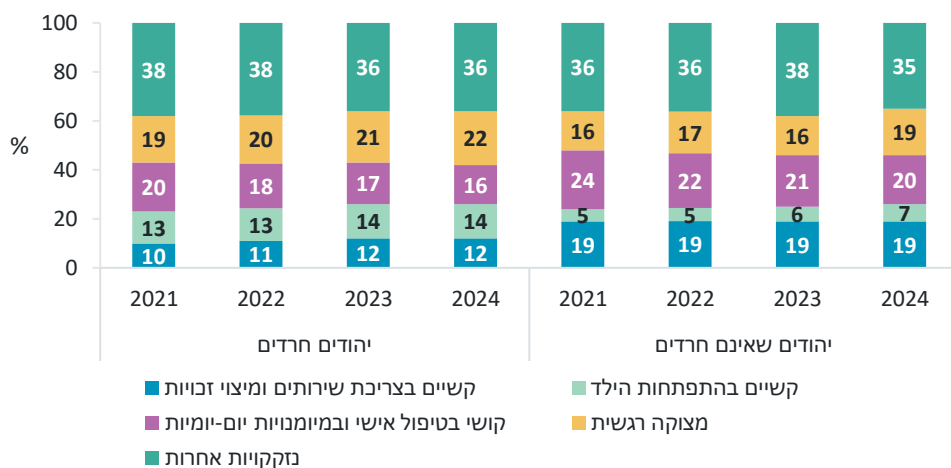
תרשים 12: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך נזקקויות הפרט^)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה
^ ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

תרשים 12-א מציג את ארבע נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבל שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים בין השנים 2021-2024. מן התרשים עולה כי בקרב היהודים החרדים ניכרת מגמת עלייה לאורך התקופה בשלוש נזקקויות פרט: "קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות", "קשיים בהתפתחות הילד" ו"מצוקה רגשית". העלייה הבולטת ביותר נרשמה בנזקקות "מצוקה רגשית" – מ-19% בשנת 2021 ל-22% בשנת 2024 (מתוך כלל נזקקויות הפרט). לעומת זאת בנזקקות הפרט "קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות" נרשמה בקרב החרדים מגמת ירידה – מ-20% בשנת 2021 ל-16% בשנת 2024. גם בקרב היהודים שאינם חרדים נרשמה ירידה בנזקקות "קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות" – מ-24% בשנת 2021 ל-20% בשנת 2024. בנזקקות "קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות" לא חל שינוי במשך התקופה והיא נותרה בשיעור של 19%. לעומת זאת בנזקקויות "קשיים בהתפתחות הילד" ו"מצוקה רגשית" נרשמה עלייה גם בקרב היהודים שאינם חרדים: הנזקקות "קשיים בהתפתחות הילד" עלתה מ-5% בשנת 2021 ל-7% בשנת 2024, והנזקקות "מצוקה רגשית" עלתה מ-16% ל-19% בהתאמה.

תרשים 12-א: ארבע נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2021-2024 (באחוזים מתוך נזקקויות הפרט)

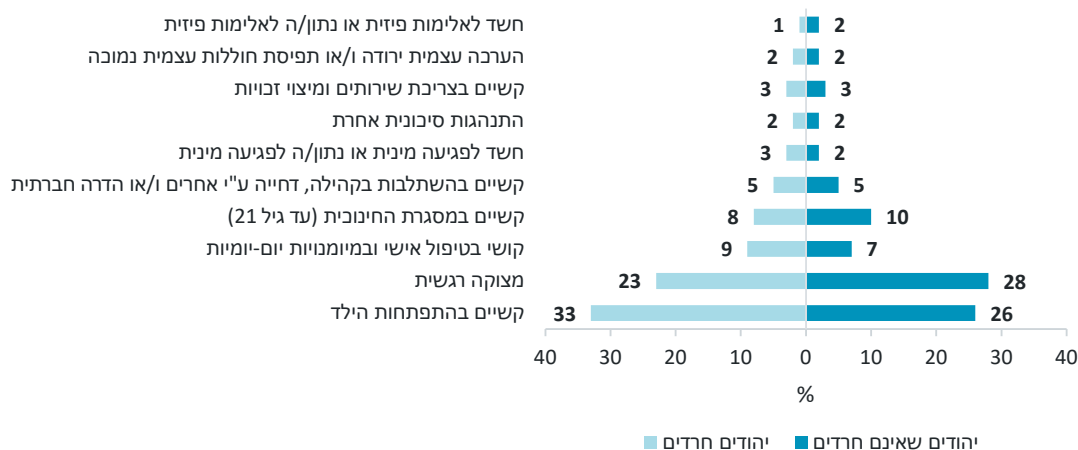

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה
 ^ ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

בחינת התפלגות נזקקויות הפרט לפי קבוצות גיל מראה הבדלים בהתפלגות שכיחות הנזקקויות בשתי קבוצות הגיל שבקצות ההתפלגות, קבוצת הגיל 0-17 וקבוצת הגיל 65+. **תרשים 12-ב** מראה כי בטווח הגילים 0-17 הנזקקות הנפוצה ביותר בקרב יהודים חרדים היא 'קשיים

בהתפתחות הילד' (33% לעומת 26% בקרב יהודים שאינם חרדים), ובקרב יהודים שאינם חרדים הנזקקות הנפוצה ביותר היא 'מצוקה רגשית' (28% לעומת 23% בקרב חרדים). בדומה להתפלגות נזקקויות משק הבית, גם התפלגות נזקקויות הפרט מראה כי ליהודים חרדים נרשמות נזקקויות המשקפות קשיים שנתפסים כיותר "אובייקטיביים" וכחות קשיים במשפחה או מצוקות רגשיות.

תרשים 12-ב: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, גילי 0-17, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך נזקקויות הפרט בקבוצת הגיל)

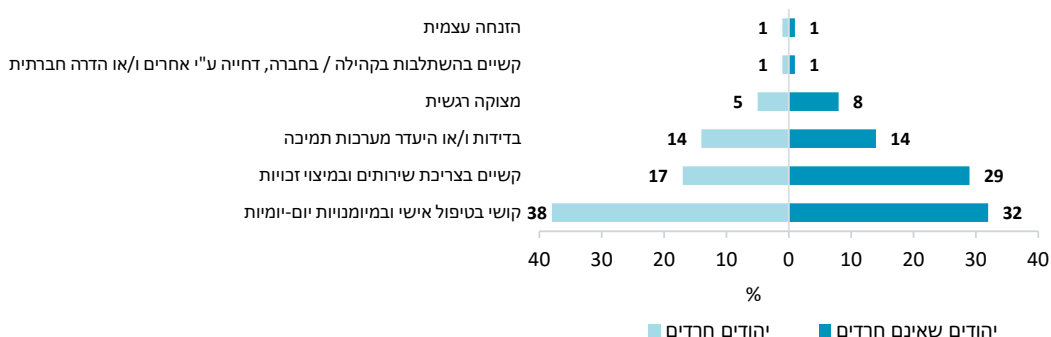

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

^ ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

תרשים 12-ג מראה את נזקקויות הפרט הנפוצות שנרשמו לבני 65+, לפי קבוצה באוכלוסייה. מן התרשים עולה כי סדר שכיחות נזקקויות הפרט שנרשמו לבני 65+ דומה בין יהודים חרדים ליהודים שאינם חרדים, אך יש הבדל בחלוקה הפנימית של התפלגות נזקקויות הפרט בתוך כל קבוצה. הן ליהודים חרדים הן ליהודים שאינם חרדים בני 65+ נרשמה נזקקות 'קושי בטיפול אישי ובמיומנויות יום-יומיות' בשיעורים הגבוהים ביותר, אך בקרב היהודים החרדים השיעור גבוה יותר מבקרב היהודים שאינם חרדים – 38% לעומת 32%. הנזקקות השנייה בשכיחותה היא 'קשיים בצריכת שירותים ומיצוי זכויות' – 17% בקרב היהודים החרדים לעומת 29% בקרב היהודים שאינם חרדים. בשתי הקבוצות, ל-14% נרשמה נזקקות 'בדידות ו/או היעדר מערכות תמיכה'.

תרשים ג: נזקקויות הפרט השכיחות ביותר שנרשמו למקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, בני 65+, לפי קבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך נזקקויות הפרט בקבוצת הגיל)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

^ ללא פרטים שלא זוהתה להם נזקקות

5.7 מקבלי שירות במסגרות רווחה יהודים חרדים ושאינם חרדים

משרד הרווחה מספק שירותים במסגרות רווחה באמצעות חמישה מינהלים במשרד, זאת נוסף על השירותים הניתנים באמצעות המחלקות לשירותים חברתיים. המינהלים הם: מינהל אזרחים ותיקים, מינהל מוגבלויות, מינהל שירותים אישיים וחברתיים, מינהל של"מ ומינהל רכש, תשתיות ותפעול. השירותים נחלקים לשירותים בקהילה ולשירותים בסידור חוץ-ביתי.

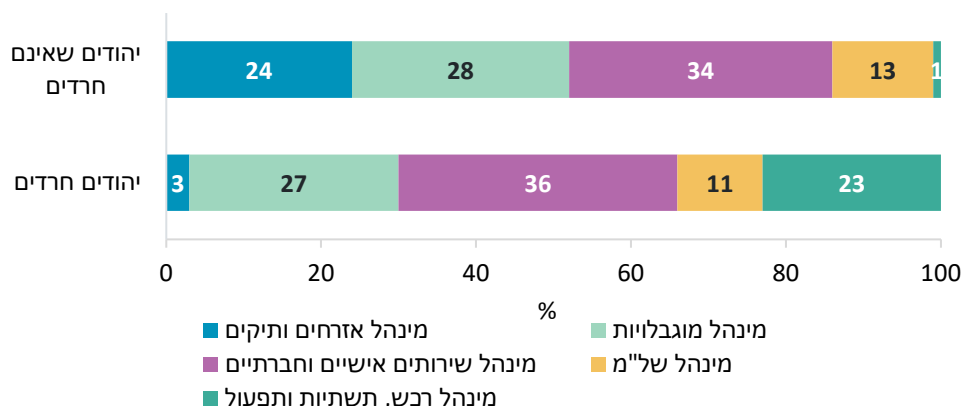
על פי נתוני קובץ מס"ר במשרד הרווחה, בשנת 2021 קיבלו שירותים ממסגרות הרווחה 41,508 חרדים ו-151,530 יהודים שאינם חרדים; בשנת 2022 קיבלו שירותים ממסגרות הרווחה 42,965 חרדים ו-157,302 יהודים שאינם חרדים; בשנת 2023 קיבלו שירותים ממסגרות הרווחה 59,964 חרדים ו-204,217 יהודים שאינם חרדים; ובשנת 2024 קיבלו שירותים ממסגרות הרווחה 63,389 חרדים ו-209,510 יהודים שאינם חרדים.

מקבלי שירות במסגרות רווחה לפי מינהל

בשנת 2024, 27% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה, קיבלו שירות במסגרת מטעם מינהל מוגבלות לעומת 28% מן היהודים שאינם חרדים; 36% מן החרדים ו-34% מן היהודים שאינם חרדים קיבלו שירות במסגרת מטעם מינהל שירותים אישיים וחברתיים; ו-11% מן החרדים ו-13% מן היהודים שאינם חרדים קיבלו שירות במסגרת מטעם מינהל של"מ (תרשים 13). יש שני הבדלים בולטים בין הקבוצות באוכלוסייה: (1) בשנת 2024 היה שיעור מקבלי שירותים

במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים כי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים מבקרב חרדים (24% לעומת 3%); (2) בשנת 2024 בלט השיעור הגבוה של חרדים שקיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל רכש, תשתיות ותפעול – 23% לעומת 1% בקרב יהודים שאינם חרדים.

תרשים 13: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי מינהל משלם וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך מקבלי השירות)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

משיחות עם נציגי משרד הרווחה עלה כי החל משנת 2021 מינהל הרכש מסייע לממן את מקבלי השירות במסגרות 'מוסדות ציבור', שהיו ממומנים עד לשנה זו על ידי מינהל שירותים אישיים וחברתיים. מרבית מוסדות הציבור שמקבלים סיוע של משרד הרווחה הם מוסדות תורניים המקבלים תמיכה מן המשרד בגין אחזקה שוטפת של נזקקים בפנימיות, לפי [חוק יסודות התקציב התשמ"ה - 1985](#). בחינת הנתונים המנהליים של מאפייני הרקע של מקבלי השירות ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל הרכש מראה כי כולם שוהים בפנימיות, מרביתם בני 0-17: 14,753 בנים חרדים ו-15 בנות חרדיות, ועוד 2,797 בנים יהודים שאינם חרדים ו-15 בנות יהודיות שאינם חרדיות.

הבדלים אלו בין יהודים חרדים ליהודים שאינם חרדים בהתפלגות מקבלי השירות במסגרות רווחה לפי המינהלים משקפים את ההבדלים בהרכב הגילים ובאורח החיים של שתי הקבוצות באוכלוסייה: שיעור גבוה יותר של זקנים באוכלוסייה היהודית שאינה חרדית לעומת באוכלוסייה החרדית, ונטייה לשלב בנים ונערים חרדים במוסדות חינוך הכוללים לינה (ר' [לוח ב-3 בנספח](#), התפלגות מקבלי השירות במסגרות הרווחה לפי יחידה משלמת ומגדר).

מקבלי שירות במסגרות רווחה לפי סוג הסידור במסגרת

בשנת 2024, 32% מן היהודים החרדים מקבלי השירות במסגרות הרווחה (כולל שוהים ב'מוסדות ציבור') קיבלו שירות במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. ללא שוהים ב'מוסדות ציבור', 13% מן היהודים החרדים מקבלי השירות במסגרות הרווחה קיבלו שירות במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 16% מן היהודים שאינם חרדים (לוח 4).

לוח 4: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך מקבלי השירות)

סוג הסידור	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים
כולל 'מוסדות ציבור'	83	68
בקהילה	17	32
חוץ ביתי	83	87
לא כולל 'מוסדות ציבור'	17	13
בקהילה		
חוץ ביתי		

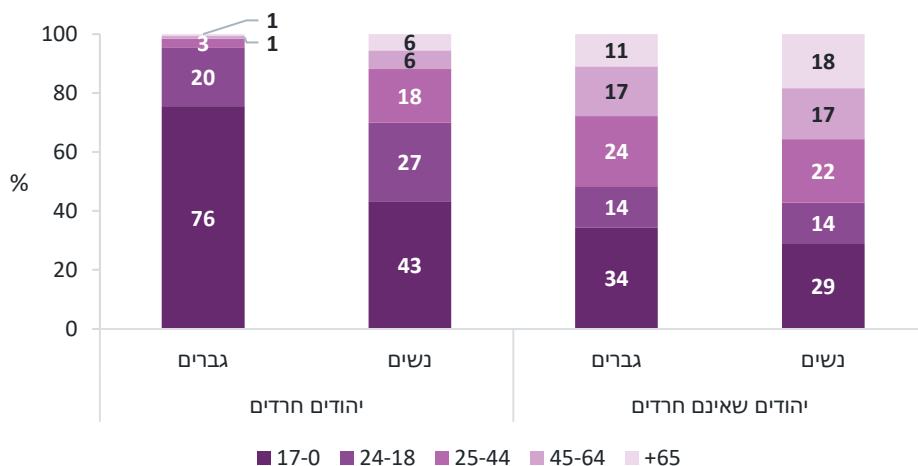
מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

מאפיינים דמוגרפיים של השוהים במסגרות רווחה בסידור חוץ-ביתי

בשנת 2024, 34,879 יהודים שאינם חרדים ו-20,543 יהודים חרדים שהו במסגרות רווחה בסידור חוץ-ביתי. בקרב השוהים החרדים בסידור חוץ-ביתי, 89% הם גברים ו-11% נשים, ובקרב היהודים שאינם חרדים, 61% הם גברים ו-39% נשים.

מתרשים 14 עולה כי בשנת 2024, 76% מן הגברים והנערים החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בגילי 0-17, מרביתם שהו ב'מוסדות ציבור' מטעם מינהל הרכש. בקרב יהודים שאינם חרדים, 34% מן הגברים והנערים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בגילי 0-17 ו-11% היו בני 65+, וכן 29% מן הנשים והנערות ששהו במסגרות חוץ-ביתיות היו בגילי 0-17 ו-18% היו בנות 65+. בקרב יהודים חרדים ויהודים שאינם חרדים מרבית בני ובנות 65+ ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, שהו במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים – 56% מן הגברים ו-67% מן הנשים.

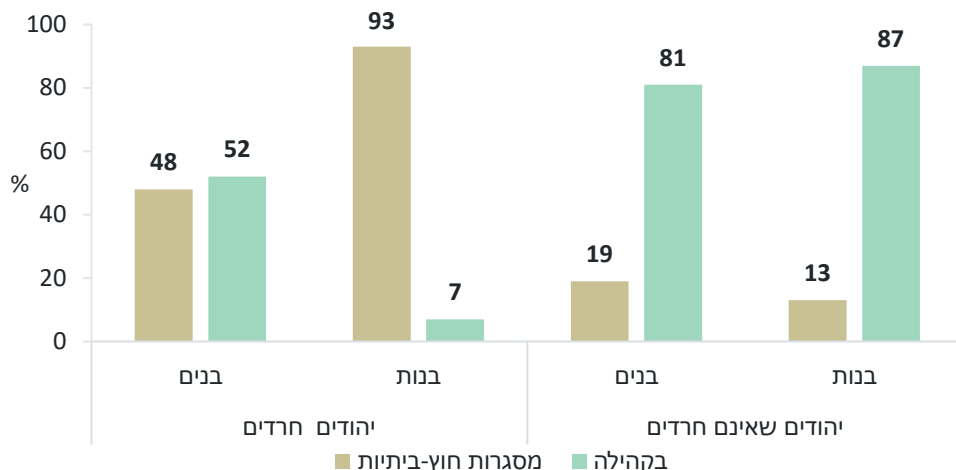
תרשים 14: מקבלי שירות במסגרות רווחה בסידור חוץ-ביתי, לפי קבוצת גיל, מגדר וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים) ^

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה.
^ כולל שוהים ב'מוסדות ציבור'.

כאשר בוחנים את מקבלי השירות במסגרות הרווחה בקבוצת הגיל 17-0, עולה כי בקרב בנים ונערים חרדים שיעור גבוה יותר של שוהים בסידור חוץ-ביתי לעומת בקבוצות האחרות (תרשים 15).

תרשים 15: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת, מגדר, גילי 17-0 וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים) ^

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה.
^ כולל שוהים ב'מוסדות ציבור'.

מקבלי שירות במסגרות רווחה לפי מינהל משלם, יחידה משלמת וסוג סידור במסגרת

בשנת 2024, 71.8% מן החרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, שהו ב'מוסדות ציבור', 11.5% שהו במסגרות מטעם 'ילד ונוער' ו-6.3% שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה'. כמו כן 28.0% מן היהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות, שהו במסגרות מטעם 'אגף מש"ה', 21.9% במסגרות מטעם 'ילד ונוער' ו-10.1% במסגרות מטעם 'שיקום ונכים' (**לוח 5**).

בקרב החרדים שקיבלו שירות במסגרות רווחה בקהילה, 47.0% קיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל שירותים אישיים וחברתיים, בעיקר במסגרות מטעם 'ילד ונוער' (31.9%) ומטעם 'רווחת פרט ומשפחה' (15.0%); ו-34.8% קיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל מוגבלויות, בעיקר במסגרות מטעם 'אגף מש"ה' (19.2%) ובמסגרות מטעם 'שיקום ונכים' (10.0%) (**לוח 5**).

בקרב היהודים שאינם חרדים שקיבלו שירות במסגרות רווחה בקהילה, 26.9% קיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים; 35.3% קיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל שירותים אישיים וחברתיים, בעיקר במסגרות מטעם 'ילד ונוער' (22.2%) ומטעם 'רווחת הפרט ומשפחה' (12.8%); ו-24.5% קיבלו שירות במסגרות מטעם מינהל מוגבלויות, בעיקר במסגרות מטעם 'אגף מש"ה' (9.7%) ובמסגרות מטעם 'שיקום ונכים' (9%) (**לוח 5**).

לוח 5: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת, יחידה משלמת וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוז)

מסגרות רווחה בקהילה		מסגרות רווחה חוץ-ביתיות			
יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים	יחידה	מינהל
100.0	100.0	100.0	100.0		
22.2	31.9	11.5	21.9	ילד ונוער	מינהל
12.8	15.0	0.3	0.9	רווחת הפרט ומשפחה	שירותים אישיים וחברתיים
0.3	0.1	-	-	מנהלת קליטה	
-	-	0.1	1.2	השירות למען הילד	
9.7	19.2	6.3	28.0	אגף מש"ה	מינהל מוגבלויות
9.0	10.0	1.4	10.1	שיקום ונכים	
3.9	4.3	1.5	7.1	אוטיסטים	
1.9	1.3	0.3	0.2	השירות לעיוור	
5.6	10.2	2.1	0.4	נוער וצעירים	מינהל של"מ
2.8	2	1.4	2.9	נשים ונערות	
3.5	0.8	0.6	6.8	נפגעי התמכרויות	
0.8	0.1	0.1	0.1	מבחן מבוגרים	
0.6	0.7	-	-	שיקום נוער	
0	0	-	-	מבחן נוער	
-	-	1.4	3.3	חסות הנוער	
26.9	4.1	0.7	8.6	אזרחים ותיקים	מינהל אזרחים ותיקים
-	-	71.8	8.7	מוסדות ציבור	מינהל רכש, תשתיות ותפעול

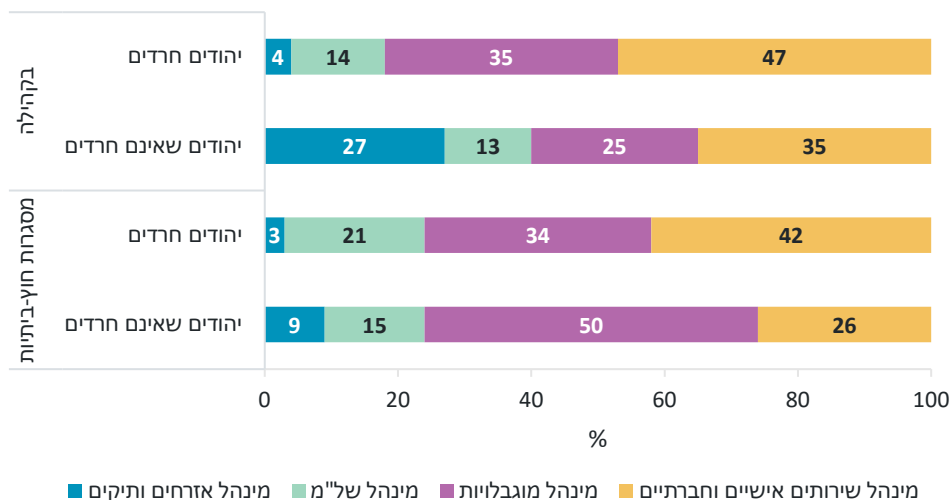
מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

תרשים 16 מציג את מקבלי השירות במסגרות רווחה לפי קבוצה באוכלוסייה, ללא שוהים ב'מוסדות ציבור'. בשתי הקבוצות שיעור מקבלי שירות במסגרות חוץ-ביתיות מטעם מינהל אזרחים ותיקים נמוך משיעור מקבלי השירות במסגרות בקהילה. ממצא זה בולט יותר בקרב יהודים שאינם חרדים בשל שיעור הזקנים הגבוה באוכלוסייה זו – 9% במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 27% במסגרות בקהילה. כמו כן באוכלוסייה החרדית, שיעור מקבלי השירות במסגרות

מטעם מינהל של"מ גבוה יותר משיעור היהודים שאינם חרדים המקבלים שירות זה, גם במסגרות החוץ-ביתיות (21% לעומת 15%) וגם בקהילה (14% לעומת 13%).

נוסף על כך בקרב החרדים שיעור מקבלי השירות במסגרות מטעם מינהל מוגבלויות דומה במסגרות בקהילה ובסידור חוץ-ביתי (35% ו-34%, בהתאמה), לעומתם בקרב יהודים שאינם חרדים שיעור מקבלי השירות במסגרות חוץ-ביתיות של מינהל מוגבלויות הוא פי שניים משיעור מקבלי השירות במסגרות בקהילה (50% לעומת 25%, בהתאמה).

תרשים 16: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי סוג הסידור במסגרת, מינהל משלם וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מתוך מקבלי השירות)^א

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

^א לא כולל שוהים ב'מוסדות ציבור'

תחזיות אוכלוסייה לעשורים הבאים מראות כי האוכלוסייה החרדית צפויה לגדול במידה ניכרת, ובתוכה צפויה לגדול במיוחד קבוצת הילדים בני 0-17. ממצאי המחקר מראים כי לחברה החרדית מאפיינים דמוגרפיים, כלכליים, חברתיים ותרבותיים שמשפיעים על צורכי הרווחה של האוכלוסייה ועל נגישותה לשירותי הרווחה. שיעור גבוה של משפחות גדולות מאוד, שיעור נמוך של גברים עובדים והכנסה נמוכה למשק בית, תורמים לשיעורי העוני הגבוהים באוכלוסייה החרדית. כמו כן חשש מחשיפה של הציבור החרדי לאוכלוסייה הכללית, נטייה להתבדלות מתוך רצון לשמור על צביון החיים החרדי וחוסר אמון במוסדות המדינה הם חסמים מפני פנייה של הציבור החרדי לקבלת סיוע משירותי הרווחה.

ההנהגה הרבנית משפיעה מאוד על הנגישות של הציבור החרדי לשירותי הרווחה. בהיותה מוסד מנהיגותי דומיננטי בחיי הקהילה החרדית, ההנהגה הרבנית פועלת לשימור אורח החיים החרדי באמצעות בידול הקהילה מן האוכלוסייה הכללית ובמקרים רבים תעדיף טיפול פנימי של הקהילה בבעיותיה על פני פנייה לשירותי הרווחה. לכן, הציבור החרדי מעדיף לפנות לעמותות ולמוסדות חרדיים שמספקים שירותים חלופיים לשירותי הרווחה, אף שלעיתים הם אינם מספקים חלופה מקצועית ראויה לשירותים הציבוריים.

על אף החסמים התרבותיים שבגינם הציבור החרדי נמנע מלפנות לשירותי הרווחה, מספר הרשומים במחלקות לשירותים חברתיים שהוגדרה להם נזקקות כשיעור מן האוכלוסייה, דומה בשתי הקבוצות באוכלוסייה: 4.7% מן החרדים ו-6.5% מן היהודים שאינם חרדים. ליותר חרדים נרשמה נזקקות משק בית 'מוגבלות', וליותר יהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות 'זקנה' – אזרח ותיק; ליותר חרדים נרשמה נזקקות פרט 'קשיים בהתפתחות הילד', וליותר יהודים שאינם חרדים נרשמה נזקקות פרט 'מצוקה רגשית'. הבדלים אלו ניכרים כאשר בוחנים את הנזקקויות לפי קבוצות גיל, והם בולטים במיוחד בקבוצת הגיל 0-17.

ההבדלים בנזקקויות מוסברים באמצעות אחוז הילדים הגבוה ואחוז הזקנים הנמוך בקרב החרדים, ובאחוז גבוה יותר של זקנים בקרב היהודים שאינם חרדים. אולם הם גם מצביעים על כך שיותר חרדים לעומת יהודים שאינם חרדים מגיעים לשירותי הרווחה בגין קשיים שנתפסים "אובייקטיביים", כמו מוגבלות וקשיי התפתחות. ייתכן שדפוס זה נובע מהימנעות של הציבור החרדי מדיווח על בעיות במשפחה, כפי שעלה בראיונות העומק, וייתכן שבשל שיעור גבוה של ילדים עם קשיי התפתחות ושל אנשים עם מוגבלות.

ההבדלים בהרכב הגילי של הקבוצות באוכלוסייה ובאורח החיים מסבירים גם את ההבדלים בין מקבלי השירותים במסגרות הרווחה. בשנת 2024 היה שיעור מקבלי השירותים במסגרות מטעם מינהל אזרחים ותיקים פי שמונה בקרב יהודים שאינם חרדים מבקרב חרדים, רובם קיבלו שירות במסגרות בקהילה. בשנה זו 32% מן החרדים שקיבלו שירות במסגרות הרווחה

קיבלו שירות במסגרות חוץ-ביתיות לעומת 17% מן היהודים שאינם חרדים. מרבית החרדים ששהו בסידור חוץ-ביתי היו בנים ונערים בגילי 0-17, ששהו ב'מוסדות ציבור' וקיבלו תמיכה כנזקקים בפנימיות מטעם מינהל רכש. ללא השוהים ב'מוסדות ציבור', שיעור החרדים והיהודים שאינם חרדים ששהו במסגרות חוץ-ביתיות עמד על 12%-16%, בהתאמה.

שיעורי עוני גבוהים, קיומן של משפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים שמתקשות להתמודד עם מצוקות פיזיות ונפשיות של בני המשפחה, הובילו במשך השנים לצמיחה 'מן השטח' של יוזמות מקומיות, שנועדו להתמודד עם אופייה הקהילתי והסגור של החברה החרדית ועם החשש מפני פנייה לשירותי הרווחה. היוזמות מדגישות תיווך בין שירותי הרווחה ובין ההנהגה הרבנית והקהילה החרדית, ובהן מודלים של רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם 'עסקנים' ו'זקנים' ומודלים של נשים מלוות ומגשרות. כאשר הן מצליחות, היוזמות משפרות את האמון של הקהילה החרדית בשירותי הרווחה, מגשרות על הפערים התרבותיים ומסייעות בתיווך נושאי הרווחה הרגישים כל כך.

7. כיווני פעולה

כדי להיערך לגידול הצפוי באוכלוסייה החרדית ולהתמודד עם החסמים המונעים מן האוכלוסייה לפנות לשירותי הרווחה, מוצעים כיווני הפעולה שלהלן:

1 להקים יחידה ייעודית במשרד הרווחה להתאמת העבודה עם האוכלוסייה החרדית

- היחידה תכלול תקן או תקנים לאנשי מקצוע חרדים בתפקידי מפתח ביחידה
- היחידה תהיה אחראית לגיבוש תורת עבודה, להכשרות לעובדים ולמנהלים, להתאמה תרבותית של שפה ודרכי התנהגות ולהתאמה תרבותית של השירותים
- היחידה תגבש מנגנון לשילוב מודלים מוצלחים לעבודה עם האוכלוסייה החרדית שצמחו מן השטח, במחלקות לשירותים חברתיים ברחבי הארץ (למשל, רבנים מתווכים, מועצת רבנים לענייני רווחה, עבודה עם עסקנים, נשים מלוות ומגשרות)
- היחידה תמפה באופן **שיטתי ומתמשך** מודלים חדשים שיצמחו מן השטח, תדע להעריך את מידת הצלחתם ותמליץ על הפצת המודלים המוצלחים

2 להתאים תרבותית את הפרקטיקות המקצועיות של העובדים עם האוכלוסייה החרדית

- להסדיר הכשרה לכשירות תרבותית לעובדים הסוציאליים שאינם חרדים, שתכלול היכרות עם שפה, מונחים, כללי התנהגות והיבטים הלכתיים וקהילתיים של האוכלוסייה החרדית, שהם מפתח לעבודה מוצלחת עימה. ככל האפשר, יש להתנות את ההשתתפות בהכשרה בעבודה במחלקות ובמסגרות שבהן שיעורים גבוהים של חרדים
- לתמרץ עובדים סוציאליים חרדים לעבוד במחלקות לשירותים חברתיים בריכוזי אוכלוסייה חרדית ולפעול לשימורם (לנוכח הנטייה של אנשי טיפול חרדים למהר ולעבור למגזר הפרטי)
- לפעול להגדלת מספר מסגרות הלימוד המותאמות לאוכלוסייה החרדית, או להתאים מסגרות ייעודיות לאוכלוסייה זו בתוך מוסדות הכשרה שמיועדים לכלל האוכלוסייה בישראל

3

להתאים את השירותים למאפיינים הדמוגרפיים של האוכלוסייה החרדית, ובמיוחד לשיעור הגבוה של ילדים, לשיעור הנמוך במיוחד של זקנים ולשיעורי העוני הגבוהים, למשל:

- למקד את שירותי הרווחה באזורים חרדיים בעבודה עם משפחות וילדים, לנוכח שיעורם הגבוה באוכלוסייה החרדית בכלל ובקרב בעלי התיקים הפעילים במחלקות לשירותים חברתיים בפרט
- למסד מערך של שיתוף פעולה בין גורמי החינוך והרווחה, לנוכח ריבוי הילדים ובני הנוער באוכלוסייה החרדית, מרכזיותם והשפעתם על המשפחות, ולנוכח תפיסת הנשירה ממערכת החינוך החרדית כגורם סיכון להתרחקות מן הקהילה החרדית
- לשים דגש על אימהות חרדיות ועל זיהוי גורמי סיכון נפשיים, בריאותיים או תעסוקתיים עבורן, כיוון שהן אחראיות להתנהלות המשפחה ולמצב הכלכלי של הבית, במיוחד במשפחות דלות במשאבים חומריים ונפשיים

4

להתאים את השירותים לצרכים ההלכתיים והתרבותיים של האוכלוסייה החרדית

- להפריד את השירותים ואת המסגרות לבנים ולבנות, לגברים ולנשים
- להתאים את השירותים לצרכים הייחודיים של הזרמים בציבור החרדי, למידת ההקפדה והחומרה הנהוגות בכל אחד מהם בנוגע לכשרות, להתנהגות בציבור ולקודים של לבוש

5

לגבש מנגנון עבודה מובנה של המחלקה לשירותים חברתיים עם ההנהגה הרבנית ביישוב

- למנות רב כעובד מן המניין באגף הרווחה העירוני שתפקידו לשמש מנהל קשרי קהילה ורווחה
- לעבוד עם ראשי הקהילה או עם גורמים שמעורים בקהילה כדי שאפשר יהיה לאתר ילדים בסיכון, מבוגרים במצוקה ומשפחות מודרות

6

להתאים את היקף כוח האדם ואת מספר המחלקות לשירותים חברתיים למאפייני היישובים החרדיים

- להתאים את היקף כוח האדם במחלקות לשירותים חברתיים שבריכוזי אוכלוסייה חרדית לעומס הייחודי שכתוב בעבודה עם משפחות גדולות ולמספר הגדול יחסית של מקרים מורכבים בציבור החרדי
- להגדיל את מספר המחלקות לשירותים חברתיים בשכונות חרדיות גדולות או בסמוך להן, כדי להקל את הנגישות אליהן בתוך המרחב הפיזי של היישוב

עוד פרסומים של המכון בנושא

בן מאיר, א., שני, ה. וסומך, ס. (2024). המיזם הלאומי לשילוב חרדים בהיי-טק: ממצאי מחקר הערכה. מ-235-24. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

פלך, א., ברנדר, ד. ואור שרביט, ז. (2023). בני נוער וצעירים חרדים בסיכון – צרכים ומענים: סקירת ספרות. דמ-972-23. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

לוי, נ. ודויטש, צ. (2016). הערכת עלות-תועלת של תכניות חדשניות לקידום התעסוקה של אוכלוסיות עם שיעורי השתתפות נמוכים בכוח העבודה. מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

- אדיסון, ז', זוהר, ר. וגוטמן, ט. (2023). *מגוונים_את_שירות_המדינה*, נציבות שירות המדינה. *דוח גיוון וייצוג בשירות המדינה לשנת תשפ"א-תשפ"ב*, 2022. נציבות שירות המדינה, אגף גיוון תעסוקתי. [🔗](#)
- איבנבים, ר. וכהנר, ל. (2015). *יום עיון נשים חרדיות במאה ה-21*, משכחה, קהילה וחברה, דברי פתיחה. המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אלדר-אבדן, ד. (2011). *מרכז סיוע עוצמה להתמודדות עם עוני והדרה חברתית: מודל להקמה והטמעת מרכז עוצמה במחלקות לשירותים חברתיים ברשויות המקומיות*. משרד הרווחה והשירותים החברתיים והמוסד לביטוח לאומי.
- בארט, ע. ובן ארי, ע. (2014). *אחרי שמזבח מוריד דמעות: התמודדות אישית וחברתית עם גירושין בחברה החרדית*. כתב העת לחקר החברה החרדית, 1, 100–126. [🔗](#)
- בראון, ב. (2017). *מדריך לחברה החרדית*. הוצאת עם עובד והמכון הישראלי לדמוקרטיה.
- בראון, ב. (2021). *חברה בתמורה: מבנים ותהליכים ביהדות החרדית*. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [🔗](#)
- גורדון, ג. (2022). *מגמות דמוגרפיות והשתלבות בתעסוקה: מבט על המגזר החרדי*. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [🔗](#)
- דויטש, צ. (עור') (2022). *יוצאים עם נתונים 2022*. יוצאים לשינוי. [🔗](#)
- דיין, ח. (2015). *כשהתנגדות לטיפול עטופה בטלית: אתגרים בטיפול בנוער חרדי*. אפשר: ביטאון לעובד החינוכי סוציאלי, 25–26, 8–12. [🔗](#)
- הורביץ, נ. (2016). *החברה החרדית תמונת מצב*. המכון החרדי למחקרי מדיניות.
- הכנסת – ועדת החינוך, התרבות והספורט. (2017, 5 ביולי). *אתגרים בהשתלבות חרדים בלימודים אקדמיים (פרוטוקול מספר 444)*. [🔗](#)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (2019א). *לוח סיכום: אוכלוסייה בשנת הבסיס 2015 ותחזיות לשנים נבחרות, לפי קבוצת אוכלוסייה וחלופה*. [🔗](#)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (2019ב). *תחזיות אוכלוסיית ישראל עד שנת 2065*. [🔗](#)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (21 ביולי 2021). *לקט נתונים לרגל ט"ו באב תשפ"א – 2021 (הודעה לתקשורת מס' 245/2021)*. [🔗](#)
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (2023א). *פריון של נשים יהודיות ואחרות בישראל, לפי מידת הדתיות שלהן, 1979–2022*.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (2023). הכנסות והוצאות משק הבית: נתונים מסקר הוצאות משק הבית 2021: סיכומים כלליים (פרסום מס' 1924). [\[קישור\]](#)

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2023). שנתון סטטיסטי לישראל, פרק 6 רווחה.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). (א"ת). מחולל הלוחות – הסקר החברתי, נדלה ב-4.1.2024 מתוך [\[קישור\]](#)

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2024). סקר כוח אדם 2024.

המכון החרדי למחקרי מדיניות. (2023). מרכז הנתונים של המכון לאסטרטגיה ומדיניות חרדית וקרן וואהל. [\[קישור\]](#)

וייסבלאי, א. (2019). טיפול הרשויות בנוער חרדי בסיכון ובסכנת נשירה ממערכת החינוך. הכנסת – מרכז המחקר והמידע. [\[קישור\]](#)

זוסמן, נ. וזופניק, א. (2022). מעברים של גברים חרדים במערכת החינוך ואחריה. משרד ראש הממשלה, המועצה הלאומית לכלכלה. [\[קישור\]](#)

זטקובצקי, א. (2013), השינויים בפיריון הכולל בקרב נשים יהודיות – ניתוח משווה, מוסד שמואל נאמן [\[קישור\]](#)

זיכרמן, ח. וכהנר, ל. (2012). חרדיות מודרנית: מעמד ביניים חרדי בישראל. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

כהנר, ל. ומלאך, ג. (2018). שנתון החברה החרדית בישראל 2018. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

כהנר, ל. (2020). החברה החרדית על הציר שבין שמרנות למודרניות. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

כהנר, ל. ומלאך, ג. (2023). שנתון החברה החרדית בישראל 2023. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)
ליאון, נ. (2014). חרדיות מזרחית: אידיאולוגיה קשיחה, זהות רכה. חקר החברה החרדית 1, 20–1 [\[קישור\]](#)

מבקר המדינה, (2021). התמודדות עם תופעת האלימות בין בני זוג. דוחות על הביקורת בשלטון המקומי. [\[קישור\]](#)

מושקוביץ, א. (2023). מיצוי זכויות חברתיות במגזר החרדי, ביטחון סוציאלי, 120, 11–20. [\[קישור\]](#)
מלאך, ג., כהן, ד. וזיכרמן, ח. (2016). מכניסה לתעסוקה לתעסוקה מכניסה: תכנית אב לתעסוקת חרדים. מחקר מדיניות 111. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

מלאך, ג. וכהנר, ל. (2022). שנתון החברה החרדית בישראל 2022. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

מלאך, ג. וכהנר, ל. (2024). שנתון החברה החרדית בישראל 2024. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

משרד הרווחה והשירותים החברתיים. (2014). נזקקויות ומאפיינים בקרב נתוני יסוד: רשימה ומקרא. [\[קישור\]](#)

משרד הרווחה והביטחון החברתי. (2024). מערך התוכניות והמענים של תוכנית יתד. [\[קישור\]](#)
סבן, ר. (2020). חנוך לנער על פי דרכו בני נוער בסיכון בחברה החרדית. עבודת גמר לתואר מוסמך במדיניות ציבורית. האוניברסיטה העברית. [\[קישור\]](#)

ענבי, א. (2020). החברה החרדית בישראל: בין ניכור לשייכות. אתר המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)
פאס, ה., רותם, ר. ובן-רבי, ד. (2011). ילדים ובני נוער חרדים – סוגיות במערכת השירותים בתחומי הרווחה והבריאות (הוכן כמסמך רקע לאשלים). מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [\[קישור\]](#)
פינקלשטיין, א. (2022). חרדים לעירם: פוליטיקה ומינהל ברשויות המקומיות החרדיות. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [\[קישור\]](#)

פרידמן, מ. (1991). החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים. מכון ירושלים לחקר ישראל. [\[קישור\]](#)
פרל, מ. (2003). בעיניים פקוחות: מנגנון ההרס העצמי של הכלכלה הישראלית – הסיפור האמיתי. כתר.

פרקש, ט. (2022, 24 במרץ). חיים ברחוב, מידרדרים לזנות, יוצאים בשאלה מהחברה החרדית, דו"ח מצב. YNET. [\[קישור\]](#)

קלי, ע., רומי, ש. וקורט, ד. (2019). חוויותיהם של מתבגרים במצוקה ובסיכון בחברה החרדית. מכגש לעבודה החינוכית-סוציאלית, גיליון 49–50, 29–56. [\[קישור\]](#)

(קלינר) קסיר, נ. וצחור-שי, א. (2017). על תרבות ועוני בחברה החרדית. המכון החרדי למחקרי מדיניות. [\[קישור\]](#)

(קלינר) קסיר, נ., אנדבלד, מ., כראדי, ל. ופינס, ר. (2022). דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות – 2021: לפי נתונים מנהליים. הביטוח הלאומי. [\[קישור\]](#)

(קלינר) קסיר, נ., פינס, ר. ופלאם, נ. (2023). דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות 2022. המוסד לביטוח לאומי. [\[קישור\]](#)

(קלינר) קסיר, נ., פינס, ר. ופלאם, נ. (2024). דוח ממדי העוני והאי-שוויון בהכנסות 2023. המוסד לביטוח לאומי. [\[קישור\]](#)

קלינר-קסיר, נ. (03.02.2019). החברה החרדית מאפיינים תרבותיים, עוני ומה שביניהם. הרצאה בכנס 'נושמים לרווחה במרכז עוצמה', ירושלים.

קלינר-קסיר, נ. (2020). חרדים לעתיד. תלם. [\[קישור\]](#)

קלינר-קסיר, נ., לויץ, ח. וצחור-שי, א. (2017). מתנדבים בחברה החרדית תפיסת ההתנדבות היקפיה ודפוסיה. המכון החרדי למחקרי מדיניות. [\[קישור\]](#)

קלעג'י, ת. ובראון-לבינסון, א. (2017). השתלבות מתבדלת – חרדים אקדמאים במשק הישראלי. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [🔗](#)

קסן, ל. וקידר, ל. (2006). אלימות בין בני זוג בקרב משפחות יוצאות אתיופיה בישראל: הערכת תכנית ניסיונית רב-מערכתית ורגישה מבחינה תרבותית - לשם מניעת אלימות בין בני זוג בקרב משפחות יוצאות אתיופיה בישראל, באר-שבע, 2004-2001. אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. רגב, א. (2016). האתגרים בהשתלבות חרדים בלימודים אקדמיים. בתוך: א. וייס (עור'), דוח מצב המדינה חברה, כלכלה ומדיניות 2016 (עמ' 186–226). מרכז טאוב. [🔗](#)

שהינו-קסלר, ש., גולדברג, ד. וליפשיץ, ח. (2021). בני נוער חרדים בסיכון בירושלים מחקר מיכוי ראשוני. המכון החרדי למחקרי מדיניות.

שטרן, י., נחומי, י., מלאך, ג. ומלחי, א. (2021). יהודית חרדית ודמוקרטיה: מדינת ישראל והדמוקרטיה בעיניים חרדיות. המכון הישראלי לדמוקרטיה. [🔗](#)

שניאור, א. (2023, 11 במאי). לתת רווחה לקהילה. צריך עיון חשיבה והגות חרדית. [🔗](#)

Halleröd, B., & Larsson, D. (2008). Poverty, welfare problems and social exclusion. *International Journal of Social Welfare*, 17(1), 15-25. [🔗](#)

Hay, M. C. (Ed.) (2016). *Methods that matter: Integrating mixed methods for more effective social science research*. University of Chicago Press.

נספח א: ראיונות העומק וקבוצות המיקוד

כדי ללמוד על צרכיה ומצבה של האוכלוסייה החרדית בתחום הרווחה והשירותים החברתיים, ערכנו ראיונות עומק וקבוצות מיקוד עם גורמים רלוונטיים. הראיונות בוצעו בין יולי 2023 לינואר 2024. ההגעה למרואיינים התבססה על היוועצות עם אנשי מקצוע, וכן בדרך של 'כדור שלג': מרואיינים הצביעו לבקשתנו על מרואיינים פוטנציאליים נוספים שכדאי לדבר איתם ולקבל מהם נקודות מבט נוספות על נושא המחקר.

בסך הכול רואיינו עשרים בעלי תפקידים: ארבעה-עשר בראיונות עומק פנים אל פנים ושישה בשתי קבוצות מיקוד, שבכל אחת מהן השתתפו שלוש נשות מקצוע מאגף רווחה בעיר שבה אוכלוסייה חרדית גדולה. בקבוצת מיקוד אחת השתתפו נציגות מחלקה לשירותים חברתיים בעיר שכולה חרדית, ובאחת – מעיר שיש בה אוכלוסייה חרדית גדולה. בין המרואיינים היו אנשי מקצוע במחוז ירושלים של משרד הרווחה, ברשות לפיתוח כלכלי-חברתי של המגזר החרדי (במשרד לשוויון חברתי), בשירותי הרווחה בערים השונות או במסגרות העומדות בקשרי עבודה איתם, וכן בעמותות ובארגונים שאינם ממשלתיים ומן האקדמיה. היו בין המרואיינים גם אישי ציבור חרדים המשמשים בתפקידי תיווך וגישור תרבותי בין שירותי הרווחה לקהילות שלהם – חלקם בעלי מינוי רשמי מטעם רשויות הרווחה בערי מגוריהם, ולכחות אחד מהם מבצע תפקיד זה בפועל, כתפקיד 'שצמח מן השטח', אך אין לו מינוי רשמי מטעם הרשויות.

רבים מן המרואיינים הם חרדים, חלקם רבנים, ואחרים אינם חרדים או אף אינם דתיים, אך יש להם ניסיון עשיר בעבודה עם אוכלוסייה חרדית בתחום הרווחה. המרואיינים החרדים מייצגים קבוצות שונות בתוך החברה החרדית: אשכנזים ומזרחים, חסידים מחסידויות שונות וליטאים. כמו כן היו בין המרואיינים אנשים המעורבים בתחומי רווחה שונים, כגון ייעוץ וטיפול בבני נוער וצעירים במצבי סיכון (הן כאלה שבמסגרות החינוך החרדיות הן נושרים מהן), מצבי מצוקה משפחתיים (כולל אלימות ופגיעות מיניות), ילדי אומנה, מצבי מצוקה כלכלית, מצבי תחלואה ומוגבלויות, וכן נציגי מחלקות לשירותים חברתיים וגורמים נוספים שנוגעים במכלול תחומי הרווחה. המגוון הרחב של המרואיינים סיפק נקודות מבט מגוונות על צורכי הרווחה של האוכלוסייה החרדית ועל החסמים לצריכת שירותי רווחה.

הראיונות התמקדו בדפוסי השימוש של האוכלוסייה החרדית בשירותי רווחה, בחסמים שמונעים שימוש מיטבי שלהם בשירותים אלו, במאפיינים רלוונטיים של קבוצות משנה בתוך האוכלוסייה החרדית, בפתרונות שונים לחסמים, אשר שכבר נוסו בפועל ביישובים שונים, וכן בדרכים אפשריות שבהן יכול משרד הרווחה להיערך כדי לתת שירות מיטבי לציבור החרדי בכלל, ולנוכח גידולה הצפוי של אוכלוסייה זו בפרט. בגוף הדוח מוצגים הנושאים המרכזיים שעלו מן הראיונות והודגמו היבטים מרכזיים באמצעות ציטוטים ודוגמאות אופייניים.

נספח ב: לוחות ותרשימים נוספים

לוח ב-1: מאפיינים דמוגרפיים, חברתיים ותרבותיים של החברה החרדית בחלוקה לזרמים

מקור מידע	הזרם הספרדי	הזרם החסידי	הזרם הליטאי	
כהנר, 2020	26.0	31.0	35.0	שיעור מתוך החברה החרדית (%)
גורדון, 2022	53.5	54.7	37.1	שיעור תעסוקה (גברים) (%)
גורדון, 2022	73.7	64.1	75.3	שיעור תעסוקה (נשים) (%)
גורדון, 2022	4.96	6.8	6.32	כריון ילודה (מספרים)
גורדון, 2022	23.8	21.3	23.3	גיל נישואין ממוצע (גברים) (שנים)
גורדון, 2022	22.7	20.8	22.1	גיל נישואין ממוצע (נשים) (שנים)
גורדון, 2022	23.5	21.8	23.0	גיל האם בלידה הראשונה (שנים)
רגב, 2016	19.0	^4.0	11.0	שיעור בעלות תעודת בגרות (נשים) (%)
רגב, 2016	14.0	^3.0	15.0	שיעור הלימודות לתואר אקדמי (נשים) (%)
רגב, 2016	41.0	^39.0	29.0	שיעור הנושרות מתואר אקדמי (נשים) (%)
זוסמן וזופניק, 2022	41.0	32.0	60.0	שיעור הגברים המתמידים בשיבה (%)
קלינר-קסיר, 2019	ש"ס	דגל התורה	אגודת ישראל	מפלגה מייצגת

^ ללא חב"ד

^^ שיעור הגברים הליטאים שהתמידו בלימוד תורה בשיבה או בכולל, 22 שנים לאחר הלימודים בשיבה בגיל 18

לוח ב-2: בעלי תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצות גיל וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (במספרים ובאחוזים)

קבוצת גיל	יהודים שאינם חרדים		יהודים חרדים	
	מקבלי שירות עם תיק פעיל	אחוז מתוך מקבלי השירות	מקבלי שירות עם תיק פעיל	אחוז מתוך מקבלי השירות
סך הכול	658,415	100	201,705	100
17-0	211,496	32	114,794	57
24-18	58,254	9	23,188	12
44-25	116,924	18	35,373	18
64-45	109,202	17	20,105	10
+65	162,538	25	8,245	4

מקור: ניתוח של מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה לשנים 2021-2024

לוח ב-3: מקבלי שירות במסגרות רווחה, לפי מינהל משלם, יחידה משלמת, מגדר וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים)^

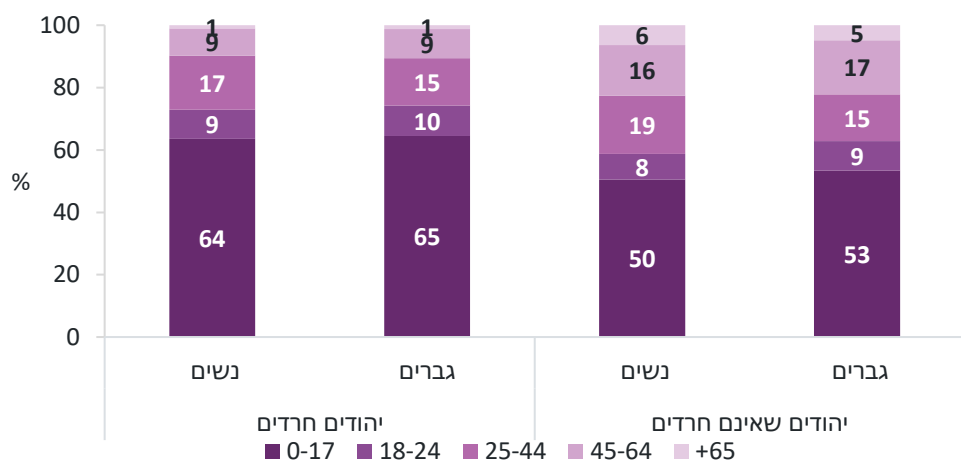
מינהל ויחידה	סך הכול	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים
	100.0	100.0	100.0
מינהל מוגבלויות	27.9	28.2	26.7
אגף מש"ה	13.3	12.8	15.1
זכר	7.5	7.2	8.7
נקבה	5.8	5.6	6.3
שיקום ונכים	8.8	9.2	7.2
זכר	5	5.4	3.9
נקבה	3.7	3.8	3.4
אוטיסטים	4.2	4.4	3.4
זכר	3.1	3.4	2.4
נקבה	1.1	1.1	1.0
השירות לעיוור	1.5	1.6	1.0
זכר	0.7	0.8	0.5
נקבה	0.8	0.8	0.5
מינהל שירותים אישיים וחברתיים	34.1	33.6	35.7
ילד ונוער	22.9	22.2	25.4
זכר	11	10.6	12.3

מִינָהֵל ויחידה	סך הכול	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים
נקבה	11.9	11.6	13.1
רווחת הפרט ומשכחה	10.7	10.9	10.3
זכר	3.8	3.7	4.4
נקבה	6.9	7.2	5.9
מנהלת קליטה	0.2	0.3	0.0
זכר	0.1	0.1	0.0
נקבה	0.1	0.2	0.0
השירות למען הילד	0.2	0.2	0.0
זכר	0.1	0.1	0.0
נקבה	0.1	0.1	0.0
מינהל של"מ	12.5	12.9	11.2
נוער וצעירים	5.4	4.7	7.6
זכר	3.08	2.6	4.7
נקבה	2.32	2.2	2.9
נפגעי התמכרויות	3.33	4.1	0.8
זכר	2.61	3.2	0.6
נקבה	0.72	0.9	0.2
נשים ונערות	2.63	2.9	1.8
זכר	0.6	0.7	0.3
נקבה	2.03	2.2	1.5
חסות הנוער	0.54	0.6	0.5
זכר	0.34	0.3	0.3
נקבה	0.2	0.2	0.2
שיקום הנוער	0.53	0.6	0.4
זכר	0.36	0.3	0.4
נקבה	0.17	0.2	0.0
מבחן מבוגרים	0.08	0.1	0.1
זכר	0.08	0.1	0.1
נקבה	0.0	0.0	0.0
מבחן נוער	0.01	0.0	0.0
זכר	0.01	0.0	0.0
נקבה	0.0	0.0	0.0

מנהל ויחידה	סך הכול	יהודים שאינם חרדים	יהודים חרדים
מנהל אזרחים ותיקים	19.1	23.9	3.1
אזרחים ותיקים	19.1	23.9	3.1
זכר	5.85	7.4	0.8
נקבה	13.24	16.6	2.3
מנהל רכש, תשתיות ותפעול	6.44	1.3	23.3
מוסדות ציבור	6.44	1.3	23.3
זכר	6.43	1.3	23.3
נקבה	0.01	0.0	0.0

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה

תרשים ב-1: רשומים ללא נזקקות מוגדרת בקרב מקבלי שירות עם תיק פעיל במחלקות לשירותים חברתיים, לפי קבוצת גיל וקבוצה באוכלוסייה, 2024 (באחוזים מן הרשומים ללא נזקקות מוגדרת בתוך הקבוצה באוכלוסייה)

מקור: ניתוח מכון ברוקדייל לנתונים מנהליים של משרד הרווחה